

II 80770/109 Z

III 1216

SLOVENSKA AKADEMIJA
ZNANOSTI IN UMETNOSTI

Geografski inštitut
Antona Melika
LJUBLJANA

Novi trg 3 - p.p. 323 - IV.

PREUČEVANJE GEOGRAFSKEGA OKOLJA
SLOVENIJE

Preučevanje hribovskih kmetij
v Sloveniji

HRIBOVSKKE KMETIJE NA VZHODNEM
DELU DOBROVELJSKE PLANOTE

Milan Natek

RSS št.: 618/1668-79

Nosilec podnaloge: dr. Drago Meze,
znanstveni svetnik

Ljubljana, 1980

PREUČEVANJE GEOGRAFSKEGA OKOLJA SLOVENIJE

Nosilec naloge

akademik prof. dr. Svetozar Ilešič

Podnaloga

Preučevanje hribovskih kmetij v Sloveniji

Nosilec podnaloge

znanstveni svetnik dr. Drago Meze

Št. pogodbe: S 618/1668-79

MILAN N A T E K

HRIBOVSKE KMETIJE NA VZHODNEM BELU

Financer: Raziskovalna skupnost Slovenije

Slovenska akademija znanosti in umetnosti

Geografski inštitut Antona Melika

Ljubljana, 1980

1951 - 1952
1953 - 1954

Geografski inštitut, Ljubljana

1955

Priloga št. 1 k razpisni listini Dobroveljske planote

Priloga št. 1 k razpisni listini Dobroveljske planote
Dobroveljska planota je del planote, ki je namenjena
za kmetijsko pridelavo. V njej se nahajajo
kmetijske zemljišča, ki so namenjena za pridelavo
zrnavin, krmnih kultur in sadnih vrst. Planota
je razdeljena na posamezne parcele, ki so
oznake in površine so navedene v prilogi.

MILAN N A T E K

HRIBOVSKKE KMETIJE NA VZHODNEM DELU

DOBROVELJSKE PLANOTE

Gospodarski svet Republike Slovenije, Ljubljana
Priloga št. 1 k razpisni listini Dobroveljske planote
Dobroveljska planota je del planote, ki je namenjena
za kmetijsko pridelavo. V njej se nahajajo
kmetijske zemljišča, ki so namenjena za pridelavo
zrnavin, krmnih kultur in sadnih vrst. Planota
je razdeljena na posamezne parcele, ki so
oznake in površine so navedene v prilogi.

UDC 911.3:63 (497.12 - 115) = 20

UDK 911.3:63 (497.12 - 115) = 863

Geografija, hribovske kmetije, predalpski svet

PREUČEVANJE HRIBOVSKIH KMETIJ NA SLOVENSKEM

Hribovske kmetije na vzhodnem delu Dobroveljske planote

Hribovski svet zakrasele Dobroveljske planote se dviga med Gornjo in Spodnjo Savinjsko dolino. Vzhodni del planote gospodarsko in upravno-teritorialno gravitira k naseljem v zahodnem delu močno industrializirane in urbanizirane Celjske kotline. Večina kmetij je bila elektrificirana do 1965. leta, cestno povezavo z dolino pa so dobile šele v zadnjih dvajsetih letih. Naseljenost je v obliki samotnih domačij in gručastih naselij. V 148 domovih je živel 648 ljudi v letu 1980. Povprečna velikost zemljiške posesti znaša 16,52 ha. Gospodarstev z več kot 10 ha je 86, s povprečno velikostjo zemljiške posesti 24,91 ha. S cestami in elektriko se je pričela mehanizacija kmetijstva. Oblike polikulturnega poljedelstva, ki je bilo samooskrbnega značaja, so večinoma že razkrojene. Danes je proizvodnja mesa in mleka temeljna usmeritev kmetij. Pomemben vir dohodkov dajejo gozdovi (les). Na kmetijah je čedalje manj kmečkega prebivalstva, ki se naglo stara. Manj kot polovica gospodarstev ima zagotovljeno nasledstvo - gospodarja. Na kmetijah dela 239 ljudi (od tega 138 žensk) in 161 oseb (od tega 110 moških) je zaposlenih v bližnjih industrijskih središčih.

Less than a half of the farms has today a young person, the owner's son, who will take over in due course. The number of people working on the farms is 239 (138 of them being women), and 161 people (110 of them being men) are employed in the industrial centres in the valley.

ABSTRACT

INVESTIGATION OF THE MOUNTAIN FARMS IN SLOVENIA

The Farms in the Mountainous Eastern Part of the Plain Dobroveljska planota

The mountainous area of the carstified plain called Dobroveljska planota is raised between the Upper and the Lower Savinja Valley. As regards economy and territorial administration the eastern part of the plain gravitates towards the western part of the strongly industrialized and urbanized Celje basin. Most of the farms had been electrified by 1965, while the roads today connecting the plain with the valley have been built during the past twenty years. The inhabitants live either in remote solitary farms or in settlements consisting of a few farms situated on one small location. In 1980 there lived in 148 such homes 648 people. The average size of farm holding was 16.52 hectares; the number of farm holdings over 10 hectares was 86 - their average size being 24.91 hectares. The electrification and the roads have made mechanization possible. The forms of the poly-crop agriculture, typically of the self-sufficient character, are on the way out. Currently the production of meat and milk is the leading agrarian orientation. A significant source of income is represented by the forests (wood). Less and less of the agricultural population still remains on the farms and so the age structure is no longer favourable. Less than a half of the farms has today a young person, the owner's son, who will take over in due course. The number of people working on the farms is 239 (138 of them being women), and 161 people (110 of them being men) are employed in the industrial centres in the valley.

K A Z A L O

stran

1.0	UVOD	1
1.1.	Obseg proučitve	3
1.2.	Metodološka zasnovanost proučitve	4
2.	OSNOVNE ZNAČILNOSTI NARAVNIH DANOSTI	7
2.1.	Geološko-morfološke značilnosti.....	8
2.2.	Kamninske značilnosti površja in raz- poreditev kmetij	10
2.3.	Reliefne značilnosti in lega domačij	13
2.4.	Ekspozicija in obdelovalne površine	15
2.5.	Nagnjenost (strmine) kmetijskega zemljišča ...	20
2.6.	Spodnja in zgornja meja obdelovalne zemlje....	30
2.7.	Osnovne podnebne značilnosti	36
2.8.	Oskrba z vodo	44
2.8.1.	Nekdanja oskrba s pitno vodo	45
2.8.2.	Današnja oskrba s pitno vodo	48
2.8.3.	Oskrba s pitno vodo v sušnih obdobjih	54
3.	ELEKTRIFIKACIJA DOMOV IN GOSPODARSTEV	58
3.1.	Potek elektrifikacije	59
3.2.	Opremljenost gospodarstev z električnimi gospodinjskimi aparati	63
4.	PROMETNA POVEZAVA Z DOLINSKIMI SREDIŠČI.....	68
4.1.	Izgradnja hribovskega cestnega omrežja	69
4.2.	Današnja prometna sredstva	72
4.3.	Promet pred izgradnjo cest	82
4.4.	Ulce - značilne živinske poti	84
5.	ZEMLJIŠKO - POSESTNA STRUKTURA	86
5.1.	Velikostna sestava zemljiških posestnikov	86
5.2.	Delež zemljiške posesti po posestnih skupinah	90
5.3.	Povprečna velikost zemljiške posesti	93
5.4.	Socialno-gospodarska usmerjenost zemljiških posestnikov	96

6.	GOSPODARSTVO	101
6.1.	Opremljenost gospodarstev s proizvodnimi sredstvi	102
6.2.	Poljedelstvo	109
6.2.1.	Njivske površine	109
6.2.2.	Lazi, novine ali frate	111
6.2.3.	Današnje oblike in usmerjenost poljedelstva ..	113
6.3.	Živinoreja	119
6.3.1.	Živinorejske ali travnate površine	119
6.3.2.	Prostorske možnosti za rejo živine	122
6.3.3.	Stalež in sestava domače živine 1980.leta	126
6.3.4.	Živinorejska tržna proizvodnja	131
6.3.5.	Posebni viri živinske hrane	135
6.4.	Poraba umetnih gnojil	137
6.5.	Gozdarstvo	139
6.5.1.	Gozdne površine	140
6.5.2.	Letni posek ali etat	142
6.5.3.	Oglarstvo	145
7.	PREBIVALSTVO.....	147
7.1.	Rast števila prebivalstva	148
7.2.	Regionalno poreklo prebivalstva	149
7.3.	Starostna sestava prebivalstva po Dobrovljah..	152
7.4.	Zaposlitvena struktura hribovskega prebivalstva	157
7.5.	Primanjkljaj kmečke delovne sile	160
8.	KMEČKI DOM	165
9.	SKLEP	170
	LITERATURA IN VIRI	177
	SEZNAM KMETIJ Z DOMAČIMI IMENI	181

1.0 UVOD

Hribovska področja z vsemi svojimi geografskimi značilnostmi zavzemajo znaten del slovenske zemlje. V času, ko čedalje bolj prevladujejo želje in potrebe po enakomernejšemu in skladnejšemu razvoju naše republike, postajajo opmočja hribovskih predelov izredno pomemben dejavnik in pokazatelj meril v sklopu gospodarske in družbene razvitosti posameznih področij. Kajti večina naših hribovskih predelov je doživljala precej samosvoje poti socializacije podeželja po zadnji svetovni vojni. Številni koreniti družbeno-gospodarski ukrepi (npr. agrarna reforma, podružbljanje kmetijske zemlje, zaposlovanje v industriji, nagla rast ali vsaj stagnacija prebivalstva na podeželju itd.), ki so v zadnjih treh desetletjih do temeljev spremenili socialno in gospodarsko strukturo ravninskih in dolinskih naselij, so se pojavljali v hribovskem svetu v precej drugačni luči in z drugimi posledicami. Za hribovske kmetije je namreč značilno, da so živele dlje časa po drugi svetovni vojni - zaradi številnih posebnosti - odmaknjene od tistih družbeno-gospodarskih tokov, ki so prinašali številne in nagle spremembe v dotedanji razvoj ravninskih področij. Tudi v teh objektivnih razlogih je treba iskati prenekateri vzrok za ohranitev starih, iz preteklosti podedovanih oblik in struktur dela, gospodarjenja in življenja ljudi v hribovskem svetu.

Z elektrifikacijo in izgradnjo gozdnih cest, ki povezujejo hribovske domačije z dolinami in tamkajšnjim življenjem, so bili vzpostavljeni novi vzvodi, ki prinašajo v še tako oddaljene samine utripe in klice novega življenja (prim. Meze, 1978 a). Sodobna cestna povezava hribovskih kmetij z dolinami in s tamkajšnjimi krajevnimi središči je prinesla nov utrip v njihovo vsakdanje življenje, ki je dotlej slovelo še na precej močni tradiciji. Kajti dotlej prevladujoči depopulaciji se je pridružilo še vsakodnevno nihanje delovne sile od doma na delo v dolinska naselja in nazaj.

Poleg začetkov mehanizacije kmetijstva so prinesle ceste v hribovski svet tudi prve, čeprav le rahle znake tržnega usmerjanja kmetijstva. In s tem se porajajo na številnih hribovskih kmetijah povsem novi načini gospodarjenja na zemlji, ki izrabljajo posebnosti njihovega naravnega položaja. S tem, ko se tudi na hribovskih kmetijah čedalje vidneje preusmerja kmetijska proizvodnja, dobiva njihovo zemljišče nove vrednosti v sklopu celotne agrarne proizvodnje. Preusmeritev kmetovanja iz samooskrbne usmerjenosti v prve, čeprav pri veliki večini šele samo rahlo nakazane oblike tržne proizvodnje, je neizogibno terjala prevrednotenje dotedanje temeljne namembnosti obdelovalnega in pašnega zemljišča. Prav zategadelj je doživljala nekdanja namembnost kmetijskega zemljišča - še zlasti v vseh naših hribovskih področjih - številne spremembe. Njihov najvidnejši zunanji izraz se pojavlja v naglem ozelenjevanju in ogozdovanju. Vse te in številne druge spremembe so nemalo prispevale k naglemu spreminjanju obstoječe fiziognomije hribovskega sveta.

Tudi hribovske kmetije po vzhodnem in južnem pobočju Dobroveljske planote ter po njenem obrobju so doživele v zadnjih dveh desetletjih številne spremembe. Te moremo neposredno ugotoviti na osnovi študij, ki so v povojnem času prikazale številne dotakratne značilnosti v njihovem razvoju (F. B a š, 1952; M a r k o v i č, 1958; M e z e, 1969, N a t e k, 1962).

Svet zakraselih Dobrovelj predstavlja s svojimi naravnimi danostmi dokaj samosvojo geografsko enoto v našem vzhodnem predalpskem svetu. Številne prirodne značilnosti (npr. kraška razjedenost površja in notranjosti, suha podolja, uravnave, pomanjkanje tekočih voda, znatna nadmorska višina - od 700 do 900 m, prevlada samotnih kmetij itd.) dajejo že skozi stoletja svojstvene poteze prenekaterim oblikam človekovega bivanja in dela. In prav v teh številnih posebnostih moramo spoznavati oblike kmetijskega gospodarstva ter njegovo današnjo ali preteklo usmerjenost.

1.1. Obseg proučitve

Večina samotnih hribovskih kmetij na Dobroveljski planoti je bila zelo podrobno proučena že pred poldrugim desetletjem. Njihove temeljne geografske značilnosti z mnogimi družbeno-gospodarskimi posebnosti so bile prikazane v obsežni študiji dr. Draga M e z e t a, Hribovske kmetije v vzhodnem delu Gornje Savinjske doline (Geografski zbornik, 11, str. 5-97, Ljubljana 1969). Teda j e M e z e t o v o proučevanje zajelo 62 samotnih hribovskih kmetij tudi na tistem delu Dobroveljske planote, ki sodi v teritorialno-upravnem pogledu že v območje žalske občine.

S pričujočim proučevanjem, ko želimo osvetliti in podati današnje gospodarsko stanje kmetij in nakazati najbolj splošne težnje v njihovem najnovejšem razvoju, smo zajeli vse zemljiške posestnike na tistem delu Dobroveljske planote, ki v upravno-političnem pogledu gravitira k Spodnji Savinjski dolini. Tako smo vključili v to proučevanje vse kmetije oziroma zemljiške posestnike v naslednjih naseljih: Čreta, Dobrovelje, Jeronim, Tešova in Vologa. V teh naseljih smo našteali 125 zemljiških posestnikov. Temu številu smo pridružili še posamezne kmetije, predvsem tiste, ki se s svojim zemljiščem neposredno naslanjajo na obrobje Dobroveljske planote in imajo s kmetijami v navedenih naseljih mnogo skupnih značilnosti bodisi v geografskem bodisi v socialno-gospodarskem pogledu. Pri njihovi izbiri smo se naslonili predvsem na nadmorsko višino domačij. Tako smo uvrstili v proučitev vse tiste domove z obrobja Dobrovelj, ki imajo vsaj 400 m ali več nadmorske višine. Spričo tega kriterija smo lahko zbrali in razčlenili podatke še za nadaljnjih 23 kmetij oziroma zemljiških posestnikov: v celoti smo zajeli zaselka Briše (s 4 posestniki) in Prilope (s petimi domačijami), nadalje še dve kmetiji iz Sela pri Vranskem, šest domačij iz Stopnika. Iz Podvrha pri Braslovčah smo vključili Rovšnika, iz Podgorja pri Letušu pa 5 domačij, katerih domovi so naslonjeni na

uravnave po severnem obrobju Dobroveljske planote. Na ta način smo dobili vsega skupaj 148 zemljiških posestnikov. In njim smo namenili osrednjo pozornost v našem prikazu.

1.2. Metodološka zasnovanost proučitve

Najnovejši pregled razvoja kmetij po Dobrovljah in njenem obrobju v zadnjem desetletju in njihovo današnje stanje slo- ni v glavnem na M e z e t o v i h navodilih oziroma na njegovi metodologiji, ki je bila sestavljena in že večkrat preverjena na podrobni preučitvi 422 samotnih hribovskih domačij ter 93 dolinskih kmečkih obratov v Gornji Savinjski dolini (prim. M e z e, 1980 a). V zadnjem času je dr. M e z e preuredil in dopolnil doslej uporabljena navodila. Sestavil je Osnovne smernice za geografsko preučevanje hribovskih kmetij na Slovenskem in so že tudi v tisku v zadnjem letniku Geografskega vestnika (M e z e, 1980 b).

Za pregled in ugotovitev stanja po dobroveljskih kmetijah in njihovega gospodarstva smo se v osnovi naslonili na že omenjene Mezetove Osnovne smernice ...V posameznih podrobnostih pa smo morali dane napotke prilagoditi geografskim posebnostim proučevanega področja. Vidnejša odstopanja od Osnovnih smernic ... smo napravili pri zajetju domačij. V naš pregled smo vključili vse tiste kmetije, katerih domovi imajo 400 m in več nadmorske višine. Ta odklon od navodil, ki uvrščajo k hribovskim kmetijam praviloma domačije z nadmorsko višino 600 m in več, smo naredili zaradi nekaterih naravnih danosti, ali pa zaradi sorodnega obdelovanja zemlje in gospodarjenja na njej. S tem smo želeli spoznati vse kmetije po Dobrovljah in njenem obrobju ter ugotoviti med njimi morebitne razlike v njihovi gospodarski usmerjenosti.

Prav tako smo se izognili spodnji meji velikosti kmetije, ki jo upravičeno postavljajo Osnovne smernice pri 10 ha. V naš pregled smo vključili vse zemljiške posestnike, ki bivajo na

Dobrovljah in njenem obrobju. S tem smo želeli spoznati najbolj splošno socialno-gospodarsko strukturo posameznih naselij kakor tudi celotnega obravnavanega predela. Obenem pa je samo tako mogoče ugotoviti, kakšne so osnovne socialno-gospodarske danosti, na katerih so vsaj v preteklosti temeljili gospodarska moč kmetij ter način in oblike obdelovanja njihove zemlje. Pri tem naj spomnimo na nekdanje, doindustrijsko obdobje sožitja med manjšimi in večjimi kmetijami. Nekdanje in deloma še tudi današnje sožitje med različnimi velikostnimi skupinami zemljiških posestnikov je bilo zasnovano na gospodarski in eksistenčni nuji nižjih in višjih socialnih slojev podeželskega prebivalstva. Prepričan sem, da nam more le celotna, kar se da popolna socialno-posestna struktura zemljiških posestnikov na posameznih področjih najbolj zanesljivo in veljavno odgovoriti na vprašanje pojavov, ki so povezani z začetnimi ali kasnejšimi procesi deagrarnizacije in depopulacije hribovskih predelov.

Novejši gospodarski razvoj kmetijstva in njegova družbena uveljavitev, ki se kaže tudi navzven v proizvodnem preusmerjanju kmečkih gospodarstev, sta narekovala potrebo po novi proizvodno-funkcijski delitvi kmečkih gospodarstev oziroma njihovih zemljiških lastnikov. Zato smo namenili posebno skrb pregledu socialno-posestne strukture obravnavanih zemljiških posestnikov. Zemljiške lastnike smo razdelili v tri osnovne socialno-gospodarske skupine, in sicer na osnovi proizvodno-tržne usmerjenosti njihovih gospodarstev. Med 148 posestniki, ki so imeli v letu 1979 2.392 ha zemljišč, je bilo 53 zaščitenih kmetij (s povprečno velikostjo posesti 27,29 ha); 63 posestnikom je bil priznan status kmetijskega proizvajalca (s povprečno velikostjo posesti 14,01 ha), medtem ko preostalih 32 zemljiških enot, ki imajo v povprečju le še 1,98 ha različnih vrst kmetijskega in drugega zemljišča, ne uvrščamo več med kmečke obrate. To so tipična nekmečka zemljiška gospodarstva.

V skupini zaščitenih kmetij, katerih zemljiška posest je z zakonom nedeljiva, je mogoče še izločiti usmerjene kmetije. V začetku 1980 so bile na obravnavanem delu Dobroveljske planote samo tri usmerjene domačije (Uratnik na Dobrovljah in Lešnik ter Olčnik v Podgorju nad Obramljami); devet kmetij je bilo v začetni ali že v nadaljevalni stopnji preusmerjanja kmetijske proizvodnje (Planinšek, Jug, Destovnik, Paragojnik, Predovnik, Jezernik, Ramšak, Napotnik in Dobnik). Povprečna velikost posesti kmetij v preusmerjanju oziroma že preusmerjenih domačij je znašala 36,02 ha zemljišč, med katerim je bilo v povprečju 22,45 ha ali 62,3 % gozda. Prav te kmetije, ki so ponavadi tudi gospodarsko najtrdnije zasidrane v zemlji, postajajo pomembni proizvajalci tržnih pridelkov. Toda v njihovi gospodarski usmerjenosti oziroma v proizvodni specializaciji (npr. mlečna ali mesna govedoreja, perutninarstvo itd.) odsevajo prenekatero prvine geografskega okolja, predvsem pa dopolnilne potrebe in zahteve kmetijstva s širšega področja. Pri vsem tem pa želimo ugotoviti tiste geografske danosti, ki so zakoreninjene ali pa izvirajo bodisi iz naravnih bodisi iz družbeno-socialnih in gospodarskih sestavin obravnavanega ozemlja. Z zbiranjem terenskega gradiva ter z njegovo preučitvijo smo spoznali, da kakršnekoli inovacije, še predvsem tiste, ki temeljno preusmerjajo kmetijsko proizvodnjo po domačijah, so neposredno pogojene s prevrednotenjem obstoječega naravnega okolja na eni strani ter z gospodarskimi potrebami, zahtevami in možnostmi širšega področja na drugi strani. Proizvodnje preusmeritve oziroma specializacije kmetij prinašajo novo vsebino v oblike kmečkih domov kakor tudi korenite spremembe v dotlejšnji način dela in življenja kmečkih družin oziroma njihovih gospodinjstev.

Iz M e z e t o v e proučitve hribovskih kmetij v Gornji Savinjski dolini (prim. M e z e, 1980 a) smo izluščili temeljno problematiko s pokazatelji, s katerimi smo mogli ovrednotiti stanje in razvojne možnosti kmečkih gospodarstev.

Na tej osnovi smo sestavili vprašalnik z osemindvajsetimi glavnimi ter skoraj s 140 dopolnilnimi pokazalci. Z anketo, ki smo jo izvedli pri 104 domačijah, smo želeli spoznati današnje gospodarsko stanje po dobroveljskih kmetijah ter ugotoviti utrip njihovega vsakdanjega življenja.

Z zbranimi podatki, ki smo jih dobili pri vseh 148 zemljiških posestnikih ter s podatki zadružnih enot Kmetijskega kombinata Hmezad v Braslovčah in na Vranskem, dalje s podatki vranskega obrata Gozdnega gospodarstva Celje, matičnega in katastrskega urada v Žalcu ter z nekaterimi dopolnitvami posestnih listov, ki jih imajo v Mozirju, Kamniku in v Velenju je bilo mogoče dobiti kolikor toliko podrobnejši vpogled v nekatere naravne danosti kakor tudi v opremljenost kmetij z infrastrukturnimi dobrinami (elektrika, cestna povezava z dolino, stopnja mehaniziranosti kmetije, načini in nameni obdelovanja njiv in travnikov itd.). Z zbranim gradivom smo dobili izredno podroben vpogled v spolno, starostno in zaposlitveno (oziroma dejavnostno) sestavo prebivalstva po Dobrovljah in njenem obrobju. Šele na osnovi zbranega in urejenega gradiva je bilo mogoče spoznati najnoveše stanje po kmetijah pa tudi osnovne težnje pri spreminjanju in preoblikovanju kmečkih domov kakor tudi celotnega kmetijskega zemljišča.

2. OSNOVNE ZNAČILNOSTI NARAVNIH DANOSTI

Proučitev hribovskih kmetij na Dobrovljah oziroma na vzhodnem in južnem delu Dobroveljske planote ter na njenem obrobju je zanimiva zaradi številnih prirodno-geografskih posebnosti. Mnoge uravnave, ki so močno zakrasele bodisi na sami planoti bodisi po pobočjih, pa strmi in skorajda premočrtni robovi, s katerimi je vidno poudarjen tektonski položaj in nastanek te predalpske planote, številne večje ali manjše krpe vododržnih kamnin, ki so odložene po prevladujočem zgornje triasnem

apnencu in dolomitu kakor tudi znatne nadmorske višine (od 650 do 1000 m) so činitelji, ki so pomembno, a neposredno vplivali na strukturo in podobo kulturne pokrajine. Poleg teh činiteljev, ki izvirajo neposredno iz kamninsko-reliefnih značilnosti Dobroveljske planote, moramo računati še z mnogoterimi drugimi učinki. Prav v hribovskem svetu je izrednega pomena prisojnost ali osojnost, količina in razporeditev padavin v sklopu celotnega temperaturnega režima, trajanje in višina snežne odeje kakor tudi drugi pomembnejši ali nenadni vremenski preobrati čisto krajevnega porekla. Pri tem ne moremo prezreti prsti, razporeditve krčevin in reliefnih značilnosti, ki pogojujejo izrabo tal itd. (prim. tudi Meze, 1969, str. 15 do 49 in 21). V navedenih naravnih danostih spoznavamo enega najpomembnejšega činitelja, ki še danes bistveno, tu in tam pa že kar odločujoče vpliva na gospodarsko, socialno in sploh na geografsko podobo posameznih kmetij, zaselkov ali celotnih naselij.

2.1 Geološko-morfološke značilnosti

Dobroveljska planota pomeni v geološko-tektonskem pogledu samo vzhodno nadaljevanje Menine. Obe skupaj predstavljata skrajni jugovzhodni pomol Savinjskih Alp. Dobrovlje z vsem svojim obrobjem vred so tipično prehodno predalpsko hribovje. Na njenih severovzhodnih, vzhodnih in jugozahodnih obrobnih predelih se kaže že čedalje več značilnih poteh subpanonskega obrobja (vinogradi). Močno zakrasele Dobrovlje so doživljale samostojen, od Menine povsem neodvisen geomorfološki razvoj. Tektonsko in litološko izredno vidno poudarjena geomorfološka meja med Menino in Dobroveljsko planoto je zarisana po globoki dolini Volažnice. Potemtakem spadajo k Dobroveljski planoti še apneniški vrhovi Predkoviče (1031 m), Smolnika (1002 m) in Medvedovega hriba (1046 m). Omenjeni vrhovi, ki predstavljajo kompleks osamljene gore, se dvigajo nad manjšima uravnavama, ki sta med Smolnikom in Predkovičo (v smeri VSV - ZJZ) in Predkovičo in Medvedovim hribom

(sever - jug). Od osrednje planote Dobrovelj, ki je vzhodno od tod, jih ločuje globoko zajedena, danes izrazito suha kraška dolina med Lipo (723 m) in Praprečami. Zakraselo vološko-kalsko suho podolje je ostanek nekdanjega potoka, ki je izoblikoval dolino. Tudi ta dolina je bila zasnovana na tektonski počti in neprepustnih keratofirjih, ki pa jih je "Vološki potok" domala že v celoti odstranil (podrob. gl. M e z e, 1966, str. 35,37 in 41). Z odstranitvijo keratofirjev, ki so bili odloženi na triadnem apnencu, se je pričelo zakrasevanje. Ustje vološke suhe doline je obviselo v višini okrog 500 m, to je približno 100 m nad današnjo dolino Merince (ali Merinščice). Prav tako je ugotovil že M e z e, da pripada Predkoviča s sosednjima vrhovoma tudi v morfološkem pogledu Dobrovljam. Pri tem se opira na uravnave iz predkvartarnega obdobja, ki so na Predkoviči, Smolniku in Medvedovem hribu v istem nivoju (900 - 1000 m) kot jih ima tudi velik del ovršja zahodnega dela Dobroveljske planote (M e z e, 1966, str. 35).

Za Dobrovlje je značilno, da so razpotegnjene v smeri od jugozahoda proti severovzhodu, in da se prav v tej smeri tudi znižujejo višine njihovih vrhov, in sicer od 1077 m (Šentjoški vrh, Tolsti vrh nad Krašico) do 650 m (Brdovski vrh 662 m, Podgorski hrib 722 m itd.). V takšni reliefni značilnosti Dobroveljske planote je pogojena tudi količina padavin, ki pojenjujejo od zahoda proti severovzhodu.

Pogled na Dobrovlje - pa naj bo ta usmerjen s katere koli strani - nam ne daje vtisa, da je pred nami zakrasela planota. Poglavitni vzrok temu je v razporeditvi številnih tanjših ali obilnejših plasteh vododržnega keratofirja. V obsežnih zaplatah kremenovega keratofirja, ki je triasne, najverjetneje wengenske starosti (prim. G e r m o v š e k, 1959, str. 38 - 45), se je razvila normalna rečna mreža. Površinske vode so planoto močno razrezale in izdelale v njenem vzhodnem ter osrednjem delu fluvialni relief. Na to kažejo suhe doline in zakrasela podolja (gl. M e z e, 1966, str. 35 - 36).

Suha in zakrasela podolja, ki so neovrgljivi dediči fluvialnega reliefa, slepe doline, ki so nastale na meji med keratofirjem in apnencem (Čreta, pri cerkvi sv. Urbana, Jezernikovi domačiji; gl. M e z e, 1966, str. 37 - 38) pa številne zakrasele uravnave, ki pripadajo različnim nivojem (M e z e, 1966, str. 39 - 42) in mehko zaobljeni vrhovi in slemena ter pregibi v pobočjih in še druge uravnave, to so v glavnem značilne reliefne oblike, kjer je človek ob naselitvi izkrčil gozdove. In na teh oblikah površja Dobroveljske planote ter njenega obrobja se je ohranilo življenje vse do danes. Na njih so nastale kulturne jase kot krčevine sredi prostranih listnatih in mešanih gozdov. Na njih so se ob neprestanem človekovem delu in življenju razvijale obdelovalne površine. Njihov pomen in obseg sta se prilagajala vsakokratni stopnji družbenega in gospodarskega razvoja hribovskih domačij.

2.2. Kamninske značilnosti površja in razporeditev kmetij

Tudi za dobroveljske kmetije velja ugotovitev, da so pri njihovi razporeditvi močno soodločale litološke značilnosti ozemlja. Trditi smemo, da je razporeditev domačij odsev funkcije reliefne in kamninske sestave posameznega področja. Vse dosedanje geografske proučitve hribovskih kmetij, ki sta jih pri nas večinoma opravila M e d v e d in M e z e, so pokazale tesno povezanost med obljudenostjo na eni strani ter oblikami in kamninskimi značilnostmi površja na drugi strani.

Razločki med posameznimi triadnimi apnenci in dolomiti, ki sestavljajo večino Dobroveljske planote, pa zaplate kremenovega keratofirja, apneni peščenjaki in rdeče-rjave škriljeve glin rabeljskih skladov na južnem pobočju Medvedovega vrha, široki pas zgornjetriadnih šenturških škriljavcev in peščenjakov pod Dobrovljami na Tešovi ter posamezni odtenki pevdziljskih skladov, ki so razporejeni okrog zaselka Merinca in Prosivnik, sestavljajo osnovno kamninsko podlago,

ki daje ob vzajemnem učinkovanju eksogenih procesov in človekovih posegov samosvoje oblike poseljenosti in kmetijske izrabe zemljišča. S teh vidikov je treba vrednotiti prirodne danosti, ki so povezane z reliefom.

že M e z e je ugotovil (1966, str. 15 in 38; 1969, str. 16), da so bili vložki keratofirja na Dobroveljski planoti med najpomembnejšimi naravnimi danostmi, na katere se je naslonila že srednjeveška kolonizacija. Številne so kmetije, ki imajo domove in obdelovalno zemljišče na nepropustnih keratofirjih. Kremenovi keratofirji močnejše in hitreje razpadajo kot apnenci, zato predstavljajo sredi zakraselega sveta, ki je večinoma porasel z gozdovi, zelene krčevine s polji, travniki in pašniki. Na kremenovem keratofirju, kjer so tudi izviri pitne vode, stojijo naslednje domačije: Otovnik, Mežnar, Uratnik, Dobnik, Matija (pri cerkvi sv. Urbana), Covnik, Ramšak, Rovtnik, Jezernik, Napotnik, Janžovnik, Jug in Hribernik, Predovnik, Paragojnik, Križnik, Javoršek, Destovnik in Brezovnik, pa vse tri kmetije za Čreto (Zahojnik, Špan in Zakrajšek), Podpečan, (Karl), Laznik, Ptica in Planinc, pa domačije v Polšniku (Mlačnik, Polšnar in Tomaž) ter Ručgar nad njim, kmetiji na Ropasiji ter Lešnik in Krničnik pod njima, dalje del Tešove in Klokočovca.

Šenturški škrilavci in peščenjaki, ki v sklenjenem površju prekrivajo obsežno področje med Hlastejem (na severovzhodu), Šmartnim (t.j. zaselek Podvrha) ter stopniškim Starim gradom na jugu, Grmado (898 m) in Petelinkom (846 m) nad Tešovo na severu, dajejo osnovo in podlago krčevinam z naslednjimi kmetijami: Turnšek (ki je opuščen po 2. svetovni vojni), Pušni Turnšek, Dolar, Matevžak, Pider, Pušni Dolar, delno še Orešnik, Dešnikar, Na građu, Koritnik, Peternišek, Plešnik, Jerin v Grabnu itd. Edino zaplato glinastih rabeljskih skladov smo na podlagi Tellerjeve geološke karte ugotovili na južnem pobočju osamljene Predkovice oziroma Medvedovega hriba (prim. tudi S e i d l, 1907, str. 129 - 130). Prednosti

manj odpornih in vododržnih rabeljskih skladov je izbrala za svoje domovanje osamljena Jeseničnikova kmetija pod šavniciami (lj. Šauncami).

Danja ravnica ob Merinščici je ozka in prekrita s holocenski rečnimi naplavinami. Ta ravnina je namenjena njivam in travnikom. Ob večjih nalivih in neurjih zalijejo povodnji najožji obrežni svet, kjer so večinoma travniki. Desni breg doline, ki se strmo dviga nad njo in je pogozden, sestavljajo srednje triadni psevdofiljski skladi. Prav na tem mestu so podrobnejša geološka kartiranja ugotovila več različic psevdofiljskih plasti, ki si sledijo od severa proti jugu v naslednjem zaporedju: Neposredno ob desnem bregu Merinščice sestavlja strmo pobočje ozek pas lapornato glinasti skrila-vec z vložki lapornatega apnenca in redkeje tudi peščenega apnenca. Na tej kamnini prevladuje gozd. Proti jugu mu sledi pas ploščatih vranskih apnencev. Zanje je značilen školjkasti lom, redke leče roženca in običajno rumenkaste kalcitne žilice (G r a d, 1969, str. 97). Vranski apnenec prihaja na površje na obeh krilih sinklinalne zgradbe. In prav na njem so nastale krčevine prosivniških domačij. Južno od zaselka Prosivnik, ki stoji domala na litološki meji, so razširjeni psevdofiljski skladi v obliki lapornato-glinastega skrila-vec z vložki dismikrita in peščenega apnenca. To je zgornji horizont psevdofiljskih skladov, ki ga sestavlja črni glinasti skrila-vec; na njem prevladuje gozd. (Podrobnosti o geološki zgradbi gl. R a k o v e c, 1950 in G r a d, 1969).

V porečju Merinščice, kjer so razmeščeni merinški domovi, je po oznaki na Tellerjevi geološki karti manjša krpa mio-censkih marinskih peščenjakov in laporjev.

Vse druge kmetije imajo postavljene svoje domove in razpo-rejeno obdelovalno zemljišče po triasnih apnencih in dolomi-tih. Skrajni severni del Dobroveljske planote je sestavljen iz dolomita kot facije školjkovitega apnenca. Na njem sto-jijo kmetije: Forštner, Zgozdnik, in po prvi svetovni vojni

(ok. leta 1926) opuščena domačija "Na vrtači, Dobnik in Uratnik. Veliko večino Dobroveljske planote prekrivajo srednje ter zgornjetriasne apniško-dolomitne plasti. To je takojimenovani grebenski apnenec in dolomit, ki sestavljata najvišje dele Dobrovelj (prim. M e z e, 1966, str. 15 - 16). Na prepustnem apnencu domujejo kmetije: Olčnik, Lešnik nad Obramljami, Snežečnik in Jug, pa že opuščena kmetija Tolstnik pod Šuncem (821 m), kjer je danes počitniška hišica žalčana, dalje domačije v Planini (npr. Selišnik, Planinšek in Zacerkovnik), pa na vzhodnem pobočju Dobrovelj (Hlastej, Strojanshek in deloma tudi Orešnik); domovi na Tešovi pa v zaselkih Jeronima (npr. Klance, v Rebri, V Pečeh, Kale itd. Na navedenih kamninah je zasnovana zemljiška posest obravnavanih kmetij po Dobrovljah. Le redke so kmetije, katerih posest je zakoličena na eni sami kamninski podlagi. Obstoječe razlike med posameznimi vrstami kamnin pogojujejo osnovno namembnost zemljišča. Kajti na škriljavcih in peščenjakih pa tudi na drugih vododržnih kamninah prevladuje obdelovalna zemlja, medtem ko je ostal na apnencih in dolomitih večji delež zemljišča, ki je namenjen gozdovom.

2.3. Reliefne značilnosti in lega domačij

Oblike reliefa in kamninska sestava površja so narekovale poselitev in kmetijsko izrabo zemljišča. Vloga reliefa pri naselitvi pride v hribovskem svetu še posebej do veljave. Na osnovi pregleda geografskega položaja oziroma lege kmetij po Dobrovljah in njenem južnem obrobju smemo z gotovostjo trditi, da je poselitev funkcija posameznih površinskih oblik. Podoba je, da je človek že v preteklosti, ko je pričel s krčenjem gozdov in iskanjem najustreznjšega položaja za lego svojih domov, prvenstveno odbiral ravna in prisojna pobočja za obdelovalne površine. Kmečkim domovom, ki predstavljajo še danes socialno in gospodarsko središče kmetij, so bili namenjeni ponavadi manj rodovitni predeli krčevin.

Neposredna gospodarska odvisnost kmetij od količine najrazličnejših pridelkov, ki so njihovim družinam zagotavljali obstoj na zemlji, je pospeševala številna prizadevanja za ohranitev obdelovalnega zemljišča kakor tudi skrb za pridobivanje novih površin v obliki novin. Obdelovanje in vzdrževanje kmetijske zemlje je bilo vse do nedavnega osrednje bistvo celotnega življenja hribovskega človeka. Ljubezen do zemlje in izredno podrobno poznavanje njenih lastnosti sta se dedovali iz roda v rod. Dokler je bil hribovski človek odvisen samo od pridelkov, ki mu jih je prinašala zemlja, dotlej je znal tudi s pravo starosvetno prizadevnostjo varovati njene meje ob gozdu. Zato si je večina kmetij izbrala selišča za svoje domove na najmanj rodovitnem delu posesti, na meji dveh površinskih oblik, na prehodu ene kamnine v drugo pa v bližini virov pitne vode itd. (prim. tudi Melik, 1933, str. 151 - 154; 1936, str. 531 - 535).

Kmetije in njihovi domovi poseljujejo po Dobrovljah najrazličnejše površinske oblike. Na tipičnih uravninah, kakršne so na skrajnem severnem delu Dobroveljske planote, domujejo: Uratnik, Dobnik in Otovnik. Največ je kmetij, ki zavzemajo položne pregibe v pobočju, in sicer z manjšimi ali večjimi uravninami: Ptica, Planinc, Ručgar, pa Zgozdnik, Forštner, Na vrtačih, Olčnik in Lešnik, Hlastej, Strojanšek, Orešnik itd. Na podobne oblike površja so se naslonile kmetije v Prosvniku, Jeseničnik pod Medvedovim hribom, domovi v Rebri, v Prilopih, Klokočovcu, na Klancih itd. Večje uravnave, ki so nastale na južnem pobočju Dobrovelj, na kremenovem keratofirju, poseljujejo domovi v Polšniku in Ropasiji kakor tudi Laznik in Podpečan pod Čreto. Na vršnem slemenu imajo domove Predovnik, Paragojnik, Selišnik, Otovnik, Vrhovnik in Jug na Dobrovljah, Zakrajšek za Čreto. Na pobočnem slemenu imajo domove naslednje kmetije: Brezovnik, Petrnišek, Koritnik in Na gradu nad Stopnikom, Matevžek in Dešnikar v porečju Kisovškega potoka itd.

Dobroveljska planota, ki je doživljala različen geomorfološki razvoj, nudi prav s tega vidika s svojimi pestrimi oblikami površja različne možnosti za poselitev. Na zatišna in blaga pobočja suhih dolin ter na ostanke teras se je namestila večina kmetij v Dobrovski vasi (npr. Jezernik, Hriberšek, Rovtnik, Ramšak, Covnik, Napotnik, Janžovnik in Kokovnik (prim. tudi M e z e, 1969, str. 19), pa kmetije na Tešovi, Vologji, Kaleh itd. Strojanškova domačija si je izbrala položaj ob ustju obvisela suhe kraške doline. Destovški in Križnikov dom stojita pod prevalom pri Janezu in Pavlu (822 m), Matevžak pa na manjšem prevalu. Na manjšo teraso oziroma sploh na vršaj so postavljeni domovi v Merinci. V ozki dolini Cerkovnice domujeta Lajnar in Polšnar, v njenem povirnem delu, ob Črnem grabnu pa stoji Plešnikov dom.

Za sleherno kmetijo lahko trdimo, da si je izbrala lego oziroma položaj svojega doma na dveh ali celo več različnih površinskih oblikah. To je bilo odvisno tudi od velikosti posesti in obsega posamezne površinske oblike. K temu je nemalo prispevala izredna kamninska raznolikost površja in različni procesi, ki so se odlikovali pri oblikovanju in nastajanju današnjega površja.

2.4. Ekspozicija in obdelovalne površine

Z naraščanjem nadmorske višine praviloma slabijo ekološke razmere, ki jih zahteva polikulturno poljedelstvo. Zategadelj je bil pridelek pri večini posevkov v hribovskem svetu slabši in manjši kot na ravninskih njivah. Prenekatero pomankljivost za pridelovanje poljskih kultur, ki jih nudi narava v hribovju (krajša vegetacijska doba, erozija prsti, zgodnje in kasne slane s pozebami, višina in trajanje snežne odeje, zmrzovanje tal itd.), je človek poskušal nadomestiti s primerno izrabo nagnjenosti pobočij, še posebej pristojnih površin. Mnoge prirodno-geografske značilnosti južnih pobočij,

ki so praviloma tudi najbolj izpostavljena soncu, so soodločale pri tem, do katere stopnje jih je bilo mogoče vključiti v celotni obseg posameznega kmečkega gospodarstva. Povsod tam, kjer so na pobočjih manjše ali večje uravnave in v kolikor so tudi tla ustrezala posameznim kategorijam kmetijskega zemljišča, so nastale krčevine že v preteklosti. Pri tem pa ugotavljamo naslednje: Kolikor bolj je bil hribovski človek neposredno navezan na dohodke iz kmetijstva, toliko bolj je skrbel ne samo za ohranitev obdelovalnega zemljišča, temveč tudi za njegovo razširitev. V obdobju po zadnji vojni, ko sta depopulacija in deagrarizacija zajeli skoraj sleherno hribovsko domačijo, je čedalje več nekdanjih obdelovalnih površin že opuščениh. Ozelenjevanje je zajelo njive, medtem ko oddaljene travnike, še prav posebej pa nekdanje pašnike že zaraščajo drevesa in grmovje.

Tudi na Dobrovljah imajo kmetije svoja zemljišča izpostavljena različnim vplivom sončne toplote. Podoba je, da se z dviganjem nadmorske višine povečuje delež zemljišč po prisojnih legah. Na severnem delu Dobroveljske planote, kjer so v pobočjih večje uravnave, ležijo krčevine skoraj z vsem obdelovalnim zemljiščem na severnem, severovzhodnem in severozahodnem pobočju Podgorškega hriba (722 m; Zgozdnik, Forštner, Dobnik, Na vrtačih). Snežečnikova kmetija nad Podgorjem ima obdelovalno zemljišče na vzhodnem in severovzhodnem pobočju že omenjene vzpetine. Vzhodno lego obdelovalne zemlje imajo Rovčka, Olčka in Leška domačija, ki stojijo na strmem pobočju Dobrovelj nad Obramljami. Jutranjemu in dopoldanskemu soncu izpostavljeno zemljišče imata Strojanškov in Hlastejev dom.

Uratnikovo, Dobnikovo, Matijevo in Otovnikovo zemljišče je razširjeno po južnih, jugozahodnih, zahodnih in deloma tudi po severnih pobočjih tamkajšnjih vzpetin. Tudi zemljišča kmetij po Dobrovski vasi ter v njenem najožjem sosedstvu imajo različno ekspozicijo nasproti soncu. Največ proti severu

obrnjenega zemljišča ima Jezernik, deloma pa še Ramšak in Rovtnik. Jug ima največ krčevin po zahodnem pobočju Grohota (820 m) ter po južnem oziroma jugozahodnem delu Bezovca. Podobno soncu izpostavljeno zemljišče ima Vrhovnikova domačija. Večina Vrtačnikovega zemljišča leži na desnem bregu suhe doline, ki je usmerjena proti severu. Ta zemlja je izpostavljena neposredno zahodnemu soncu. Večina Napotnikovega in Janžovnikovega posestva je položenega na pobočja in v dno suhega podolja, ki je usmerjeno proti jugovzhodu. Jezernikovo zemljišče, ki je izredno na gosto prepreženo s kraškimi globelmi, je razmetano po vzhodnih, severovzhodnih ter celo po severozahodnih pobočjih. Podobno lego imajo zemljišča Kokovnikove domačije. Predovnikova in Paragojnikova domačiji imata večino obdelovalne zemlje po vzhodnem in zahodnem pobočju in le delno na dnu suhega podolja, ki je usmerjeno proti severu. Kmetije v Planini (npr. Selišnik, Planinšek, Zacerkovnik in Križnik) imajo razdrobljeno zemljišče, in sicer predvsem po južnih, jugovzhodnih in jugozahodnih ter severnih pobočjih. Javorška zemlja leži po vzhodnem, severnem in jugovzhodnem pobočju, Destovška pa večinoma po vzhodnih in jugovzhodnih pobočjih. Posest Brezovške kmetije je večji del razmeščena po vzhodnem in južnem pobočju, Oreške pod Grmado (858 m) po južnem in jugovzhodnem pobočju. Pider in Matevžak imata zemljo po južnem, jugovzhodnem in jugozahodnem pobočju, Dolar, ki je pod njima, pa tudi po severovzhodnih bregovih.

Kmetije za Čreto imajo svoje krčevine večinoma položene po južnih pobočjih in le del njihove zemlje je razporejen tudi po zahodnih, vzhodnih, jugozahodnih in celo po severnih strminah. Prilopska zemlja je izpostavljena predvsem vzhodnemu soncu in le delno tudi vplivom jugovzhodnega sonca.

Planinc in Ptica, ki sta najvišji kmetiji na Dobrovljah, imata večino svojega obdelovalnega zemljišča razporejenega po južnih, jugovzhodnih in jugozahodnih pobočjih. Ručgarjeve parcele pod Belico (1066 m; lj. Bleznica) so večinoma po

južnem in jugovzhodnem pobočju. Domačije na Ropasiji imajo zemljo po južnih, jugovzhodnih in jugozahodnih pobočjih, le Krničnikov dom ima še nekaj parcel po severnem pobočju Pikla (643 m). Kmetije v Polšniku imajo zemljo po južnih, jugovzhodnih in vzhodnih pobočjih. Blažičk in Travner, v Rebri imata večino svojega zemljišča po jugovzhodnem in južnem pobočju. Podobno ekspozicijo ima zemlja domov na Klancih ter V Pečeh (Pečenik in Treska).

Velika večina zemljišč voloških domačij je položena v dno in na bregove suhega kraškega podolja kakor tudi na sosednji zakraseli kraški plato, ki se dviga 100 m in več nad dolino Merinščice. Tudi Voložani so izrabili za svoja polja, travnike in pašnike najrazličnejše oblike površja, ki jim jih ponuja zakraseli svet. Večina vološkega obdelovalnega zemljišča leži po južnih, severovzhodnih, jugovzhodnih, vzhodnih in celo zahodnih in po severnih bregovih izredno razčlenjenega površja. Podobno lego imajo kmetijske površine Kalanov, katerih domačije zavzemajo večino spodnjega dela suhega vološkega podolja.

Licjanova kmetija v Prosivniku (nad Merinco) ima večino svojih travnikov in njiv razporejenih po vzhodnem in severovzhodnem pobočju Srobotnikove rebri (968 m). Druge tri prosivniške domačije (Novak, Škante in Jur) imajo obdelovalne površine po severnih, severovzhodnih, jugovzhodnih, severozahodnih in le deloma tudi po južnih pobočjih.

Merinške kmetije, ki domujejo v zgornjem, domala že na ravninskem delu doline Merinščice, imajo pretežno večino svojega zemljišča po zahodnih, južnih in jugovzhodnih pobočjih in le deloma tudi po severnih in severozahodnih bregovih.

Podoba je, da je večina tešovljanske zemlje optimalno izpostavljena soncu v različnih delih dneva. Tudi Tešovljani imajo svoja obdelovalna zemljišča razmeščena po različnih bregovih in pobočjih. Prevladajoča so južna, vzhodna in zahodna pobočja, a med njimi še vse vmesne strani. Le posamezni deli tešovske zemlje so obrnjeni proti severu in severozahodu. Kmetijska zemlja obeh briških domačij leži predvsem po južnih in jugovzhodnih pobočjih. Sosednja Savrtnikova kmetija iz Sela (pri Vranskem) ima svoje zemljišče po vzhodnem in severovzhodnem pobočju, in sicer med Cerkovnico in njenim desnim pritokom Žlajfo, ki ima svoje povirje pod Ropasijo v višini okrog 700 m.

V podanem pregledu smo prikazali samo najbolj osnovno in prevladujočo ekspozicijo kmetijskega zemljišča. Pri tem splošnem pregledu se tudi nismo poglobljali v neštete podrobnosti, ki jih ponuja močna razčlenjenost površja. Povsod tam, kjer prevladujejo kraške globeli in v katerih je tudi debelejša preperelina, so te še danes izrabljene v različne namene kmetijstva. Vse večje vrtače in druge globeli v zakraselem svetu sodijo neposredno v sestav obdelovalnih površin kmečkih gospodarstev. In njihova pobočja, ki so ponavadi travnata, na najbolj senčnih straneh pa grmičevnata, so bolj ali manj obrnjena na vse strani neba. Zato moramo v številnih mikroreliefnih oblikah iskati pomemben razlog, s katerim je pogojena nekdanja in današnja namembnost kmetijskega zemljišča.

Prisojnost in osojnost sta oba skrajna pola, v obsegu katerih se giblje izpostavljenost zemljišča neposrednemu sončnemu obsevanju. Prikazana ekspozicija je idealna podoba osončenja zemljišč, kakršna se pojavlja le v obdobjih spomladanskega in jesenskega enakonočja. V vseh drugih letnih časih je navidezna pot sonca po nebu pomaknjena daleč proti severu (v poletju) oziroma jugu v zimskih mesecih. Zato dobivajo tudi severovzhodna in jugovzhodna pobočja več toplote.

Podobna razlaga velja za severozahodna in jugozahodna pobočja. Skratka, stoletne izkušnje pri obdelovanju zemlje in gospodarjenje na njej so vtisnile nezbledljivo podobo današnji kulturni pokrajini. Odgovor na vprašanje o razporeditvi krčevin oziroma kulturnih jas po hribovskem svetu, nedvomno globoko tiči v poznavanju in splošnem prepričanju, o medsebojni prepletenosti in vzajemnosti med posameznimi prvinami geografskega okolja. In prav temu spoznanju moramo odkriti zvezo med reliefom, kamninsko sestavo in ekspozicijo pobočja ter njihovo funkcijo, ki se najbolj neposredno kaže v gospodarski namembnosti zemljišča.

2.5. Nagnjenost (strmine) kmetijskega zemljišča

Obdelovalno zemljišče hribovskih kmetij je neprimerno bolj nagnjeno kot ga imajo dolinske oziroma ravninske domačije. Toda prav z večjo nagnjenostjo zemljišča proti soncu dobijo njive in travniki ter vse druge zemljiške kulture znatno večjo količino toplote v vegetacijski dobi kot pa položnejša pobočja v podobnih ali celo v enakih višinah. Strmine, ki so značilne za večino obdelovalnih površin v hribovju pa predstavljajo pomembno oviro pri obdelavi in uporabi različnih kmetijskih strojev. Nagnjenost pobočij zahteva tudi svojstveno obdelovanje zemljišča, in sicer največ v smeri izohips. Poleg tega moramo računati, da se pojavlja z intenzivnejšimi oblikami obdelovanja oziroma kmetovanja v hribovskem svetu čedalje močnejša erozija in sploh polzenje prsti po pobočjih navzdol. Na ta način so nastale številne in v pokrajini izredno markantne orne terase (gl. M e d v e d, 1961, str. 146), ki so nepogrešljiva sestavina kulturne pokrajine v hribovitih predelih.

Načini obdelave kmetijskega zemljišča na Dobroveljski planoti so se spreminjali z uvajanjem novih poljedelskih orodij kot pomožnih sredstev proizvodnje. V kolikor so bili stroji in orodja prilagojeni posebnostim obdelave hribovitega sveta,

Tabela 1. Nagnjenost kmetijskih površin po naseljih Dobroveljske planote

Naselje	do 11,5°		11,6 do 22°		22 do 24°		24° in več		Skupaj		
	Števi- lo po- sestni- kov	Areal (v ha)	Števi- lo po- sestni- kov	Areal (v ha)	Števi- lo po- sestni- kov	Areal (v ha)	Števi- lo po- sestni- kov	Areal (v ha)	Števi- lo po- sestni- kov	Areal (v ha)	
Čreta	KP	-	3	24,1818	-	-	2	6,2500	5	30,4318	
	CP	-	-	96,1818	-	-	-	26,8243	-	123,0061	
Dobrovlje	KP	7	39,1371	25	268,6423	2	11,9034	2	6,6736	36	326,3564
	CP	-	101,7518	-	767,6027	-	82,4866	-	31,4392	-	983,2803
Jeronim	KP	20	78,1568	29	164,7269	1	9,0291	3	20,0946	53	272,0074
	CP	-	235,3961	-	423,2146	-	28,6423	-	56,4891	-	743,7421
Podgorje (del)	KP	2	6,9271	4	23,5265	-	-	-	-	6	30,4536
	CP	-	23,5191	-	69,7203	-	-	-	-	-	93,2394
Stopnik (del) in Prilope	KP	2	14,9357	6	12,6725	1	7,0508	4	23,1301	13	57,7891
	CP	-	51,9973	-	25,3414	-	23,4669	-	49,7180	-	150,5236
Tešova in Briše	KP	19	63,2273	5	9,4954	-	-	-	-	24	72,7891
	CP	-	143,3624	-	14,9416	-	-	-	-	-	158,3040
Vologa	KP	-	-	11	52,1721	-	-	-	-	11	52,1721
	CP	-	-	-	140,2231	-	-	-	-	-	140,2231
Dobro- veljska planota	KP	50	202,3840	83	555,4175	4	27,9833	11	56,1483	148	841,9331
	CP	-	556,0267	-	1537,2255	-	134,5958	-	164,4706	-	2392,3186

Opomba: KP = kmetijske površine, CP = celokupne površine zemljišč.

v toliko večjem številu so se uveljavili po gospodarsko trdnih kmetijah. Ne smemo pa prezreti, da s slehernim novim kmetijskim orodjem prihaja na domačije tudi nova tehnologija obdelovanja zemlje. Prav s tega vidika je potrebno presojati čedalje pogostejša prevrednotenja namembnosti kmetijskega zemljišča. Ozelenjevanje po hribovskih prečelih Dobroveljske planote, ki je najbolj značilna razvojna stopnja v zadnjih dveh desetletjih, ni le posledica deagrarnizacije in depopulacije, temveč korenitih sprememb, ki jih doživlja kmetijska proizvodnja pod vplivi in učinki sodobne mehanizacije.

Nagnjenost kmetijskega zemljišča smo izračunali za vsako kmetijo posebej. Za strnjena naselja (Vologja, Tešova, Merinca), kjer ni bilo mogoče na uporabljeni karti merila 1:5000 oziroma 1:10000 jasno določiti pripadnost parcel posameznim kmetijam, imamo na voljo le podatke o povprečni strmini celotnega vaškega obdelovalnega zemljišča. Prav za ta naselja je značilna razdelitev obdelovalnega zemljišča na grude (I l e š i č, 1950). Pri določevanju strmin oziroma naklonskega kota obdelovalnega zemljišča smo vzeli v račun celotno pobočje posamezne krčevine, in sicer od najnižje določljive točke pa do spodnjega roba gozda. Iz računa smo praviloma izločili kraške globeli (vrtače), ki ne predstavljajo pomembnejšega deleža v sklopu celotnega areala kmetijskega zemljišča. Poleg povprečne strmine krčevin po posameznih kmetijah smo vnesli v ustrezno preglednico še povprečne vrednosti največjega in najmanjšega naklona obdelovalne zemlje. Za vsako domačijo smo izračunali v povprečju od 4 do 8 različnih strmin in na osnovi teh smo dobili povprečne vrednosti naklonov. Čeprav so podatki o nagnjenosti kmetijskega zemljišča lahko izredno dragoceni za najrazličnejše regionalno-geografske primerjave, so pa na drugi strani pomankljivi v toliko, ker nam ne dajejo zanesljivega vpogleda v obsežnost posameznih razredov (stopenj) strmin obdelovalnega zemljišča. Nakazano pomanjkljivost moremo vsaj v najbolj

splošnem obrisu prikazati na osnovi vrednosti povprečne strmine krčevine in obsegom oziroma arealom obdelovalnega zemljišča. Čeprav nam takšen pregled zabriše tiste krajevne posebnosti, ki izpričujejo vlogo in pomen posameznih prvin geografskega okolja, pa nam vendarle kaže v celoti osnovne in prevladujoče značilnosti nagnjenosti kmetijskega zemljišča na Dobroveljski planoti in njenem obrobju.

Podatki v tabeli 1 predstavljajo vsote povprečnega naklona obdelovalnega zemljišča kmetij v najbolj splošnih obrisih. Z njimi prikazujemo in poudarjamo eno izmed pomembnih naravnih danosti, ki je nepogrešljiva pri načrtovanju uporabe kmetijske mehanizacije. V tabeli razčlenjeni podatki nam zatrjujejo, da je mogoče skoraj na eni četrtni kmetijskega zemljišča uporabljati - po danes že uveljavljenih merilih - sodobno poljedelsko mehanizacijo. Največji delež zemljišča s povprečno nagnjenostjo do $11,5^{\circ}$ je na področju Tešove in Briš pa v Jeronimu (28,7 %), četrtno ga imajo domačije v Prilopih in v hribovitem delu Stopnika. V to skupino sta všteti tudi dve kmetiji s skrajnega severnega obroblja planote. V naselju Dobrovlje pa zavzemajo zemljišča s povprečno nagnjenostjo do $11,5^{\circ}$ le 12 % celotnega areala.

Po današnjih izračunih so zemljišča s strminami od $11,6^{\circ}$ do 22° najprimernejša za sistem pašno-košne živinoreje. Takšnega zemljišča je na proučevanem področju skoraj dve tretjini (65,97 %), in sicer največ na Vologu (100 %), Dobrovljah (82 %), za Čreto (79,5 %), v Podgorju (77 %), najmanj pa smo ga dohnali med obravnavanimi posestniki v Stopniku in Prilopih (21,9 %) ter na Tešovi in Briših (13,1 %).

Strmejše krčevine so že redke. Samo pri 4 posestnikih znaša povprečna nagnjenost obdelovalnega zemljišča med 22 in 24° . Strokovnjaki menijo, da so kmetijske krčevine s takšno strmino že na zgornji meji uporabnosti za trajno pašo (prim. M e z e, 1980 b). V povprečju odpade na zemljišče iz te skupine 3,32 % areala obravnavanega področja; sorazmerno

največ v Prilopih s Stopnikom (12,2 %), na Dobrovljah le 3,6 % in v Jeronimu 3,3 %. Pri enajstih zemljiških posestnikih smo izračunali, da znaša povprečna nagnjenost njihovega kmetijskega zemljišča že več kot 24° . Za ta zemljišča je značilno, da jih zaradi uničevanja travne ruše ni mogoče več uporabljati za trajno pašo odrasle govedu in ne konjev. Težko uporabljiva pa je na njem tudi lažja ročna mehanizacija (npr. motorna kosilnica "alpina"; prim. M e z e, 1980 b). Na Dobroveljski planoti je v povprečju 6,7 % obdelovalnega zemljišča strmejšega od 24° ; med dobroveljskimi kmetijami je le 2,04 % zemljišča uvrščenega v skupino z najneugodnejšo reliefno strukturo in za Čreto celo 20,5 %. V Prilopih oziroma v Stopniku dve petini, v Jeronimu pa 7,4 % celotnega kmetijskega zemljišča, ki ima povprečno strmino 45 % in več.

Predstavljeni podatki iz tabele 1 nedvoumno kažejo, da so pri današnjih oblikah in načinih obdelovanja kmetijske zemlje Dobrovlje in njeno sosedstvo najprimernejše za živinorejo, ki sloni na pašno-košnem sistemu. Pri tej opredelitvi, ki temelji le na nagnjenosti zemlje, smo zanemarili številne druge prirodno-geografske danosti (litološka in pedološka sestava površja, klimatske značilnosti, preskrba s pitno vodo itd.). Kakršnokoli vrednotenje ali prevrednotenje namembnosti kmetijskega zemljišča zahteva proučitev celotnega spleta sestavin geografskega okolja.

Podrobnejša členitev podatkov je pokazala še naslednje: Delež obdelovalne zemlje je znašal v povprečju 35,2 % v sklopu celotne zemljiške posesti. Pri tem ugotavljamo, da ni bistvenih razlik med skupinami kmetij z različno nagnjenostjo krčevin. Večja izjema je le pri 4 domačijah s povprečno strmino obdelovalnega zemljišča med 22° in 24° , ki imajo le 20,8 % obdelovalne zemlje, vse drugo zemljišče pa je namenjeno gozdovom ali neproduktivnim površinam.

Ugotavljamo, da povprečna velikost zemljiške posesti narašča z večanjem strmine obdelovalnega zemljišča. Posestva s povprečno nagnjenostjo zemlje do $11,5^{\circ}$ (ali do 20 %) merijo v povprečju 11,12 ha, v skupini od $11,6^{\circ}$ do 22° pa že 18,52 ha, posestva s povprečno strmino obdelovalne zemlje med 22° in 24° merijo po 33,65 ha, medtem ko posestva z več kot 24° strmimi krčevinami posedujejo le še po 16,16 ha. Zemljiški posestniki zadnje skupine so namreč izredno heterogene sestave. Med njimi so tri zaščitene kmetije, pet gospodarstev ima status kmetijskega proizvajalca in trije zemljiški lastniki manjših posestev so že redno zaposleni izven kmetijstva.

Čeprav pomenijo prikazani izračuni (tabela 1) le povprečne vrednosti naklona kmetijskega zemljišča, pa vendarle odkrivamo v njih osnovna svojstva površinske razčlenjenosti obravnavanega področja. Reliefne značilnosti zakraselega sveta se prepletajo z neprepustnimi kamninami. Prav na njih so strmejša in znatno bolj razčlenjena pobočja kot pa na apnencih in dolomitih. V neposrednem sožitju med fluvialnim in kraškim reliefom (čeprav je tudi za slednjega značilen fluvialni razvoj v predkvartarnem obdobju) je vzrok, da je razgibanost celotnega površja izredno intenzivna. Površinske oblike so v skladu z drugimi prirodnimi danostmi odigrale pomembno vlogo pri opredelitvi gospodarske namembnosti zemljišča.

V uvodu smo nakazali razloge in obseg proučitve. Iz tabele 2 je razvidno, da znaša povprečna višina obdelovalnega zemljišča okrog 590 m, medtem ko je njegova spodnja oziroma zgornja meja za 50 m nižja oziroma višja. Nadalje je mogoče spoznati, da znaša na proučevanem področju povprečna nagnjenost obdelovalne zemlje $15,1^{\circ}$, povprečna minimalna strmina je $9,3^{\circ}$, povprečna maksimalna naklonjenost dobroveljskih krčevin pa znaša $22,1^{\circ}$. S temi okvirnimi podatki, ki so značilni za obravnavani del Dobroveljske planote ter za njeno

južno in vzhodno obrobje, dobimo le globalno predstavo o nekaterih značilnostih površja.

Izredno zanimiva je prostorska razporejenost kmetij s povprečnimi strminami kmetijskega zemljišča. Za Čreto, ki ima v povprečju tudi najvišje domačije (821 m), so kmetije s povprečno 20,3° strmim zemljiščem, kar je že na robu zgornje meje primernosti za živinorejo s pašno-košnim načinom izrabe tal.

Tabela 2. Povprečna višina kmečkega doma, obdelovalnega zemljišča in nagnjenost kmetijskega zemljišča (v kotnih stopinjah)

NASELJE zaselek	Dom (nadmor- ska viš)	Obdelovalna zemlja		Nagnjenost kmetijskega zemljišča		
		Spodnja meja	Zgornja meja	Povprečna	Minimalna	Maksimalna
ČRETA	821	735	855	20,3	12,5	25,0
DOBROVLJE	687	623	723	16,0	10,1	- 22,7
PODGORJE- PODVRH (del)	442	410	474	14,0	8,2	19,2
Prilope	575	545	606	22,9	20,6	29,8
STOPNIK (del)	459	403	488	16,5	9,1	25,8
Briše	447	424	461	9,5	6,0	16,0
TEŠOVA	487	438	536	9,1	6,6	15,6
VOLOGA	586	530	820	12,2	5,9	24,4
JERONIM	586	544	641	15,4	9,5	22,8
hrib.del	605	652	748	17,2	11,0	24,0
Kale	543	493	589	12,9	8,4	19,5
Prosivnik	585	490	683	19,9	14,9	23,2
Merince	421	399	472	12,6	5,9	22,6
S k u p a j	588	538	645	15,1	9,3	22,1

Najbolj strma zemljišča imata Laznik ($30,6^{\circ}$) in Podpečan ($26,3^{\circ}$), pri drugih treh pa je med $13,7^{\circ}$ in $16,1^{\circ}$. Prostrane planjave in uravnave na vzhodnem in severnem delu planote zavzemajo kmetije v naselju Dobrovlje. Zanje je značilno, da stoje njihovi domovi v povprečju 687 m visoko; najnižjo lego imata Dolar (400 m) in Turnšek na Puši (398 m), najvišje pa so kmetije v Planini (Zacerkovnik 860 m, Planinšek 855 m, Selišnik 843 m, Križnik 837 m, Destovnik 808 m, Paragojnik 800 m, Predovnik 795 m itd.) in osamljeni Javoršek (903 m) na zahodu. Kmetije po yršnih slemenih in uravnava- vah nimajo najbolj strmega obdelovalnega zemljišča. Značilno je, da ima kar 25 ali 69,4 % dobroveljskih domačij najprimernejše zemljišče za pašno-košni sistem živinoreje, in le štiri gospodarstva imajo zanjo precej manj ugodne naravne razmere. Med Dobrovci je celo sedem posestnikov, katerih obdelovalno zemljišče je celo primerno za orno poljedelstvo (do $11,5^{\circ}$ naklona; gl. tudi tabelo 1). Največje povprečne strmine obdelovalnega zemljišča imajo kmetije, ki stoje na pobočjih manjših pregibov ali na ozkih slemenih (Orešnik $26,3^{\circ}$, Javoršek $25,3^{\circ}$, Strojansšek $23,8^{\circ}$, Turnšek $22,3^{\circ}$, Hlastej $20,3^{\circ}$ itd.). Največja strmina obdelovalnega zemljišča pri posameznih dobrovskih kmetijah se giblje med $13,6^{\circ}$ (Mežnar) in $37,5^{\circ}$ (Hlastej; Strojansšek in Javoršek imata po $33,7^{\circ}$). Povprečna strmina obdelovalnega zemljišča praviloma narašča od severa proti jugu, največja pa je pri kmetijah po vzhodnem obrobju planote.

Pod zaslom Planina stoje štiri domovi v Rabri, katerih Na skrajnem severnem in severovzhodnem delu Dobroveljske planote znaša povprečna višina kmetijskega zemljišča okrog 442; njegova spodnja meja je pri 440 m, zgornja pa v višini 474 m. Povprečna strmina obdelovalne zemlje je 14° . Najbolj strma pobočja obdeluje Rovšnik ($19,5^{\circ}$), najbolj položne pa so krčevine pri opuščeni domačiji Na vrtačih ($11,3^{\circ}$) ter pri Forštnerju ($11,9^{\circ}$). Posamezni deli Zgozdikovega ($21,2^{\circ}$), Olčnikovega ($20,3^{\circ}$) in Rovšnikovega zemljišča ($26,9^{\circ}$) so že tudi nad samo zgornjo mejo zahtev pašno-košnega sistema.

Zahodna polovica Dobroveljske planote, kolikor jo gravitira proti Spodnji Savinjski dolini, ima že na zunaj čedalje manj značilnosti planote. K temu je največ pripomogla kamninska sestava pa manjši potoki, ki so se ohranili na površju. Večinoma so kmetije naslonjene na pobočne pręgibe, in še to največ na meji prepustnih apnencev (in dolomitov) z vododržnimi kamninami. Večina pobočij zahodnega dela planote zavzemajo kmetije, ki so po svoji stari naselbinski zasnovi vključene v Jeronim. V tem takorekoč hribovskem delu Jeronima je povprečna lega doma v višini 695 m. Zapisati pa moramo, da sta prav v tem predelu Dobroveljske planote tudi najvišji kmetiji na območju žalske občine. Stojita na Planini med vrhovoma Lajšč (1055 m) in Belica (1066 m). To sta Planinc s 1015 m in Ptica 995 m. Za imenovani kmetiji je značilno, da nimata prestrmega zemljišča (Planinc v povprečju $12,2^{\circ}$, Ptica $13,9^{\circ}$), pa tudi maksimalna strmina njnega zemljišča se giblje okoli 20° . Spodnja meja obdelovalne zemlje je pri Planincu 980 m, zgornja meja pa doseže 1045 m. Ustrezna podatka za Ptico znašata 940 m in 1000 m. Tudi Ručgarjeva domačija ima še znatno nadmorsko višino. Njegovo zemljišče je razgrnjeno po pobočju pod Belico (1j. Bleznica s 1066 m) v višini od 850 do 954 m. Ručgarjev dom stoji na južnem pobočju zakrasele Kokarce (okr. 1000 m) v višini 905 m, njegova zemlja pa ima povprečni naklon $22,9^{\circ}$, posamezne parcele pa celo do $30,6^{\circ}$.

Pod zaselkom Planina stoje štirje domovi v Rebri, katerih lastniki ne žive več od kmetijstva. To so Travnar in trije Blažičkovi. Njihove hiše stoje v višini med 840 in 860 m, obdelovalno zemljo pa imajo v pasu med 810 in 880 m. Njihove krčevine, ki so nastale sredi kamnitega gozda, so precej strme (v povprečju od $19,4^{\circ}$ do $21,5^{\circ}$), predvsem pa so primerne le za ročno obdelavo.

Na prisojnem južnem pobočju Medvedovega hriba (1046 m), ki sodi v sklop Predkovice, na rabeljskih skladih osamljeno domuje Jeseničnikova kmetija z domom v višini 845 m. Obseg njenega obdelovalnega zemljišča znaša 16,7067 ha in se razteza večinoma po južnem in vzhodnem pobočju med 795 m in 930 m. Povprečna nagnjenost Jeseničnikove zemlje znaša $20,5^{\circ}$, največja strmina pa celo $26,6^{\circ}$.

V hribovitem delu Jeronima domuje nad Pečenikom V Pečeh Trbovec s stegnjenim domom v višini 705 m. Njegovo obdelovalno zemljišče (od 670 do 740 m) je na izredno kamnitem jugovzhodnem pobočju s povprečno strmino $26,1^{\circ}$. To je ob enem najbolj strma kmetijska zemlja na področju Jeronima.

Jeronski zaselek Prosivnik, ki stoji na pregibu na severovzhodnem pobočju pod Babo (748 m), ima povprečno strmino obdelovalne zemlje $19,9^{\circ}$ in je v višini med 490 in 683 m. Med štirimi prosivniškimi kmetijami ima najneugodnejšo lego zemlja Licjanove domačije (povprečno $24,3^{\circ}$), pa tudi pri Novakovih znaša povprečna strmina kmetijskih površin $21,6^{\circ}$. Zemlja Kalánov, katerih domovi stoje nad ustjem zakraselega vološkega podolja, je nagnjena v povprečju za $12,9^{\circ}$; na posameznih predelih kalovskega zemljišča smo ugotovili strmino 6° , na najbolj strmih delih pa celo $29,7^{\circ}$ (pri Lenclu - Drobežu).

Za kmetije v Merinci je značilno, da imajo položna zemljišča, ki jih je mogoče večinoma obdelovati s sodobnimi stroji. V povprečju je naklon merinškega polja okrog $12,6^{\circ}$; najvišje strmine, ki so namenjene pretežno travnikom, pa dosežejo celo med $23,2^{\circ}$ do $36,9^{\circ}$ naklona.

Vologa s povprečno izredno majhno nagnjenostjo kmetijske zemlje - v povprečju $12,2^{\circ}$, sodi med tipična hribovska naselja, ki živijo v prometnem zatišju. V zgornjem delu suhega podolja pod Lipo (723 m) in po vzhodnem pobočju Predkovice

(1013 m) oziroma Smolnika (1002 m) dosežejo posamezne parcele košenin nagib do $24,4^{\circ}$. Nekatere vološke njive, ki so na dnu podolja, nimajo niti 6° strmine. Tudi za Tešovo je značilno, da je njeno zemljišče nagnjeno v povprečju samo za $9,1^{\circ}$. Najbolj strmo zemljišče ima osamljena Pistotnikova domačija (16°) ter Temniškova ($17,1^{\circ}$) in Fankova kočarija ($14,2^{\circ}$). Sosednje Briše (= zaselek Vranskega) s štirimi domovi, ki stoje pod Tešovo, imajo sorazmerno položno zemljo, strmo v povprečju $9,5^{\circ}$. Domovi v Prilopih imajo v povprečju najbolj strme obdelovalne površine ($22,9^{\circ}$) v proučevani pokrajini. Jerinova domačija, ki je največja med njimi (14,62 ha), ima zemljo s povprečnim nagibom $26,6^{\circ}$. Tudi Strožnikov dom, ki je takorekoč prislonjen na jugovzhodno pobočje Petelinka (846 m), ima pripadajoče zemljišče (0,83 ha) s povprečno strmino $36,5^{\circ}$.

V hribovitem delu Stopnika, kjer smo vključili v proučitev sedem domov, znaša strmina kmetijskega zemljišča v povprečju $16,5^{\circ}$. Tudi v tem predelu so precejšnje razlike med posameznimi domovi. V povprečju imajo najstrmejšo obdelovalno zemljo Koritnik ($27,6^{\circ}$), Lajnar v Grabnu ($24,6^{\circ}$) in Peternišek pod Peterniškovim gričem (610 m; 23°). Tudi pri navedenih domačijah zemlja zaradi prevelikih strmin ne ustreza več intenzivnim oblikam govedoreje.

2.6. Spodnja in zgornja meja obdelovalne zemlje

Poleg nagnjenosti zemljišča je velika relativna višina med spodnjim in zgornjim robom obdelovalne zemlje naslednja očitna značilnost domačij v hribovskem svetu. V višinski razliki kmetijske zemlje so zarisane mnoge površinske značilnosti reliefā, pa velikost posesti, potek krčenja gozdov, skratka, v njej je posredno prikazana kolonizacija in vzročno-posledična povezanost človekovih dejavnosti v pokrajini.

V razlikah med spodnjim in zgornjim robom krčevin so ponavadi zasnovane tudi številne druge lastnosti obdelovalne zemlje, ki neposredno vplivajo na njeno rodnost. Višinske razlike prihajajo še prav posebej do veljave pri vseh tistih kmetijah, ki imajo obdelovalne površine razpotegnjene po pobočjih navzdol oziroma navzgor. Povsod tam, ker so se krčevine naslonile bodisi na uravnave, pregibe v pobočjih, terase bodisi na vložke posameznih neprepustnih kamnin itd., je kmečka zemlja razpotegnjena bolj ali manj po širini pobočja.

Z določitvijo spodnjega in zgornjega roba posesti pri posamezni kmetiji nadalje ugotavljamo, da je med njima (na proučevanem delu Dobroveljske planote) v povprečju kar 106 m višinske razlike. Približno na sredini med spodnjo in zgornjo mejo krčevine pa je postavljen dom. Povprečna lega selišč domov obravnavanih posestnikov stoji na višini 588 m, povprečna meja spodnjega roba kmetijske zemlje je pri 538 m, zgornja meja pa sega v povprečju do 645 m. Omembe vredne razlike se kažejo že med posameznimi naselji, še večje pa so med kmetijami.

Od oblike in namestitve kmečkega doma je neposredna odvisna razlika med spodnjim in zgornjim robom obdelovalne zemlje. Pri tem spoznavamo, da je treba tudi pri takem vrednotenju in ugotavljanju razlik med domačijami, obsegom, nagnjenostjo in višinsko razliko obdelovalnega zemljišča iskati temeljne vzroke v vseh bistvenih sestavinah geografskega okolja. Povsod tam, kjer imajo kmetije selišča svojih domov postavljene na vršne uravnave, na slemena ali pa na dnu dolin, so praviloma precej manjše razlike med spodnjo in zgornjo mejo krčevine. Kajti v teh primerih je skrbel človek za obdelovanje zemlje, ki je bila pod njegovim domom oziroma nad njim. Tiste domačije, ki imajo domove postavljene na pobočnih uravnava- ali na pregibih, so praviloma krčile najprimernejše zemljišče za obdelavo bodisi pod domom bodisi nad njim.

Nadaljnje geografsko proučevanje bo moralo tudi tem pojavom in problemom, ki so z njimi v zvezi, nameniti posebno pozornost. Povsod tam, kjer imajo kmetije obdelovalno zemljo v razponu 50 m višinske razlike pod domom in nad njim, je že sam način obdelovanja teh površin porajal svojevrstne probleme. V sklopu takih značilnosti - čeprav le s povprečnimi merili ovrednotenimi danostmi - je treba iskati razporeditev ornih površin in košenin, pa težavnostno stopnjo dostopnosti do njih, izpeljavo poti in kolovozov kakor tudi njihovo obremenitev v različnih časih vegetacijske dobe. Prav tako bi bilo zelo potrebno in koristno spoznati kvalitete razlike med posameznimi deli krčevin, ki se navsezadnje kažejo v osnovni namembnosti zemljišča. Ker pa je potrebno vrednotiti funkcijo slehernega zemljišča v soodvisnosti z drugimi, predvsem s sočasnimi in vsakokratnimi tehničnimi in tehnološkimi možnostmi obdelovanja zemlje, prihajajo obseg, strmina in višinska razlika zemljišča še posebej do veljave. Podoba je, da moramo prav s tega vidika tehtati vsakokratna prevrednotenja kmetijskega zemljišča v hribovskih predelih (prim. tudi M e d v e d, 1967, str. 158).

Podrobnejši pregled povprečne višine doma, ki je še vedno gospodarsko in socialno središče sleherne kmetije, in povprečne višine obdelovalnega zemljišča se praviloma skladata. Do večjih odstopanj prihaja le v nekaterih naseljih: dobrovski domovi so v povprečju za 14 m nad povprečno višino kmetijskega zemljišča, čretljanski domovi stoje po 26 m nad izračunano idealno višino obdelovalne zemlje, a stopniški in prilopski domovi stoje za 13 m nad povprečno višino kmetijske zemlje. Povprečna višina obdelovalne zemlje je višja od lege domov v dveh naseljih, in sicer v Merinci (za 15 m) in na Vologu (89 m!). Povsod drugod so le manjša odstopanja, saj so selišča domov postavljena v višino aritmetične sredine obdelovalnega zemljišča.

Gručasto naselje Vologa ima med obema skrajnima robovoma obdelovalne zemlje kar 290 m višinske razlike. Ta nenavadno velika razlika v višini gre predvsem na račun krčevine Draga, ki je na vzhodnen pobočju pod Predkovico. Travnati svet v Dragi je čedalje bolj opuščen, pa čeprav je z ozkim pasom krčevine povezan s travniki, ki so v Zaloki. Ako odračunamo Drago, segajo krčevine vološke zemlje v Preseki (proti Lipi) še vedno do višine 730 m. In tako imajo vološke domačije še vedno 200 m višinske razlike pri razporeditvi svojega obdelovalnega zemljišča.

Raztreseno naselje Čreta ima v povprečju največjo razliko med spodnjo in zgornjo mejo obdelovalne zemlje, saj znaša kar 120 m. Največjo razliko smo izračunali za Podpečanovo kmetijo (230 m); tudi pri Lazniku je še znatna (120 m), pri vseh drugih treh domačijah pa se giblje med 75 m (Zakrajšek) in 93 m (Špan).

Samotne kmetije v naselju Dobrovlje imajo obdelovalno zemljo povprečno razpotegnjeno po pobočjih v sto meterskem pasu. Največji razmak med spodnjo in zgornjo mejo obdelovalnih površin smo videli pri Hlasteju (185 m), Covniku (183 m), Jugu (181 m), Orešniku (165 m), Turnšku (151 m), itd. Najmanjši razpon med skrajnima točkama krčevin smo izračunali za Mežnarja pod Otovnikom (38 m), med 50 in 75 m pri Vrtačniku, Snežečniku, Ramšaku, Rovtniku, Uratniku, Dolarju, Napotniku in Selišniku.

Pri domačijah na skrajnem severnem obrobju planote so tozadevne razlike že precej manjše (v povprečju znašajo 64 m). Največji razpon med spodnjo in zgornjo mejo obdelovalne zemlje ima Rovšnik (110 m), manjšega pa Olčnik (86 m), Zgozdnik (75 m) in Lešnik (60 m). Pri vseh drugih posestnikih pa ne doseže 50 m.

Kmetije v Jeronimu in na Tešovi imajo enako aritmetično povprečje med spodnjo in zgornjo mejo krčevin. Najnižjo lego v Jeronimu imajo travniki ob Merinščici (387 m), najvišje pa se povzpne pri košeninah na Planini pri Planincu, in sicer do 445 m. V Jeronimu znaša povprečna višina spodnjega dela kmetijske zemlje okrog 544 m, zgornja, pa doseže v povprečju 641 m. Največjo razliko v relativni višini med njima smo spoznali pri naslednjih domačijah: Licjan 270 m, Škante 215 m in Novak 200 m (vsi so v Prosivniku), Ferme (210 m) in Koren (185 m) na Klokočovcu, Tonc (ali Zgornji Ropas 200 m) in Ropas (155 m) na Ropasiji, dalje Jeseničnik (135 m), pa Tajnar (125 m), Pečenik (125 m) v Pečeh, vse štiri kmetije na Kaleh pod Vologo (125 m) itd.

Tešova, gručasta vas z zemljiško razdelitvijo na grude, ki stoji na uravnavi med potokoma Žlajfo na vzhodu in Globovščico na zahodu, ima spodnjo mejo svojega sklenjenega obdelovalnega zemljišča pri 400 m in zgornjo pri 595 m. Vse večje tešovljanske kmetije imajo 180 m višinske razlike med obeh skrajnima robovoma obdelovalnega sveta, pri drugih zemljiških posestnikih pa znaša razlika v povprečju le po 23 m.

Zemljiška posest Brišanov je razmeščena med 395 m in 465 m. Obe kmetiji na Briših, ki stojita na obsežnejšem pobočnem pomolu v višini 436 m, imata razpon obdelovalne zemlje med 60 in 65 m, druga dva (manjša) posestnika pa le med 10 in 15 m.

Domačije v hribovitem delu Stopnika imajo kmetijsko zemljo med 375 in 575 m; povprečna višinska razlika znaša 69 m. Največji razpon pri obdelovalni površini ima Peternišek (160 m), pri vseh drugih posestnikih pa je že precej manjši (pod 100 m). Zemlja prilopskih domov je razpeta po vzhodnem pobočju Petelinka (846 m) v povprečnem razponu 61 m. Najgloblje proti dolini Cerkovnica sega Skubrova posest (do 500 m), najvišje v pobočje pa Jerinov svet, in sicer do 665 m.

Jerin, ki je edini kmet v tem predelu, ima svoje zemljišče razpotegnjeno po pobočju v višinski razliki 120 m.

Pomen višinske razlike med spodnjim in zgornjim robom obdelovalne zemlje se kaže poleg fenoloških pojavov tudi v prometni povezanosti zemljišč z domovi. Na njive je bilo potrebno spraviti gnoj in pridelke domov. Čim večja je razlika med obema skrajnima točkama obdelovalne zemlje, tem daljši ali strmejši so kolovozi. Živinska vprega je do nedavnega zadoščala številnim namenom in potrebam dobroveljskih kmetij. Z mehanizacijo kmetijstva, ko je postal traktor nepogrešljiva sestavina sodobne kmetijske mehanizacije, je postala večina kolovozov kar naenkrat neprimernih za kmečki promet na relacijah med domom in njivami, travniki itd. Poleg ozkega vozišča imajo kolovozi prestrme klance za vse vrste traktorjev. Zategadelj so v zadnjih letih zgradili tudi po obdelovalnem zemljišču, ki ga predstavljajo krčevine, številne nove kolovoze ali pa so stare razširili. Tudi zato zaslužijo omrežje in funkcije nekdanjih in današnjih kolovozov posebno analizo v okviru geografskega okolja. Kajti prav s kolovozi in drugimi podeželskimi prometnicami je sleherni dom povezan s svojim celotnim zemljiščem kakor tudi z bližnjim ali daljnim sosedstvom. Poleg tega so kolovozi izredno markantni antropogeni element v pokrajini. Naslonjeni, ali zajedeni globoko v površje so izrabili za svoj potek preko zemljišča najugodnejše reliefne prilike. Tudi s tega vidika velja presojati nagnjenost obdelovalnega zemljišča, njegovo namembnost, višinsko razliko, položaj in lego doma in sploh možnosti prometne povezanosti zemljišča z njegovim gospodarskim osredkom - domom.

2.7. Osnovne podnebne značilnosti

Zaradi pomanjkljivih meteoroloških podatkov ni mogoče orisati vseh najpomembnejših podnebnih prilik. Edina meteorološka postaja na Dobroveljski planoti je na Ropasiji, in sicer v nadmorski višini 750 m. Za ves preostali del Dobrovelj ni na voljo neposrednih vremenskih podatkov.

Pri označitvi podnebnih značilnosti obravnavanega ozemlja se bomo v glavnem naslonili na že objavljene podatke (npr. M e z e, 1969, str. 24 - 32; Hidrometeorološki godišnjak II., Padavine), s katerimi je mogoče vsaj grobo označiti vremenske in podnebne prilike. Poudariti je potrebno, da nimamo na voljo nikakršnih podatkov za toplotne razmere. Vse to nam onemogoča, da bi podali kolikor toliko zanesljiv oris vremenskih dogajanj oziroma podnebnih značilnosti.

Podatki jeronske postaje, ki segajo nazaj v leto 1952, so izredno pomembni, saj prikazujejo padavinska in druga opazovanja vremenskih pojavov, ki se kažejo po južnih, to je večinoma po prisojnih predelih zahodnega dela Dobroveljske planote (prim. M e z e, 1969, str. 25). Terensko proučevanje je namreč pokazalo, da je večina pobočij med 360 in 450 m nadmorske višine že izven območja megle in temperaturne inverzije.

Na osnovi podatkov, ki so prikazani v tabeli 3, upravičeno sklepamo, da količina padavin pojema od zahoda proti vzhodu oziroma severu. Podoba je, da z zniževanjem nadmorske višine pojema letna količina padavin. Podatki za dvoje različnih obdobjev kažejo na usklajenost padavinskega režima. Na podlagi statističnega gradiva smemo zapisati, da sodi Dobroveljska planota z vsem svojim hribovskim in gričevnatim obrobjem vred v sklop ozemlja s klimatskimi značilnostmi osrednje Slovenije. Toda obravnavano področje je že na mejnem obrobju dveh podnebnih provinc, ki zajemata zahodni in južni del

osrednje Slovenije in vzhodni del osrednje Slovenije. V območje prve klimatske province spada domala celotna Dobroveljska planota, medtem ko se na njenem severnem delu ter na vzhodnem gričevnatem obrobju uveljavlja že čedalje več vplivov vzhodnega dela osrednje Slovenije. V podrobnostih se prepletajo na obravnavanem področju vplivi treh osnovnih klimatskih rajonov: Ljubljanske kotline, Gornje in Spodnje Savinjske doline (gl. G a m s, 1972, str. 5-6). Tudi s tega vidika ugotavljamo, da pomenijo Dobrovlje s svojim obrobjem izrazito prehodno pokrajinsko enoto. Na tem področju se prepletajo namreč tudi v podnebnih značilnostih številne lastnosti alpskega in panonskega podnebja (prim. M e l i k, 1954, str. 61; 1957, str. 467 - 468).

Dobroveljska planota dobiva letno od 1300 do 1500 l padavin na m². Prav gotovo so višji predeli planote bolj namočeni kot pa njeni skrajni severni in severovzhodni deli. Tudi postaja v Jeronimu, ki stoji med Toncovo in Ropasovo kmetijo, in sicer neposredno pod prepadnimi Ropasovimi pečmi, dobiva iz leta v leto različne količine padavin. Leta 1960 so namerili 1800 mm, 1969. leta celo 1810 mm, 1971 pa le 1122 mm. V tem razponu, ki predstavlja kar 40 do 47 % povprečne letne količine padavin, je potrebno pričakovati letno količino padavin (gl. tudi N a t e k, 1979, str. 36).

Področje Jeronima je dobilo v obravnavani dobi (1952 - 1966 in 1952 - 1971) največ padavin v poletju (28,6 % oziroma 28,9 % letne količine) ter v jeseni (29 % oziroma 28,2 %), najmanj pa v zimskih mesecih (19,5 % oziroma 19,5 % v obdobju 1952 - 1971). Zelo podobno razporeditev padavin imajo vse bližnje oziroma sosednje meteorološke postaje, seveda z razumljivimi odstopanji, ki so bolj ali manj pogojena s krajevnimi oziroma reliefnimi prilikami. Dobroveljska planota z obrobjem dobi v vegetacijski dobi (od aprila do vključno oktobra) od 64,2 do 68,6 % vse letne količine padavin.

Tabela 3. Povprečna mesečna in letna količina padavin v obdobjih 1952 - 1966 in 1952 - 1971

Mesec:	Obdobje 1952 - 1966		Obdobje 1952 - 1971		
	Jeronim	Mozirje	Motnik	Jeronim	Gomilsko
I.	96	70	73	91	67
II.	81	67	76	89	67
III.	88	71	76	89	68
IV.	117	100	110	121	100
V.	147	130	127	140	117
VI.	150	158	135	139	128
VII.	148	151	137	143	130
VIII.	143	137	141	151	142
IX.	131	127	117	129	109
X.	162	142	125	137	107
XI.	154	125	129	155	124
XII.	123	99	102	112	87
Letno	1.540	1.377	1.348	1.496	1.246

Kljub temu pa ugotavljamo na osnovi pripovedovanja domačinov, da suše najbolj pogosto pestijo dobroveljsko kmetijstvo. Le pri zelo redkih domačijah so zagotavljali, da jim moče naredijo več škode kot suše (npr. Lešnik nad Obramljami, Paragojnik v Planini, kmetje za Čreto, ki imajo polja na dnu zaprtega kraškega podolja itd.). Škodo, ki jo prinašajo moče, so najbolj nazorno prikazali pri Paragojniku z besedami: "Moča vzame dva kosa kruha, suša samo enega".

V padavinskem režimu opazamo, da se na Dobrovljah prepletajo značilnosti celinskega in mediteranskega podnebja. Jeronim ima največ padavin v jeseni, v oktobru ali novembru. Drugi padavinski višek je v poletju, junija, julija, pa tudi v mesec avgust se lahko še podaljša. Skratka, v številnih

reliefnih danostih, ki oblikujejo Dobroveljsko planoto, so pogojene padavinske značilnosti. Prav gotovo je v pomanjkanju meteoroloških opazovalnic na proučevanem področju ali v njegovi neposredni okolici tudi vzrok, da ni mogoče na osnovi danih podatkov spoznati in podrobneje opredeliti padavinski režim.

Na podlagi meteorološke statistične dokumentacije ugotavljamo, da imajo Dobrovlje v povprečju od 135 do 145 padavinskih dni v letu. S povprečno oziroma matematično razporeditvijo padavinskih dni po posameznih obdobjih bi dobili vtis, da na tem predelu ni pomanjkanja dežja in dni z drugimi oblikami padavin. V resnici pa večkrat nastopijo suše: pomanjkanje padavin v vegetacijski dobi škodi posevkom in vpliva na manjši pridelek, pozimi pa na pomanjkanje pitne vode. Potemtakem je večina domov na Dobroveljski planoti nešteto krat prizadeta zaradi sušnih obdobj.

Večina padavin v hladnih mesecih je v obliki snega. V obdobju 1952 - 1971 je snežilo v povprečju od 27 do 39 dni v letu. Največ dni s sneženjem je bilo v letu 1956, in sicer 59, samo dva dni manj je snežilo leta 1970. V letu 1964 je snežilo samo v 22 dneh, v letih 1958 in 1959 pa v 26 oziroma 25 dnevih. Snežna odeja pokriva tla na Ropasiji v povprečju po 79 dni v letu, v Motniku ter na Gomilskem pa kar za 20 dni manj. Tudi v tem oziru so znatne razlike med posameznimi leti: leta 1969 je imel Jeronim snežno odejo kar 123 dni, 1952. leta 119 dni, 1962. leta 109 dni, 1965. pa 107 dni, toda leta 1959 le 37 dni in v naslednjem letu še vedno samo 48 dni. Me z e t o v o proučevanje je pokazalo, da je v letih 1952 - 1966 zapadel v Jeronimu prvi sneg v povprečju že 2. novembra, zadnji dan s sneženjem pa je v povprečju 20. april. Izredno zanimiva sta še naslednja podatka: Jeronim ima v povprečju prvi dan s snežno odejo (1 cm in večje debeline) že 12. novembra, zadnji dan z enako debelim snežnim pokrovom pa je v povprečju še 4. april (prim. M e z e, 1969, str. 31).

S temi najosnovnejšimi padavinskimi podatki, ki prikazujejo povprečne vrednosti kakor tudi posamezna odstopanja, smo orisali vsaj nekatere podnebne značilnosti Dobroveljske planote. Razgibana in zakrasela planota, krčevine na različno strmih pobočjih in uravnavah ter v podoljih, različne prsti pa prisojnost in osojnost obdelovalnih površin so ti isti temeljni prirodni dejavniki, ki dajejo in opredeljujejo slehernemu področju neposredno gospodarsko namembnost in veljavnost. In prav s tega zornega kota je potrebno gledati na vlogo posameznih prirodnih dejavnikov.

Številne soodvisnosti med prirodnimi činitelji okolja se neposredno kažejo v vegetacijskem ritmu gojenega ali prirodnega rastja. Prav zanesljivo je, da moramo iskati v vseh že poprej navedenih dejavnikih glavne vzroke za obstoječe f e n o l o š k e razlike med posameznimi predeli obravnavane planote ter njenim obrobjem.

Več kot šeststo metrska višinska razlika med obdelovalnimi površinami ima v sklopu drugih naravnih danosti izredno pomembno, ako že ne odločujočo vlogo pri uspevanju in gojenju številnih poljedelskih rastlin. M e z e t o v a proučitev hribovskih kmetij je nakazala višinsko mejo, do katere uspešno uspevajo posamezne kmetijske kulture (M e z e, 1969, str. 64 - 69). Tudi naše proučevanje je ugotovilo, da je zgornja meja uspevanja koruze in fižola v višini med 750 in 800 m. Nad to višino je pridelek koruze ali fižola že precej nezanesljiv. Zgodnje jesenske slane so namreč zavrle njuno nadaljnjo rast. Tudi pridelek grozdja, ki ga daje brajda, zasajena okrog nekaterih voloških domov, je zelo nezanesljiv. Domačini zatrjujejo, da njihovo grozdje normalno dozori v povprečju samo enkrat v sedmih letih.

Na Briših kasni zorenje žitaric v primerjavi z dolino za 3 do 4 dni. Stare žanjice, ki so hodile na dnino, nam zatrjujejo, da so najprej žele na Vranskem, nato na Selu in nazadnje na Tešovi. Tešovljani pospravljajo svoj žitni pridelek 5 do 7 dni kasneje kot Vranšani, katerih domovi stoje približno 170 m nižje v dolini. Tudi pri kmetijah na skrajnem severnem delu Dobrovelj, ki jih prištevamo že k Podgorju (pri Letušu), zori žitni pridelek v primerjavi s prodnatim letuškim poljem vsaj z enotedensko zamudo. Enako časovno zamudo smo ugotovili pri Dešnikarju nad Stopnikom, pa v Merinci, Klokočovcu itd.

Zelo ilustrativen je primer Koritnikove kmetijice (400 do 485 m) za Gradom nad Stopnikom. Gospodar zatrjuje, da zaradi izredne prisojnosti njegovih njiv skoraj ni nobenih fenoloških razlik med njegovim poljem in dolinskimi njivami. Poleg sončne lege k temu največ pripomore primerna nagnjenost obdelovalnega zemljišča (od 11,3 do 33,7°).

Na večini kmetij smo ugotovili, da rast vegetacije na njihovih poljih v primerjavi z dolino kasni od 7 do 14 dni. Te kmetije praviloma uvrščamo v višinski pas med 500 in 700 oziroma 750 m. Z eno do dvotedensko zamudo pridelujejo žita kmetije v Dobrovski vasi, domačije po vzhodnem pobočju Dobrovelj (npr. Hlastej, Strojanshek, Orešnik, Turnšek na Puši in Matevžak), pa kmetije nad Obramljami (Olčnik in Lešnik), ki imajo večino zemlje v "senčni legi". V to skupino uvrščamo še posestnike v Prilopih, Plešnika v povirnem delu Cerkovnice, Podpečana in Laznika pod Čreto, domačije v Polšniku, Pečenika, Tresko in Trbovca V Pečeh, nadalje vse štiri kmetije v Prosvivniku itd. K njim lahko prištejemo še Krevljevo domačijo, čeprav stoji v znatno nižji legi - na Klokočovcu. Kajti pri Krevlju še vedno sejejo oziroma pridelujejo staro sorto domače pšenice, ki zori 14 dni kasneje kot nove pšenične sorte, ki rastejo na poljih v dolini. Področje Klokočovca sodi v pas, kjer zaostajajo fenološki pojavi za dolino največ za sedem dni.

Podoba je, da smemo kmetije od 700 do 850 m nadmorske višine uvrstiti v tisto skupino, kjer fenološki pojavi kasnijo od 14 do 21 dni. Najbolj zanjilne domačije te skupine so Jug, Kokovnik pa domačije v Planini pod cerkvijo sv. Janeza in Pavla, Brezovnik itd. S tritedensko zamudo dozorevajo poljski pridelki tudi pri Snežečniku na severovzhodnem delu Dobrovelj, katerega zemljišče s povprečno strmino $13,7^{\circ}$ je razmeščeno po vzhodnem in severovzhodnem pobočju planote.

Pri najvišjih dobroveljskih domačijah, katerih domovi stoje že nad 800 m, pa letina kasni že za več kot 20 dni. Ta ugotovitev velja za vse tri domačije za Čreto, pa za Ručgarja, Ptico in Planinca. K njim prištevamo še Destovnika in Javorška. Pri najvišjih dobroveljskih kmetijah so ponavadi ječmen želi šele sredi avgusta, nato pa še pšenico, koncem avgusta in v začetku septembra pa oves in jaro pšenico. S tolikšno zakasnitvijo žitne letine ni bilo mogoče misliti na strniščne posevke. Do danes sta se ohranila med žiti še največ ječmen in jara rž (prim. tudi M e z e, 1969, str. 66).

Polikulturno poljedelstvo je zaposlovalo ljudi po kmetijah od pomladi do jeseni. S košnjo sena v začetku julija so pričeli s spravilom letine. Temu je sledila žetev in kmalu nato že tudi setev ozimnih žit.

Spremenjene splošne gospodarske razmere so neposredno vplivale na zmanjšanje njivskih posevkov. Zato se je umaknila večina žit z dobroveljskih njiv. K temu pa je nemalo prispevala divjad, ki uničuje iz leta v leto več njivskih posevkov.

Fenološke razlike med dolino (Bolske) in hribovskim svetom so poleg drugih že omenjenih naravnih danosti pogojevale tudi posamezne vremenske prilike. Kajti rast in dozorevanje žit in drugih posevkov sta bila odvisna od časa sajenja oziroma sejansa. Tistikrat, ko v jeseni niso mogli

pravočasno pospraviti pridelkov z njiv (npr. koruze, krompirja itd.) in kadar jih je presenetil zgodnji sneg, tudi niso mogli posejati ozimnih žit niti kmetje v nižjih predelih (npr. Dolar, Matevžak, Plešnik itd.). Zato so v takih letih spomladi zasejali jara žita tudi na njivah, ki so v višini med 400 in 500 m.

Številni primeri, ki na osnovi fenoloških pojavov kažejo na zaznavne razlike med posameznimi predeli Dobroveljske planote, so odsev najbolj kompleksnega vrednotenja geografskega okolja. Navedni podatki so le shematski časovni okvir, s katerim smo želeli opozoriti na razlike, ki se kažejo z naraščanjem nadmorske višine. Večina kmetij ima obdelovalno zemljo na različni nadmorski višini ter v različnih legah, pa tudi sama struktura prsti in nagnjenosti njiv nemalo vplivajo na vegetacijski ritem. Zato ugotavljamo že pri kmetijah občutne razlike med posameznimi njivami, ki se kažejo na zunaj bodisi v strukturi posevkov bodisi v fenoloških pojavih.

Dokler so bile obsežne površine obdelovalne zemlje po hribovskih področjih redno in skrbno negovane, so zahtevale za številna opravila večje število ljudi na enoto kmetijske zemlje kot v dolini. Kajti vegetacijska doba je v hribovskih predelih krajša v primerjavi z dolino. Polikulturni sistem avtarkičnega kmetijstva je zahteval od ljudi, da so obdelali zemljo v težkih naravnih razmerah v krajšem času kot na ravninskih poljih. Podoba je, da je prav v tem tudi zakoreninjena potreba po številčno močnejši družini na hribovski domačiji. Z depopulacijo in delno deagrarizacijo hribovskih kmetij izgubljajo ta področja prepotrebno kmečko delovno moč. Zategadelj je opaziti na večini obravnavanih domačijah naglo proizvodno preusmeritev iz poljedelstva v živinorejo. Ozelenjevanje njivskih površin je le spremljajoči zunanji pojav številnih drugih sprememb, ki jih doživlja hribovski svet.

2.8. Oskrba z vodo

Podoba je, da so imele neprepustne kamnine, poleg površinskih oblik, odločujočo vlogo pri poselitvi Dobroveljske planote v srednjem veku. Na zakraselem svetu, kačršen prevladuje na vzhodni polovici planote, so kremenovi keratofirji, ob katerih so studenci, pomembno soodločali pri lokaciji naselitve in o krčevinah. Kajti na prepustnih kremenovih keratofirjih so še danes - sredi kraškega sveta - prave oaze krčevin, ki so namenjene obdelovalnim površinam.

Voda je še vedno med tistimi prvinami okolja, ki pomembno vplivajo na njegov razvoj. Prebivalstvo Dobroveljske planote in njenega obrobja je še danes, kljub neprimerno boljši tehnični opremljenosti domov kot v preteklosti, v stalnem boju za zadostne količine (dobre) pitne vode. Proučevanje je pokazalo najrazličnejše oblike in načine oskrbe dobroveljskih kmetij s prepotrebni količinami vode. Pri tem smo spoznali, da so bili ustaljeni načini oskrbe s pitno vodo (npr. kapnica, izviri), ki so prevladovali v času izrazite gospodarske samooskrbe usmerjenosti kmetij, neposredno odvisni od vremena in enakomerne porazdelitve padavin med letom. Ker pa so količine padavin odvisne od neštetihih vremenskih situacij, so pogostokrat nastopale suše. Vsa sušna obdobja, še posebej daljša, so prinesla Dobrovcem nove težave; precejšen del delovnega časa so namenili preskrbi (nošnji ali vožnji) minimalnih količin prepotrebne pitne vode.

Za obravnavane domačije na Dobroveljski planoti so bili vse do nedavnega značilni naslednji načini oskrbe s pitno vodo: pri izvirihi, neposredno iz potokov (ali "grabnov"), imeli so izkopane vodnjake ter s kapnico ali strešnico s "šternami" (rezervoarji) in le v izjemno redkih primerih so se oskrbovali z vodo iz osamljenih vodovodnih napeljav.

2.8.1. Nekdanja oskrba s pitno vodo

a) Zajetja izvirov na meji med prepustnimi in neprepustnimi kamninami, kjer si je človek uredil najrazličnejša selišča domov, so bila prevladujoča oblika oskrbe gospodarstev z vodo. Ugotavljamo pa, da je imel praviloma sleherni dom poleg izvira, ki je bil v njegovi neposredni bližini, še dodatnejši, ponavadi tudi močnejši izvir, ki ni usahnil niti ob daljših sušnih obdobjih. Ti "dodatni" izviri so ponavadi že precej odmaknjeni od domov in praviloma v nižjih legah.

Pri prvih in drugih izvirih so bila postavljena lesena korita, kamor se je natekala voda. Izključna oblika oskrbe s pitno vodo neposredno iz izvirov je bila tudi pri naslednjih domačijah: Dolarjev Lojz na Puši, Turnšek na Puši je do napeljave vodovoda (1976) vodo nosil iz 500 m oddaljenega izvira, dalje Tomaž v Polšniku, Planinc in Ptica na Planini, Tonc in Ropas v Ropasiji, Ručgar, Blažičkovi, Tajnar, Krničnik, domovi na Klancih in v Prosivniku (vsi iz Jeronima), Mežnar, Napotnik, Hribernik, Planinšek, Pider in Dolar z Dobrovelj, razen Podpečana vse druge kmetije za Čreto, Plešnik ob Cerkovnici, Dešnikar; Peternišek je nosil vodo vse do napeljave vodovoda (1976) iz 700 m oddaljenega studenca. Pri studencih so dobivali vodo še domačija Na gradu nad Stopnikom, Skuber in Strožnik iz Prilop, Pistotnik nad Tešovo in Fank, ki je pod njo itd.

b) Neposredno iz potokov so se s pitno vodo oskrbovale gospodinjstva v Merinci vse dotlej, dokler niso napeljali vode v sredino zaselka, kjer je bilo skupno korito. Tudi Lajnar in Polšnar v Grabnu sta zajemala vodo neposredno v Cerkovnici. Zanimiva je bila osnovna oskrba z vodo na Tešovi in v zaselku pod njo, na Briših. Tešovljani so imeli po majhnem grabnu napeljano vodo iz Globovščice; ob njem je bilo več korit (v povprečju sta imela dva domova po eno korito), kjer so napajali živino. Voda iz Tešove je tekla po pobočju navzdol

v Briše. Tam je bila speljana čez Brišnikovo dvorišče. Precej podobno vlogo je imel potok Žlajfa, ki izvira v Ropasiji, teče pa skozi Selo in se pod naseljem kot desni pritok izliva v Cerkovnico. Nad Temniškom se je od Žlajfe odcepil "graben" kot njen desni krak. Speljan je bil pod Drajclerjevo (danes Pavličevo) hišo in nad Savrtnikovim domom. S to vodo se je oskrbovalo več gospodinjstev do napeljave krajevnega vodovoda.

c) Talno vodo so izrabljali le v redkih primerih. Izkopane vodnjake imajo (ali pa so jih imeli v preteklosti) naslednji domovi: Mežnar, Janžovnik (8 m), Planinšek in Matevžak na Dobrovljah, Lajnar in Štefan v Prilopih, Homšak in Trnovšek v Merinci, Špan na Težovi (4,5 m) itd. Zanimiv primer oskrbe z vodo smo zasledili na Kaleh. Na koncu "ulce" (t.j. živinske poti) je stal izkopani vaški vodnjak, kjer se je nabirala talnica. S posodami so iz njega potegovali vodo in jo nalivali v leseno korito, kjer so napajali živino. V tem zaselku imata Košica in Blatnik še danes vsak svoj izkopani vodnjak.

č) Najštevilnejša je skupina domačij, ki se je vse do nedavnega oskrbovala s pitno vodo iz rezervoarja, ki so ga polnile najrazličnejše padavine. Oskrba s kapnico ali strešnico je (bila) prevladujoča oblika na najbolj zakraselih predelih Dobroveljske planote, kjer na površju ni neprepustnih kamnin. Na osnovi zbranega gradiva ugotavljamo, da kapnica praviloma ni predstavljala edinega vira pitne vode, temveč se je večinoma dopolnjevala z vodnjaki (npr. Košica in Blatnik na Kaleh, Štefan v Prilopih, Matevžak na Dobrovljah), predvsem pa z najbližjimi izviri. Kapnico so uporabljali predvsem za gospodinjске namene, deloma še za svinjsko kuho, živino pa so napajali v lesenih koritih, ki so stali ob izviri. Oba načina oskrbe gospodarstev s pitno vodo sta se prepletala in dopolnjevala. To smo mogli spoznati pri številnih kmetijah na Dobrovljah (npr. večina domačij v Dobrovski

vasi, Jug in Hriberniki, domovi v Planini okrog cerkve sv. Janeza in Pavla pa Hlastej, Strojanišek, Turnšek, Orešnik, Brezovnik in Snežečnik, kmetije nad Podgorjem in Obramljami, domovi v Klokočovcu in na Kaleh in Klanci in pa Treska in Pečenik pod Rebrijo v Pečeh, Jeseničnik nad Merinco, Podpečan pod Čreto itd.).

d) Že v preteklosti, v obdobju pred zadnjo svetovno vojno, so imela posamezna gospodarstva vodovodno napeljavo. Ta je bila značilna za gručasto naselje Vologo. Voložani so že v letih pred 1. svetovno vojno izrabili bogat izvir pitne vode, ki prihaja na dan pod cerkvijo sv. Jošta, in sicer na meji med apnencem in neprepustnim kremenovim keratofirjem. Poleg voloških domačij so imeli le še posamezni domovi vodovodne napeljave.

V hribovsko razloženem naselju Jeronimu smo ugotovili starejše vodovodne napeljave pri naslednjih domovih: Blažičku v Rebri (od 1927. leta), Mlačniku v Polšniku (pred 1. vojno), Ropasu (1910 leta od 300 m oddaljenega izvira v Gmajni), Krničniku (pred 1. svet. vojno od izvira v Kastanovju), Ručgarju pod Planino (od 1912. leta dalje), in sicer od izvira v Bregu, dalje pri samotni domačiji Kapus na južnem obrobju Merince.

Pri Dešnikarjevih nad Stopnikom imajo vodovod že od začetka stoletja. Do nedavnega je pritekala voda od zajetja "Studentca", ki je nad hišo, po glinastih ceveh; pred leti so te zamenjali s plastičnimi cevmi. Tudi pri Koritniku za stopniškim Starim gradom imajo že star vodovod. Do leta 1975, ko so nanovo zajeli izvir Pungred, so vodo dobivali po lesenih (borovih) ceveh.

Pri Matevžaku, na skrajnem jugozahodnem delu naselja Dobrovlje, imajo vodovod od 1928. leta, ko so zajeli Pidrov izvir. Tudi Dolar, ki je pod Matevžakom, ima vodovod že od leta 1925. Zajetje izvira, ki je polnil Dolarjev rezervoar nad domom, so večkrat spremenili, in sicer leta 1931 in 1975. Pri Napotniku imajo vodovod od kar se spominja sedanjí gospodar. Od izvira, ki je približno 300 m oddaljen od hiše, je najprej tekla voda po lesenih, nato po kovinskih in sedaj po plastičnih ceveh. Kovinske cevi, ki so imele premer 1/2", je voda kaj kmalu zamašila z izločenimi količinami apnenca. Tudi pri Mežnarju pod Uratnikom in Otovnikom imajo v kuhinji vodovodno napeljavo že iz obdobja pred 2. svetovno vojno.

2.8.2. Današnja oskrba s pitno vodo

Popis prebivalstva in stanovanj v začetku leta 1971 nam je prinesel vpogled v oskrbo gospodinjstev s pitno vodo. Podatki statističnega popisa stanovanj in njihove komunalne opremljenosti so urejeni po gospodinjstvih (gl. tabelo 4) in objavljeni po naseljih. Zato smo mogli uvrstiti v ustrezno preglednico samo podatke za pet naselij, ki smo jih v celoti zajeli z našo proučitvijo. Podatki v tabeli 5 pa so urejeni po domovih. Zato se v mnogočem razlikujejo od ustreznih podatkov v prejšnji tabeli. Poleg tega, da so podatki za izredno obsežno naselje Jeronim prikazani še po manjših naselitvenih jedrih (po zaselkih), so v tabeli 5 zajeta še vsa tista gospodarstva z obrobja Dobroveljske planote, ki smo jih zajeli v proučitev. Potemtakem so bistvene metodološke, teritorialne in seveda še časovne razlike med podatki, ki so prikazani v razpredelnici 4 in 5. Prav zato jih tudi ne smemo in ne moremo enačiti in ne primerjati med seboj.

Tabela 4. Načini oskrbe gospodinjstev s pitno vodo
(Stanje 31.marca 1971)

naselje	štev. gospodinjstev	V O D O V O D				IZKOPANI VODNJAKI		KAPNICA	IZVIRI POTOKI
		v stav- nova- nju	dvo- ri- šču	izven dvori- šča	na dvori- šču	izven dvori- šča			
Čreta	4	2	1	-	-	-	1	-	
Dobrovlje	36	16	2	-	3	1	13	1	
Jeronim	60	40	1	-	6	-	9	4	
Tešova	21	15	-	3	-	3	-	-	
Vologa	11	10	-	1	-	-	-	-	
Skupaj	132	83	4	4	9	4	23	5	

Oskrba s pitno vodo je odraz naravnih in gospodarskih danosti vsakega posameznega predela. Že v letu 1971 je imelo skoraj sedem desetih dobroveljskih gospodinjstev vodovodne napeljave, desetina jih je dobivala pitno vodo iz izkopanih vodnjakov. Tedaj se je oskrbovalo s kapnico še vedno 23 (t.j. 17,4 %) gospodinjstev in 5 družin je nosilo vodo za gospodinjnske in druge potrebe od posameznih izvirov ali celo iz potokov.

Gospodinjstva na Tešovi in Vologi so bila z nadpovprečno visokim deležem vodovodne oskrbe. Za Čreto so imele tri domačije vodovodne napeljave, na Dobrovljah 50 % domov, in v Jeronimu dve tretjini gospodinjstev. Poleg tega je dobivala desetina dobroveljskih in jeronskih domov pitno vodo iz vodnjakov; na Tešovi so se na ta način oskrbovali z vodo trije domovi. Kapnico je uporabljalo še 13 gospodinjstev na Dobrovljah, 9 v Jeronimu ter Podpečan pod Čreto. Leta 1971 so 4 gospodinjstva v Jeronimu in eno z Dobrovelj (Turnšek) uporabljala vodo iz potokov ali pa so jo nosili od izvirov domov.

Tabela 5. Načini oskrbe domov s pitno vodo (stanje marca 1980)

NASELJE Zaselek	Število gospo- dinj- stev	Izviri Potoki	Kapnica	Vodovod	Vodna napeljava:		Napajalniki*
					v kuhinji	v hlevu	
ČRETA	5	1	1	3	3	1	1/3
DOBROVLJE	36	-	12	24	24	19	12/61
PODGORJE (del)	6	-	1	5	5	5	4/20
Prilope in STOPNIK (del)	13	1	-	12	11	8	3/10
Briše	4	-	-	4	4	2	2/9
TEŠOVA	20	1	-	19	19	12	8/34
VOLOGA	11	-	-	11	11	9	7/29
JERONIM	53	5	2(+1)**	46	44	25	17/66
Hribovski del	27	3	(1) **	24	20	12	6/24
Kale	7	-	2	5	7	4	4/12
Prosivnik	4	1	-	3	3	2	1/7
Merinca	15	1	-	14	14	7	6/23
SKUPAJ	148	8	16(+1)**	124	121	81	54/232

Opomba:* prva številka pomeni število gospodarstev, druga pa število napajalnikov

** Fermetova kmetija v Klokočovcu uporablja poleg vodovoda še vodo iz lastnega rezervoarja, ki ga polni strešnica.

Podrobnejši vpogled v najnovejše stanje, kakršnega smo mogli zabeležiti v začetku leta 1980, je razčlenjen v tabeli 5. Na osnovi zbranega gradiva spoznavamo, da je oskrba domov s pitno vodo še vedno zelo raznolika. Osem ali 5,4 % domov je dobivalo vodo iz potokov oziroma so jo nosili od izvirov domov. Pri 16 (10,8 %) gospodarstvih smo ugotovili, da je kapnica še vedno edini vir gospodinjske vode. Vendar pa je imelo že več kot štiri petine (83,8 %) domov vodovodne napeljave, med njimi je tudi 121 (ali 81,8 %) gospodinjstev, ki imajo vodo napeljana v kuhinje (le pri redkih hišah imajo vodovodne pipe v vežah).

Razložena naselja s prevlado samotnih kmetij in manjše krpe neprepustnih kamnin pogojujejo načine preskrbe s pitno vodo. Povsod tam, kjer so strnjena naselja ali zaselki, prevladuje skupinska napeljava vodovodnega omrežja. Najstarejši primer za to je oskrba Vologe s pitno vodo. Obnova in razširitev vološkega zajetja izvirov pod šentjoškim Mežnarjem v letu 1973/74 je omogočila podaljšanje vodovoda do zaselka Kale. Voložani so sicer že v letu 1962 zamenjali stare, doslužene cevi z novimi iz salonita. Deset let kasneje so zgradili nov rezervoar (56 m³). Tedaj so vodo dobili tudi Kalovčani, ki imajo svoj rezervoar s prostornino 35 m³.

V prvih letih po II. svetovni vojni so zgradili Tešoljani svoj vodovod. V letih 1948/49 so zajeli precej močan izvir Toncove vode pod Ropasijo. Na tešovljanski vodovod so priključeni še domovi v Grabnu (ob Globovščici), Klokočovcu in na Klancih. V letih 1979 se je na to vodovodno omrežje priključila tudi Pistotnikova domačija, ki je nad Tešovo. Do tedaj so imeli Pistotnikovi svoj vodovod. V letu 1974 so zajeli namreč domači izvir v Loki, ki odteka v Žlajfo. V letu 1979 so ta sorazmerno močan izvir priključili tešovskemu vodovodu.

Osrednji del Merince, kjer je strnjena poselitev v obliki gručastega zaselka, ima že starejšo vodovodno napeljavo. Dotlej je dobival ta del Merince vodo po ceveh, in sicer od izvira v Mohorjevi Rebri. Voda je bila napeljana do središča zaselka. Tam je stalo veliko leseno korito, kjer so napajali domačo živino. Spodnji del Merinc z raztresenimi domovi po prisojeh levega brega Merinščice je dobil vodo iz vodovodne napeljave Prapreč. Praprečani so napeljali vodovod sredi 60.let. Zajeli so Julino vodo ali Hudournico nad Zlatim poljem pri Merinci (prim. tudi KLS III, str. 521).

Danes imajo Briše, ki so zaselek Vranskega, svoj vodovod. V ta namen so zajeli manjši, a stalni izvir v Čvanovi Zaloki, ki je pod Tešova. Zajezitev in napeljava vode do zaselka so opravili v letu 1972. Dokler Fankova domačija, ki se dviga na vzpetini zahodno od Briš, ni bila še povezana s tešovskim vodovodom, so njeni gospodarji nosili vso potrebno vodo iz "Studenca v Gražnu".

V letu 1979 sta dobila vodovod tudi Pečenik in Treska v Pečeh (ali tudi s Klančiča). Štirje lastniki počitniških hišic v gradnji, ki so nastale na Pečenikovem svetu, poraslem z leščevjem, so napeljali vodo od močnejšega izvira pod Planincem na Planini.

Večina drugih domov, ki so že izven omenjenih naselij in zaselkov, ima svoje vodovode, ali pa se oskrbuje s pitno vodo na katerikoli drugi način. Za naselje Dobrovlje je izredno značilna razdrobljena napeljava vode od izvirov, ki imajo nižjo lego kot domovi. V vseh teh primerih vodo črpajo s pomočjo električnega motorja v rezervoar, ki je nad domom ali na podstrešju hiše oziroma katerekoli druge stavbe kmečkega doma (prim. M e z e, 1969, str.19). Na ta način se oskrbujejo z vodo med drugimi tudi Dobnik, Uratnik, Brezovnik, (Otovnik, dokler ni bil opuščen), Vrhovnik, deloma tudi Olčnik in Lešnik nad Podgorjem, Ptica na Planini pa Zakrajšek za Čreto.

Pri nekaterih hišah se nabira v rezervoarjih (vul.štirne) kapnica ali deževnica. Vgradili so hidrofore. Na ta način dobivajo vsaj gospodinjstva vodo iz vodovodne napeljave (npr. Rovtnik, Ramšak, Hribernik idr.).

Velika večina drugih domačij dobiva potrebne količine vode za svoja gospodinjstva iz zajetij močnejših izvirov, ki so nad domovi. Kolikor večja je višinska razlika med njimi, toliko močnejši je pritisk vode v ceveh. Napeljava individualnih vodovodov je bila v največjem razmahu od leta 1965 dalje, zlasti pa še v zadnjih desetih letih. Prav zanimivi so primeri oskrbe gospodarstev s pitno in drugo vodo v Planini, t.j. pri domovih okrog cerkve sv. Janeza in Pavla. Še posebej izstopajo Predovnik, Paragojnik, Planinšek, Destovnik in morda še kdo. Imenovane kmetije so si napeljale vodo iz precej oddaljenih izvirov bodisi iz Šunca (od Destovškega izvira: Paragojnik in Predovnik) bodisi iz drugih vodnih izvirov izpod Črete (Planinšek v dolžini 2.600 m, Destovnik v dolžini 1000 m). Tudi Strojanskovi so si napeljali vodovod v letu 1967, in sicer od 900 m oddaljenega izvira pod Brezovnikom. Jerinovi v Prilopih dobivajo vodo od leta 1972 iz skoraj 1200 m oddaljenega Marijinega studenca, ki je v Planini pod Podpečanom. Peternišek, katerega dom sameva na razglednem pomolu nad Stopnikom (561 m), je dobil vodo z zajetjem močnejšega izvira pri Lazniku pod Čreto. Za napeljavo je potreboval kar 1.200 m cevi.

Tudi kmečki domovi na skrajnem severnem delu Dobroveljske planote imajo lastne vodovode. Zgozdnik dobiva pitno vodo iz 1600 m oddaljenega izvira pri Sv. Urbanu. Od tam ima napeljano vodo tudi Forštner. Olčnik in Lešnik nad Obramljami imata ločeno napeljano vodo iz dveh samostojnih izvirov pod Otovnikom; približno sta oddaljena 1800 m od doma. Zaradi modernizacije hleva ter usmerjenosti obeh kmetij v vzrejo perutnine (brojlerji), sta potrebovala še dodatne količine vode. Danes dobivata zanesljive (stalne) količine potrebne

vode iz 600 m oddaljenega močnega kraškega izvira pri Potočniku, ki je 70 m pod njima.

Preseneča nas izredno veliko število individualnih vodovodov. Po našem prepričanju so odraz specifičnosti prirodnega okolja. Večina izvirov ima majhne količine vode, ki zadoščajo potrebam največ ene domačije. Podoba je, da množico izvirov ni bilo mogoče - tudi zaradi prevelikih denarnih bremen - med seboj povezati.

S tem smo v najbolj splošnih obrisih označili načine in posebnosti pri oskrbi dobroveljskih gospodinjstev in gospodarstev z vodo. Treba pa je poudariti, da so med posameznimi kmetijami tudi v tem pogledu številni razločki. Prikazane razlike so nedvomno odsev naravnih in gospodarskih prilik. Skratka, podoba je, da moramo posamezne razločke v preskrbi gospodinjstev s pitno vodo iskati v najbolj občih geografskih danostih posameznega področja. K temu naj v podrobnostih prispeva zbrano gradivo po naseljih in zaselkih, ki je razčlenjeno v tabeli 5.

2.8.3 Oskrba s pitno vodo v sušnih obdobjih

Zadovoljiva oskrba s pitno vodo je bila pri (večini) dobroveljskih kmetijah vedno odvisna od vremena, oziroma od enakomerne razporeditve padavin tekom leta. Majhne zaplate neprepustnih kamenin in številni izviri, katerih vodna količina izredno hitro reagira na padavinski režim, sta temeljni danosti, od katerih je bila odvisna preskrba dobroveljskih gospodinjstev z vodo. Kljub velikemu napredku in spremembam, ki so v nekaj zadnjih letih bistveno predrugačile načine oskrbe s pitno vodo, so številna gospodinjstva ob sušah prizadeta še danes.

Številne vodovode, ki izrabljajo zajetja pod domovi, so mogli napeljati šele po elektrifikaciji domov. Danes so kolikor toliko redno preskrbljeni z zadostnimi količinami pitne vode domovi na Vologu in Kaleh, na Tešovi, v Klokočovcu in na Klancih ter V Pečeh, v Merinci kakor tudi tiste številne kmetije, ki so zajele za svoje potrebe močnejše, a oddaljene izvire pa tudi gospodarstva z večjim številom zajetij in domovi s kombiniranimi oblikami oskrbe s pitno vodo (npr. kapnica in zajetja izvirov).

Številne težave pri preskrbi s potrebnimi količinami pitne vode nastopijo že v krajših sušnih obdobjih, zlasti še pri tistih domovih, ki stoje na severovzhodnem delu Dobroveljske planote. Že nekdanj so se tamkajšnji domovi oskrbovali z vodo iz različnih virov: vselej je bila kapnica prvenstveno namenjena gospodinjskim potrebam, medtem ko so večino domače živine napajali pri lesenih koritih, ki so stali ob izviroh in ob redkih potokih. V bližini vsake hiše je bil izvir; v kolikor je usahnil, so se preusmerili k drugemu močnejšemu in stalnejšemu studencu, ki pa je bil bolj oddaljen in večinoma tudi v nižji nadmorski legi.

Oskrba z vodo, posebno v sušnejših obdobjih, je bila vse do nedavnega eno izmed osrednjih problemov, s katerim sta bila neposredno povezana življenje in obstoj sleherne domačije. Suše, ki niso prizadele samo njivskih in drugih pridelkov po zakraselih Dobrovljah, so neposredno vključile in zaposlile zaradi oskrbe z vodo več ljudi po hribovskih domačijah. Dokler so bile družine hribovskih domačij številčno močne, dotlej so mogle brez večje škode za normalno delovanje celotnega kmečkega obrata še preusmeriti del razpoložljivega časa in ga nameniti oskrbi z vodo. Vprašanje je, v kakšni medsebojni vzročni zvezi sta posodobitev preskrbe z vodo in depopulacija? Kateri izmed omenjenih pojavov je vzpodbudil drugega?

Ob sušah so domačije nad Obramljani napajale živino ali pri Potočniku (Olčnik in Lešnik) ali pod Plaznikom, kjer je izvir Trebnika. Rovšnik je potreboval za pot od doma do izvira in nazaj po 1 uro. Forštner je napajal živino v 500 m oddaljenem Vivodovem grabnu, Zgozdnik pa pri Studencu pod njivami. Tudi Uratnik in Ramšak sta gonila živino k betonskemu koritu, ki je stalo v bližini cerkve sv. Urbanu. Tu so zgradili v letu 1949 veliki rezerovar (gl. tudi Meze, 1969, str. 19; KLS III., str. 216), ki je danes že opuščen. Ob vseh večjih sušah, ko je domala presahnil izvir v Grušovcu pod Ramšakom, je napajala večina kmetov z Dobrovske vasi svojo živino pri Sv. Urbanu. Za enkratno napajanje so porabili po 1 uro časa.

Drugi močnejši in stalnejši je Destovski izvir vode v Šuncu, kjer je stalo leseno korito vse do nedavnega. Pri njem so napajali živino kmetje s Planine. Nekateri še danes gonijo živino k izviru v Šuncu, kadar je izredno huđa suša (npr. Destovnik). Številni domovi z naselja Dobrovlje so napajali živino pri izviri, ki jih imenujejo Mlake (npr. Križnik, Paragojnik, Jezernik, dokler ni zajel v letu 1972 Tolstnikov izvir za vodovod itd.). Med drugimi sta imela Hlastej in Strojanšek ob sušah najhujše težave pri preskrbi z vodo. S samotne Hlastejeve domačije, ki je naslonjena na manjši pregib na vzhodno pobočje planote, hodijo potem, ko jim zmanjka kapnice doma, po vodo k Mlinarju pod Stari grad. Za pot od doma do izvira Trnavce porabijo 1 uro, za povratek pa še nekaj časa več. Od Trnavce so Hlastejevi vodo nosili ali vozili. Suše so prinesle dodatne skrbi in delo tudi kmetijam na zakraselem področju Jeronima. Iz Klokočovca in Klancev so ob takih prilikah napajali živino v Grabnu, kjer je bilo korito ob Globovščici. Pozimi so od tam vozili ali nosili vodo za potrebe svojih gospodinjestev. Suše so pestile tudi Kaličane. Dobro se še spominjajo let, ko so morali nepretrgoma

tudi do sedem tednov voziti vodo iz Merinščice domov. Za pot so potrebovali po pol drugo uro. Pečenik je vse do leta 1979 napajal živino ob sušah pri pol ure oddaljenem izviru pod Tajnarjem; od tam so nosili tudi pitno vodo.

Jeseničnikova domačija, visoko pod šavnicami (dom stoji 845 m visoko), je ena izmed redkih, ki še nima elektrike in ne urejene sodobne vodne oskrbe. Kapnica ji zadošča le za krajši čas. Potem je Jeseničnikov dom odvisen od izvira "Na koritu", ki je 50 m (višinske razlike) pod hišo. Voda Na koritu zadošča le za krajši čas, kjer napajajo vola, dve kravi in tri pitance. Izvir Na koritu ponavadi usahne že po dveh tednih lepega vremena. Potem napajajo živino pri izviru pod Smolnikom, kjer menda vode nikdar ne zmanjka. Izvir pod Smolnikom (v resnici je na vzhodnem pobočju pod Predkovicco v nadmorski višini 870 m) je uro oddaljen od doma. Živino napajajo le enkrat dnevno. V letu 1978 so Jeseničnikovi gonili živino Na doline, kjer je prej imenovani izvir pod gozdarsko kočco (880 m), kar štiri mesece.

Tudi Planinc pod Tolstim vrhom hodi ob sušah po vodo v Mlake, od koder so dobili leta 1979. leta vodovod Pečenik, Treska in počitniške hiše v Pečeh nad Klancami.

Še do nedavnega niso bile redke kmetije, pri katerih so v kotlih talili sneg in uporabljali snežnico ali za potrebe gospodinjstev ali za živino.

Podoba je, da moramo pri vseh tistih 16 gospodarstvih, ki jim je kapnica še vedno osnovni, ako ne že edini vir za preskrbo s pitno vodo, računati z občasnimi motnjami, ki jih prinašajo oziroma povzročajo suše. Največ domov s kapnico smo naštel na Dobrovljah (Snežečnik, Hriberšek, Vrtačnik, Rovtnik, deloma Ramšak, Covnik, Jug, Kokovnik, Selišnik, Zacerkovnik, Križnik, Hlastej). Povsod drugje se je raba kapnice zmanjšala že na minimum, ali pa se dopolnjuje z vodovodnimi napeljavami (npr. Košica na Kaleh, Ferme na Klokočovcu, Paragojnik v Planini itd.).

Preskrba s pitno vodo po samotnih hribovskih domačijah je izredno pisana. Njeni današnji načini in oblike so podoba raznolikega prirodnega okolja in gospodarske usmerjenosti in trdnosti posamezne kmetije. Ugotavljamo, da so viri pitne vode domala na vsem dobroveljskem področju izredno pičli in močno odvisni od količine padavin. Zato se nam upravičeno zastavlja vprašanje, ali je mogoče na osnovi zdajšnjih količin vode, ki prihaja na površje v številnih sorazmerno majhnih izviroh, razviti sodobno in mehanizirano živinorejsko proizvodnjo, in sicer s poudarkom na mesno-mlečni govedoreji. Mnenja smo, da nenavadno močna odvisnost številnih izvirov od vremena oziroma količine padavin in njihove razporeditve, kakršno smo spoznali na primerih z Dobroveljske planote, ne daje trdnega zagotovila za razvoj kmečkega turizma ali turizma na kmetiji, za katerega se redki posamezniki že navdušujejo. Eden redkih močnejših kraških izvirov je pri Potočniku nad Letušem; v suši menda še vedno daje 7 l vode na sekundo.

3. ELEKTRIFIKACIJA DOMOV IN GOSPODARSTEV

Prve dobroveljske domačije so dobile električno luč šele v prvem povojnem obdobju. To je več kot dobro desetletje kasneje, kot so bila elektrificirana dolinska naselja. Poleg tega ugotavljamo, da so bile dobroveljske domačije, kolikor smo jih zajeli s proučitvijo, elektrificirane s treh različnih izhodišč; z Vranskega, Letuša in Lok pri Mozirju. Tudi danes, ko je elektrificiranih že 92,6 % domov, električne napeljave še niso povezane med seboj.

V letu 1980 je bilo brez elektrike še 10 domov. Med neelektrificiranimi domovi so zemljiški posestniki iz različnih socialno-gospodarskih skupin; med nje sodi tudi zaščitena kmetija Jeseničnik (Jeronim) pa Savrtnik iz Sela pri Vranskem,

Treska V Pečeh, Plešnik iz Stopnika in Jur iz Prosivnika. Vsi štiri imajo status kmetijskega proizvajalca. Vsi drugi domovi brez elektrike so v lasti starejših in osamljenih posestnikov, ki jih lastna zemlja ni mogla nikdar preživeti (npr. Dolarjev Anza pod Dobrovljami, Tomazl in Mohorjev Jože z obrobja Merince, Laznik pod Čreto, Bojovnikov Andrej na Tešovi).

3.1. Potek elektrifikacije

Po zbranih podatkih lahko ugotovimo, da so bili domovi v severnem obrobem delu Dobroveljske planote najprej elektrificirani. Snežečnik, Uratnik, Dobnik in Matija so dobili električno napeljavo iz Lok pri Mozirju že v letih 1948/49, leto kasneje še Forštner in Zgozdnik. Že leta 1947 so dobili elektriko Olčnikov, Lešnikov in Rovšnikov dom nad Obramljami, in sicer iz Letuša, Potočnik, ki stoji pod njimi, je dobil elektriko šele 1968. leta. Hlastej si je napeljal elektriko od Cimperška (Podvrh), in sicer 1952. leta. Večini Dobrovcem je zasvetila električna luč 1954. leta (prim. podatke v tabeli 6). Turnšek na Puši pod Dobrovljami jo je dobil 1961, njegov sosed (Dolar na Puši) pa 1978. leta. Tudi do Javorška je prišel električni tok kar z desetletno zakasnitvijo v primerjavi z drugimi domačijami.

Čretljanski domovi so bili elektrificirani v letu 1964. Večina jeronskih zaselkov in Vologa, Tešova, Briše, Prilope, Selo in Stopnik so dobili električno luč v letu 1954. Tudi med temi so domovi, ki so jo iz najrazličnejših razlogov dobili kasneje, ali pa so ostali vse do danes navezani na petrolejke. Peternišek nad Stopnikom si je napeljal elektriko šele v letu 1970, Novak v Prosivniku v letu 1960/61; Trbovec in Pečenik pod njim šele 1968, Blažet na Vologu 1960, Pistotnik nad Tešovo 1970, Drajcler pod Tešovo v letu 1966 itd. Obe najvišji obravnavani kmetiji - Ptica in Planinc na Planini - sta dobila električni tok šele 1968. leta.

Na osnovi členitve zbranih podatkov spoznavamo, da je dobilo največ domov elektriko v desetletju 1951-1960 (76,8 %), v naslednjem desetletju 11,6 %, v prvem povojnem petletju (1946 - 1950) pa 6,5 % in v sedemdesetih letih (po 1970) le 7 domov, t.j. 5,1 % elektrificiranih kmetij (podrobnosti gl. v tabeli 7 pod oznako E).

Elektrifikacija dobroveljskih domačij je bila izvedena v dveh stopnjah. V prvi, ki smo jo pravkar razčlenili, so dobili domovi enofazno električno napeljavo, ki je bila prvenstveno namenjena razsvetljavi. V večini primerov so napeljali že nekaj let kasneje še drugi dve fazi. S tem, ko so dobili domovi trifazno električno moč, so bili dani osnovni pogoji bodisi za elektrifikacijo gospodinjstev bodisi celotnih kmečkih gospodarstev. Med drugimi tudi za posodobitev vodne oskrbe povsod tam, kjer jo črpajo iz nižjih izvirov v rezervoarje, ki so nad domovi.

Predstavljeni podatki kažejo, da je imelo v začetku leta 1980 elektromotorje že 95, to je večina kmečkih gospodarstev. Tudi pred elektrifikacijo je mehanizacija že silila na dobroveljske domove. Za pogon mlatilnic in nekaterih drugih strojev (npr. slamoreznic) so uporabljali vitle ali geplje, ki so jih poganjali konji ali voli. Po zadnji vojni so redki posamezniki že uporabljali bencinske motorje za pogon nekaterih strojev (npr. Kapus, Forštner idr.). Od 1968 ga ima le Savrtnik pod Tešovo, ki je še vedno brez elektrike (podrobnosti gl. v tabeli 6).

so bili priključeni v začetku petdesetih let (npr. Rovnik in Lešnik 1949, Oščnik 1950). Najštevilneje so se pojavili električni motorji v prvih dveh desetletjih povojnega obdobja: v letih 1950 - 1960 je dobila električno pogonsko moč 45,3 % (ali 43) z anketo zajetih gospodarstev, v letih 1961-1970 pa 35,8 % domov na Dobrovlijah. Tudi v zadnjem desetletju je kupilo to in tle 14,8 % gospodarstev električne motorje. Vsejntakar je bilo kar 98, to je 89 % elektrificiranih domov priključeno z najmanjši elektromotorji. Pretežna večina motorjev je priključena na enofazno električno napeljavo.

Tabela 6. Število elektrificiranih domov in povezanih s cestami (z možnostmi traktorskega ali kamionskega dovoza; stanje v začetku leta 1980)

NASELJE Zaselek	Električna razsvetlja- va	Kmetije z elektro- motorjem	Dostop po cesti	Skupno število domov
ČRETA	4	4	4	5
DOBROVLJE	35	28	34	36
PODGORJE IN PODVRH (del)	6	5	6	6
STOPNIK (del) in Prilope	11	6	10	13
Briše	4	2	4	4
TEŠOVA	19	11	19	20
VOLOGA	11	9	11	11
JERONIM	48	30	49	53
Hriboviti del	25	16	25	27
Kale	7	5	7	7
Prosivnik	3	3	4	4
Merinca	13	6	13	15
SKUPAJ	138	95	137	148

Prvi elektromotorji, s katerimi so poganjali kmetijske stroje, so bili priključeni v začetku petdesetih let (npr. Rovšnik in Lešnik 1949, Olčnik 1950). Najštevilneje so se pojavili električni motorji v prvih dveh desetletjih povojnega obdobja: v letih 1950 - 1960 je dobilo električno pogonsko moč 45,3 % (ali 43) z anketo zajetih gospodarstev, v letih 1961-1970 pa 35,8 % domov na Dobrovljah. Tudi v zadnjem desetletju je kupilo še 15 (ali 15,8 %) gospodarstev električne motorje. Potemtakem je bilo kar 95, to je 69 % elektrificiranih domov opremljenih s pogonskimi elektromotorji. Pretežna večina motorjev je trifaznih, le pri nekaterih manjših

Tabela 7. Potek elektrifikacije po dobroveljskih domovih (podatki na osnovi ankete, ki je bila opravljena spomladi 1980. leta)

Naselje:		Do 1950	1951-1960	1961-1970	Po 1.1970	Skupaj
Čreta	E	-	-	4	-	4
	EM	-	-	4	-	4
Dobrovlje	E	4	28	2	1	35
	EM	-	15	10	3	28
Jeronim	E	-	38	6	4	48
	EM	-	15	9	6	30
Stopnik in Prelope	E	-	10	1	-	11
	EM	-	1	5	-	6
Podgorje	E	5	-	1	-	6
	EM	3	-	2	-	5
Tešova z Brišami	E	-	19	2	2	23
	EM	-	7	4	2	13
Vologa	E	-	11	-	-	11
	EM	-	5	-	4	9
Skupaj	E	9	106	16	7	138
	EM	3	43	34	15	95

Opomba: E = število elektrificiranih domačij, EM = število kmetij z elektromotorjem

gospodarstvih imajo le enofazne električne motorje (npr. Förschner, Krevelj na Kaleh, Pistotnik nad Tešovo in Tonovo v Grabnu pod njo, Lajnar v Prilopih itd.). Marsikateri gospodar je najprej priredil pogon domačih strojev na enofazni tok in šele čez leta, ko so napeljali močnejši trifazni tok, je preusmeril pogon na močnejše motorje (npr. Dešnikar in Lajnar v Grabnu).

Preusmeritev pogona kmetijskih strojev od mehničnega na električnega je praviloma zaostajala za elektrifikacijo najmanj za pet let. Kajti prva napeljava elektrike je bila, kot smo že poudarili, namenjena le razsvetljavi. Tudi splošni gospodarski pogoji, v kakršnih je bila večina hribovskih kmetij v prvem poldrugem povojnem desetletju, niso dopuščali hitrejših posodobitve kmečke proizvodnje. Pri tem nas preseneča, da so zmogle vse štiri čretljanske kmetije v enem samem letu napeljati elektriko in kupiti še elektromotorje. To je bilo 1964. leta (podrobnosti gl. v tabeli 7 pod oznako EM).

3.2. Opremljenost gospodarstev z električnimi gospodinjskimi aparati

Šele z elektrifikacijo kmetij so bile dane objektivne možnosti za izenačevanje hribovskih kmečkih gospodinjstev z dolinskimi. Čeprav še danes obstajajo med njimi številni in kvalitativno pomembni razločki, pa moramo vzroke za obstoječe stanje prvenstveno iskati v kasnejši elektrifikaciji, gospodarski trdnosti in usmerjenosti kmetij ter v zaposlitveni sestavi po domačijah živečega prebivalstva. Opravljena raziskava pa nam vendarle potrjuje, da čedalje hitreje izginjajo prenekateri inovacijske razlike, s katerimi je bilo mogoče tudi na zunaj razločevati hribovsko kmečko gospodinjstvo od dolinskega. Prav to nam narekuje ugotovitev, da so se tudi dobroveljske kmetije sorazmerno hitreje kot dolinske oskrbele z novimi gospodinjskimi pridobitvami. V kolikorremo spremljati najnovejši razvoj, ugotavljamo, da sedaj skoraj ni več nobenih časovnih razlik med dolinsko-ravninskimi in hribovskimi gospodarstvi pri uvajanju novih gospodinjskih strojev.

Tabela 8. Opremljenost kmečkih domov z osnovnimi električnimi gospodinjstskimi aparati (podatki so zbrani na osnovi anketa 104 gospodarstev; stanje spomladi 1980. leta)

Naselje	Tip kmetije	Število obravnavanih domov	Radio	Televizija	Hladilnik	Zmrzovalna skrinja	Molzni stroj
Čreta	Skup.	4	4	-	3	4	-
	ZK	4	4	-	3	4	-
Dobrovlje	Skup.	32	29	17	9	28	11
	ZK	16	15	8	5	16	9
	SK	16	14	9	4	12	2
Jeronim	Skup.	33	30	20	4	29	4
	ZK	17	16	15	2	16	3
	SK	15	13	5	2	12	1
	O	1	1	-	-	1	-
Stopnik in Prelope	Skup.	8	6	6	3	6	1
	ZK	1	1	1	1	1	1
	SK	6	4	4	2	4	-
	O	1	1	1	-	1	-
Podgorje	Skup.	5	3	3	3	4	-
	ZK	4	3	3	2	4	-
	SK	1	-	-	1	-	-
Tešova z Brišami	Skup.	12	12	10	4	11	1
	ZK	6	6	5	1	6	1
	SK	6	6	5	3	5	-
Vologa	Skup.	10	10	7	-	10	5
	ZK	5	5	4	-	5	5
	SK	5	5	3	-	5	-
SKUPAJ	Vsi	104	94	63	26	92	22
	ZK	53	50	36	14	52	19
	SK	49	42	26	12	38	3
	O	2	2	1	-	2	-

Opomba: ZK = zaščitene kmetije, SK = domačije s statusom kmetijskega proizvajalca, O = drugi (nekmečki) lastniki zemlje

Čeprav smo izbrali med številnimi gospodinjskimi aparati le nekatere, pa vendarle spoznavamo, da moremo prav na osnovi njihove razširjenosti spoznati razlike bodisi v gospodarko-socialni usmerjenosti gospodinjestev bodisi v njihovi regionalnimi razpredenosti. Podatki kažejo, da je radio najbolj razširjena komunikacijska dobrina, saj smo ga našli pri 94 ali 90,4 % anketiranih domovih. Tudi televizijski sprejemniki so našli izredno hitro pot do hribovskih gospodarstev. Temu se ne čudimo, saj neposredno povezujejo družine po hribovskih saminah s svetom in dogajanjji po njem. Po naših podatkih so kupili prve TV sprejemnike v letih 1965 - 1970, in sicer pri 9 domačijah: Fermetu v Klokočovcu, Španovem Jožetu na Tešovi v letu 1965, pri Trbovcu na Kaleh, Dešnikarju v Stopniku in pri Brezovniku na Dobrovljah v letu 1968 itd. V naslednjih petih letih (1971-1975) je dobilo 20 (ali 31,7 %) domov TV sprejemnike, v zadnjem petletju (1976 - 1980) pa kar 34 (54 %) anketiranih gospodarstev. Kot zanimivost velja zapisati, da so bili v začetku 1980. leta samo domovi za Čreto še brez televizijskih aparatov, po vseh drugih naseljih Dobroveljske planote pa so bili gosteje ali redkeje razkropljeni.

Med obravnavanimi kmečkimi gospodinjestvi jih poseduje največ TV sprejemnike na Tešovi (83,3 %), v Stopniku in Prilopih (75 %), na Vologu 70 %, okoli šest desetih gospodarstev v Jeronimu ter v Podgorju, najmanj pa v naselju Dobrovlje (53,1%).

Pri razširjenosti TV sprejemnikov ima izredno pomembo odločitev socialno-gospodarska usmeritev kmetij. Pri zaščitelih oziroma čistih kmečkih domačijah je višji delež lastnikov s TV aparati (66 %) kot pri gospodarstvih, ki imajo le status kmetijskih proizvajalcev (53,1 %). To je le povprečna ugotovitev, ki velja v celoti za obravnavani predel. Drugače pa so vendarle razlike med posameznimi naselji. V letu 1980 je imela polovica dobrovskih zaščitelih kmetij TV aparate

med preostalimi kmetijskimi posestniki pa je bilo kar 56,3 % TV naročnikov (podrobnosti gl. v tabeli 8).

Poleg pralnih strojev, ki jih nismo uvrstili v naš pregledni seznam pomembnejših gospodinjskih aparatov, so hladilniki, zlasti pa še zmrzovalne skrinje izredno dragocene pridobitve sodobne bele tehnike. Hladilnike ima v povprečju le vsako četrto kmečko gospodinjstvo. Prvi hladilnik so dobili šele v letu 1968, in sicer pri Lešnikovih nad Obramljani. Dve leti kasneje sta ga kupila Zakrajšek za Čreto in dom Na gradu (nad Stopnikom). Šele v letu 1972 ga dobijo prve večje in trdnejše kmetije (Napotnik in Uratnik na Dobrovljah in Špan na Tešovi). Preostalih 19 hladilnikov so kupili v zadnjih osmih letih.

Zmrzovalne skrinje so precej bolj razširjene med dobroveljskimi kmetijami. Našteli smo jih pri 92 (to je 88,5 %) kmetijah. Planinšek v Planini (pod Janezom in Pavlom) je bil prvi, ki jo je pripeljal domov, in sicer že leta 1966. Dve leti kasneje sta ju nabavila še Strojanišek in Dešnikar nad Stopnikom. V letu 1970 je kupilo zmrzovalnike že večje število kmečkih gospodinjstev v Merinci (Pirnat, Homšak in Kapus), na Kaleh (Blatnik), Španov Jože na Tešovi ter Matevc in Boltet na Vologu. V letih 1966 do 1970 je imelo zmrzovalnike le 11 (t.j. 12 %) kmetij, v naslednjem petletju še 53 (ali 57,6 %) gospodinjstev, v zadnjih petih letih (po 1975. letu) pa jih je kupilo še 28 (ali 30,4 %) gospodarstev.

Zmrzovalne skrinje so se izredno hitro udomačile med dobroveljskimi gospodinjami. Med pomembnimi razlogi tako nagle razširitve po hribovskih domačijah navajajo tudi pomanjkanje delovne sile, spremembe v načinih prehrane, prihranitev jedil iz enega letnega časa v drugega, ko je pomanjkanje določenih sadežev ali zelenjave. Nemajhno vlogo pri njihovem nakupu ima trgovska propaganda, ki jo spremljajo kmečke gospodinje bodisi prek časopisov bodisi s poslušanjem radia in

gledanjem televizijskih oddaj. Z zmrzovalnimi skrinjami se je izboljšala pestrost in kvaliteta prehrane ljudi po hribovskih kmetijah.

V neposredni zvezi z elektrifikacijo kmečkih gospodarstev ter z njihovimi usmeritvami v tržno proizvodnjo se pojavljajo že tudi prvi molzni stroji. V začetku 1980. leta smo jih našteali 22, od tega kar 19 molznikov pri čistih kmetijah. Molzni stroj razbremenjuje kmečko gospodinjstvo naporenega dela v hlevu. S povečanjem staleža krav pri kmetijah, ki so usmerjene v mlečno tržno proizvodnjo, je postala molža izredno zamudno in naporno delo, ki ga opravljajo gospodinje poleg vseh drugih opravil z neverjetnimi težavami.

Razen Črete in Podgorja, imajo molzne stroje redke domačije v vseh drugih naseljih na obravnavanem predelu Dobroveljske planote. Med prvimi imajo molznike pri Uratniku in Dobniku (1974) ter Napotniku (1975) na Dobrovljah, pri Čulku na Vologu (od leta 1975) in Kapusu v Merinci (1976). Pri drugih 17 domačijah so jih nabavili v zadnjih štirih letih. Največ, in sicer 86,4 % ali 19 molznikov imajo zaščitene kmetije in le trije so pri mešanih kmečkih gospodarstvih (Mežnar in Vrhovnik na Dobrovljah ter Koren v Klokočovcu). Največ molznic je pri kmetijah na braslovškem delu Dobrovelj (11), kar pet jih je na Vologu, štirje so v Jeronimu, po enega smo zabeležili na Tešovi (Urenič od leta 1979) in v Stopniku pri Dešnikarju, ki ga ima od leta 1980. (Podrobnosti gl. v tabeli 8). Izredno zanimivo pa je, da ima vseh pet voloških zaščitnih domačij že tudi molzne stroje.

Z elektrifikacijo in boljšo cestno povezavo z dolinskimi krajevnimi in gospodarskimi središči postajajo čedalje manjše razlike v gospodarski trdnosti in opremljenosti kmetij z gospodinjskimi stroji med ravninskimi in hribovskimi kmečkimi naselji.

Elektrifikacija je omogočila polikulturno usmerjenim hribovskim domovom, kakršna je bila značilna še do sredine 60. let, da so žitni pridelek sami zmleli doma. Kajti že nekaj let po nakupu elektromotorjev so pri številnih domačijah postavili manjše mline, in sicer v prostore že obstoječih gospodarskih zgradb. Z mlini, ki so jih postavili doma, so odpadle številne strme poti, ki so vodile od hiš do mlinov v dolini (npr. Kokarje, Loke pri Mozirju, Letuš, Podvrh, Brode, Prapreče, Merinca itd.).

Tudi žage za razrez hlodovine, katere poganjajo močnejši elektromotorji, so čisto nova pridobitev, in sicer po elektrifikaciji dobroveljskih domačij. Ručgar je postavil žago v nekdanji prostor za gepelj. Žage imajo še: Zakrajšek za Čreto, Vrhovnik, Janžovnik, Matevžak, Brezovnik, Javoršek, Destovnik in še kdo.

4. PROMETNA POVEZAVA Z DOLINSKIMI SREDIŠČI

Še v prvem povojnem desetletju so bile hribovske domačije le s slabimi kolovozi povezane med seboj ter z dolinskimi središči. Upravno-teritorialna razdeljenost obravnavanega področja na braslovški in vranski predel ni bila v popolnem skladju s prometno gravitacijsko razčlenjenostjo Dobroveljske planote. Domačije s severnega dela planote so v marsikaterem pogledu vsakdanjega življenja bile močnejše navezane na Mozirsko kotlinico in spodnji del Zadrecške doline kot pa na Spodnjo Savinjsko dolino. Šele z izgradnjo sodobnejšega cestnega omrežja postaja čedalje trdnejša in pogostejša povezava ne samo med saminami hribovskih domačij, temveč tudi med njimi in dolinskimi naselji.

4.1. Izgradnja hribovskega cestnega omrežja

V začetku leta 1980 je imelo kar 137 ali 92,6 % obravnavanih domov urejeno cestno-prometno povezavo bodisi med seboj bodisi z dolinskimi krajevnimi središči. Vaške in gozdne ceste, ki sestavljajo hrbtnico novejšemu prometnemu ožilju, so pričeli graditi v povojnih letih. Tudi gradnja cest k posameznim predelom Dobroveljske planote je potekala iz različnih naselij in smeri. Le v redkih primerih se je sodobna prometnica v celoti naslonila na nekdanje kolovoze, ki so bili zaradi strmih klancev in ozkih ovinkov povsem neprimer- ni za uporabo novejših prometnih sredstev.

V letu 1980 je bilo še vedno 11 domov brez ustrezne cestne povezave z dolino. K njim se ni bilo mogoče pripeljati ne s traktorjem, kaj šele z avtomobilom. Med temi domovi so tudi štiri večje kmetije. Brez cestnega dostopa sta Hlastej in Pider na Dobrovljah, Plešnik ob zgornjem toku Cerkov- nice (Stopnik) in najvišji je Jeseničnik (845 m) pod Šav- nicami. Med drugimi domovi, ki so še brez cestne povezave, so še: Laznik pod Čreto, Tomazl in Mohorjev Jože nad Merin- co, Štefan in Skuber v Prilopih in Temniškov dom pod Tešovo (prim.podatke v tabeli 6).

Gradnja cest, ki je bila namenjena gozdnemu gospodarstvu in povezavi kmetij z dolino, je potekala, kot smo že omeni- li, iz posameznih dolinskih - izhodiščnih točk v različnih obdobjih. Brez dvoma je bila gradnja "partizanske ceste" iz Letuša oziroma Obramelj na braslovški del Dobrovelj iz- jemnega pomena. Z gradnjo ceste so pričeli v drugi polovici 50.let. Najprej je bila speljana do Dobrovske vasi, do Je- zernika (1963 - 64) in šele v letu 1978 so jo podaljšali mimo Križnika, pod Destovškim prevalom, in Javórska do kme- tij za Čreto. Pravzaprav je to osrednja prometnica, ki po- vezuje domačije med Tešovo preko Črete do Dobrovske vasi oziroma do Juga. Nanjo se stekajo številni odcepi od posa-

meznih domačij. Dobnik, Uratnik, Ramšak, Mežnar, Snežečnik in opuščeni Otovnik so dobili cesto v letu 1976, Zgôzdnik in Forštner pa iz Letuša oziroma Podgorja v letu 1976-77. Domovi v Planini okrog Janeza in Pavla v letu 1976. Turnšek na Puši je zgradil cesto, večinoma z lastnimi sredstvi, od Čulka v Šmartnem, in sicer po dolini Trbolce. V letu 1979 so ta cestni odsek podaljšali mimo opuščenega Turnškovega doma do Orešnika in Strojanska.

Domovi za Čreto so bili vse do leta 1978, ko so zgradili cestno povezavo z Vranskim preko Tešove, navezani na uporabo gozdne ceste, ki pelje mimo "angleških barak" v Zadrečko dolino, v Pusto Polje. Šele koncem 60.let so dobili Tešovljani sodobnejšo cestno zvezo z dolino, in sicer so jo izpeljali mimo Podgrada po levem bregu ozke doline Globovščice. (Zaradi dveh strmih klancev so speljali tešovsko cesto v letu 1980 od Tonovca do Španovega Jožeta po povsem novi trasi). S tešovske ceste so prav tako zgradili odcep za Klokočovec, Klance in domove V Pečeh; to cesto so podaljšali mimo počitniških hišic tja do Trbovca v Rebri.

Od Tešove navzgor pelje cesta mimo Pistotnikove domačije, in v njeni bližini je odcep za Priloge in gozdove v Planini, do Ropasije: levi krak pelje mimo Polšnika do Blažička (s številnimi odcepi do kmetij (npr. Ručgarjev in Tajnarjev od 1974.leta); desni krak tešovske ceste nadaljuje pod Ropasovimi pečmi k domovom za Čreto. Podpečan pod Čreto si je uredil cesto šele v zadnjem času (1979/80). Najvišji kmetiji: Planinc in Ptica imata slabšo cestno povezavo speljano na zadrečko stran gozdnega cestnega omrežja (od 1969. leta dalje). Odkar pa je cesta dosegla Čreto iz Ropasije, je tudi Ptici in Planincu omogočeno, da se po daljših ovin-kih pripeljeta na Vransko ali prek celotnih Dobrovelj v nekdanji trg Braslovče.

Cesta na Vologo, in sicer od Prapreč naprej, se je v glavnem naslonila na nekdanji kolovoz. To nekdanjo vaško prometnico so posodobili šele v začetku 60.let. Vološka cesta je odprla pot v dolino tudi kalškim domovom. Merinške kmetije niso nikdar imele večjih prometnih težav. Že od nekdanj je peljal k njim kolovoz iz Prapreč, ki so ga redno vzdrževali in preurejevali. V zadnjih letih so ga še nekoliko razširili in preuredili v sodobno cestišče z asfaltno prevleko.

Do leta 1975, ko so zgradili cesto iz Merince mimo Kapusa do Prosivnika, sta povezovala tamkajšnje štiri domačije z dolino in sosedstvom dva izredno strma kolovoza: eden je pripeljal iz Merince, drugi iz Jakovega Dola. Tudi domačije v hribovitem delu Stopnika imajo cestno povezavo z dolino. Nazadnje so jo dobili Na gradu, Koritnik in Peternišek, in sicer v letu 1980.

Skratka, v zadnjem četrtstoletju so dobile dobroveljske kmetije sodobnejšo prometno povezavo z dolinskimi kraji. Ceste pa ne prinašajo samo gospodarskih sprememb na domačije, temveč so odprle na široko vrata zaposlitvi mladih ljudi, ki se čedalje številneje vključujejo v neagrarnne proizvodne dejavnosti. Vse do zgraditve cest je bila depopulacija osrednja demografska značilnost obravnavanih predelov. Šele s cestami, ki omogočajo hitrejšo povezavo z dolino, pa se pričena čedalje vidneje uveljavljati tudi deagrarnizacija (predvsem) mlajšega prebivalstva po hribovskih kmetijah. S tem procesom se pojavlja nova kvaliteta, ki bo morda že v bližnji prihodnosti vtisnila pokrajini svojstveno fiziognomijo.

4.2. Današnja prometna sredstva

Tudi dobroveljskim kmetijam so ceste odprle hitrejši razvoj in prinesle prenekatero preobrazbo v dotedanje gospodarstvo in življenje. Podoba je, da smemo v posodobljanju kmetijske proizvodnje, kjer imajo čedalje vidnejšo vlogo stroji, iskati enega izmed pomembnih dejavnikov, ki je neposredno vplival na opuščanje njiv v košenine (travnike) ter usihanje polikulturalno usmerjenega poljedelstva.

Kmalu po zgraditvi cest so pripeljali na kmetije prve traktorje. Pri vseh gospodarsko trdnejših domačijah je traktor zamenjal vprežno živino, ki sta jo sestavljala vol in konj, pri manjših domačijah pa tudi krava. "Traktorizacija" ni vplivala samo na zamenjavo delovne oziroma vprežne živine s strojem, temveč je praviloma spremenila tudi tehnologijo obdelovanja njiv in travnikov, vplivala pa je na izmenjavo sestave domače živine v hlevih, na odnos kmečkega človeka do "vsake pedi" njegove zemlje itd. Skratka, že bežen pregled po najnovejših spremembah, ki so nastale kot posledica mehanizacije kmetijstva po dobroveljskih domačijah nedvoumno kaže na kompleks vzajemno-vzročno pogojenih pojavov in procesov, ki oblikujejo današnjo fiziognomijo kmečkih predelov.

V začetku 1980. leta je imelo od 104 z anketo podrobneje proučenih gospodarstev že 56 ali 53,8 % domov traktorje. Največ traktorjev smo našli med zaščitenimi kmetijami; med njimi sta bili že dve tretjini gospodarstev s traktorjem. Preostalih 29 traktorjev je bilo med 49 obravnavanimi posestniki s statusom kmetijskega proizvajalca, 1 traktor je imel Blažičk, ki smo ga uvrstili v skupino nekmečkih zemljiških gospodarstev. Te podatke naj dopolnim, da med posestniki, ki jih nismo zajeli v podrobnejšo proučitev, ima traktor samo še Kreč na Tešovi, in sicer od leta 1976.

Tabela 9. Kmetije z različnimi prometnimi sredstvi ter gospodarski usmerjenosti (na osnovi ankete 104 domačij; stanje spomladi 1980.leta)

Naselje	Tip kmetije	Traktorji	Motorji in mopedi	Avtomobili (osebni)	Število z anketo zajetih domačij
Čreta	Vse	3	3	3	4
	ZK	3	3	3	4
Dobrovlje	Vse	19	23	15	32
	ZK	13	13	9	16
	SK	6	10	6	16
Jeronim	Vse	14	21	12	33
	ZK	8	11	8	17
	SK	5	9	4	15
	O	1	1	-	1
Stopnik in Prelope	Vse	3	6	3	8
	ZK	1	1	1	1
	SK	2	4	2	6
	O	-	1	-	1
Podgorje	Vse	3	4	2	5
	ZK	2	4	2	4
	SK	1	-	-	1
Tešova in Briše	Vse	8	8	4	12
	ZK	5	5	3	6
	SK	3	3	1	6
Vologa	Vse	6	7	2	10
	ZK	4	4	2	5
	SK	2	3	-	5
Skupaj	Vse	56	72	41	104
	ZK	36	41	28	53
	SK	19	29	13	49
	O	1	2	-	2

Opomba: ZK = število zaščiteneh kmetij, SK = število zemljiških posestnikov s statusom kmetijskega proizvajalca, O = število nekmečkih zemljiških posestnikov.

Zaščitene kmetije so gospodarsko najbolj trdne, zato ni presenetljivo, da so nosilke kmetijske mehanizacije tudi v hribovskem svetu. Relativno največ traktorjev imajo domačije za Čreto (75 %), na Tešovi (66,7 %), Vologu in v Podgorju (60 %) ter na Dobrovljah, najmanj pa v hribovitem delu Stopnika in v Prilopih (37,5 %) ter v Jeronimu (42,4 %).

Pregled števila traktorjev po socialno-gospodarski usmerjenosti kmetij nam pokaže, da jih imajo največ domovi zaščitene kmetij (v povprečju 56,3 %). Med njimi so na prvem mestu zaščitene domačije na Tešovi, Vologu in Dobrovljah. V navedenih naseljih je več kot štiri petine čistih kmečkih gospodarstev s traktorji. Tri od štirih čretljanskih kmetij imajo traktorje. Edinole v Jeronimu je še nekaj manj kot polovica (47,1 %) zaščitene domačij s traktorji.

Traktorizacija, ki je zajela hribovske predele, je vprašljiva v marsikaterem pogledu. Zaradi hribovitosti obdelovalnega sveta ni mogoče povsod in vedno uporabljati traktorjev z ustreznimi priključki. Podoba je, da tudi zakraselo površje, ki ga je bilo mogoče obdelovati s prejšnjimi načini (vprežna živina) za poljedelske namene, predstavlja hude ovire za mehanizacijo, ki čedalje vidneje prodira v hribovski svet. Morda smemo prav v čedalje večjem pomanjkanju delovne sile po hribovskih domačijah ter v možnostih strojnega obdelovanja kmetijske zemlje iskati pomemben razlog za naglo ozelenjevanje ornih površin.

Uvajanje traktorjev na hribovska področja je pojav zadnjih desetih let. V tem času je kupilo prvi traktor* kar 47 domačij

* V pregled smo uvrstili leto, ko so kupili prvi traktor pri hiši. V tem času so lahko nabavili že novi traktor. Pri nekaterih, sicer redkih domačijah, imajo celo po dva traktorja, enega za lažja, drugega za težja opravila. V tabeli in obdelavi gradiva upoštevamo samo kmetije s traktorji, ne računamo pa s številom traktorjev po domovih.

Tabela 10. Obdobje nakupa traktorjev in avtomobilov po naseljih Dobroveljske planote (na osnovi anketne lo4 kmečkih gospodarstev; stanje spomladi 1980)

Naselje		Do 1965	1966-1970	1971-1975	1976-1980	Skupaj
Čreta	T	-	1	1	1	3
	A	-	-	1	2	3
Dobrovlje	T	-	2	9	8	19
	A	1	-	8	7	16
Jeronim	T	1	1	6	6	14
	A	1	-	6	5	12
Stopnik in Prelope	T	-	-	1	2	3
	A	-	1	1	1	3
Podgorje	T	-	1	1	1	3
	A	-	1	1	-	2
Tešova z Brišami	T	-	1	4	3	8
	A	-	-	-	4	4
Vologo	T	-	2	1	3	6
	A	-	1	-	1	2
Skupaj	T	1	8	23	24	56
	A	2	3	17	20	42

Opomba: T = število kmetij s traktorji, A = število kmetij z osebnimi avtomobili

to je 84 % vseh s traktorji opremljenih kmetij (podrobnosti prim. v tabeli 10). Po zbranih podatkih je dobil prvi traktor Košica na Kaleh, na braslovškem delu Dobrovelj pa Uratnik (1966. leta), in šele štiri leta kasneje tudi Napotnik iz Dobrovske vasi. Lešnik s Podgorja je kupil traktor 1967. leta, Čulk je pripeljal prvi traktor na Vologo konec 60. let in leta 1970 mu je sledil Blažet. Tudi Špan za Čreto je bil prvi kmet s traktorjem na čretljanskih domovih (1969. leta). Leta 1970 je Žužman na Tešovi prvi zaoral s svojim traktorjem po tešovskih njivah. V dolinskih Merincih sta

imela prva traktorja Trnovšek (1972) in Pirnat (1974). V zaselku Prosvivnik pod Babo (748 m) traktorja doslej še ni.

Po zbranih podatkih je imel v hribovitem delu Jeronima najprej traktor Košica s spodnjega dela vološke suhe doline, nekaj let kasneje (1968) ga je dobil še Ferme s Klokočovca.

Najvišji domovi, ki imajo traktorje, so naslednji: Zakrajšek (920 m), Špan in Zahojnik (885 m), za Čreto; Javóršek (903 m), Planinšek (885 m), Destovnik (808 m), Paragojnik (800 m), Predovnik (795 m) in Jug (783 m) z naselja Dobrovelje; Blažičk v Jeronimu pod Planino, pa kmetije v Ropasiji (740 m), na Klancih, Vologji itd.

Zanimiv je pregled podatkov kmetij s traktorji in strminami obdelovalnega zemljišča. Naše ugotovitve kažejo, da imajo traktorje celo domačije s povprečnim naklonom obdelovalnega zemljišča 20° in več. Tu moramo še posebej omeniti Jerina ($26,6^{\circ}$) v Prilopih in Lajnarja v Grabnu ($24,6^{\circ}$), Javórška ($25,3^{\circ}$), Matevžaka ($21,6^{\circ}$), Brezovnika ($20,2^{\circ}$), Vrhovnika ($19,8^{\circ}$) ter Predovnika ($18,9^{\circ}$) z Dobrovelj, pa Blažička ($21,5^{\circ}$), Ropasa ($19,5^{\circ}$) ter Pečenika (18°) iz hribovskega dela Jeronima, nadalje Rovšnika ($19,5^{\circ}$) iz Podvrha nad Obramljami itd. Pri tem spoznavamo, da pobude za nakup traktorja prvenstveno izvirajo iz gospodarske trdnosti domačije, šele drugotnega pomena predstavljajo možnosti strojnega obdelovanja zemlje. Zavedati pa se moramo, da ima traktor v hribovskem svetu pomembnejšo vlogo v prevozu kmetijskih pridelkov ter pri spravilu lesa iz gozdov kot pa neposredno pri obdelovanju njiv in travnikov.

Prebivalstvo na Dobroveljski planoti nikdar ni bilo brez osebnih prometnih sredstev. Že v letih med obema vojnama se pojavijo pri kmetijah prvi bicikli, katerih število se je počasi povečevalo po zadnji svetovni vojni. Vendar ugotavljamo, da je danes več kot polovica domov brez dvokoles.

Temu ne nasprotujejo gospodarski razlogi, temveč izredno težka prometna dostopnost in močna razgibanost površja. Zato tudi ni presenetljivo spoznanje za preteklost (in deloma velja še za danes), da so imeli lastniki spravljene bicikle pri hišah v dolini, predvsem pri tistih, ki so bile že povezane z osrednjim prometnim ožiljem (npr. Zgozdnik in Forštner sta imela kolesi v Podgorju, Orešnik in Hlastej z Dobrovelj pri Cimprškovih v (Srednjem)Podvrhu; Krničnik z Ropasije je imel shranjeno kolo na Vranskem, Peternišek in Koritnik pri Lazniku v Stopniku itd.). Nikdar ni bilo kolo prometno sredstvo, ki bi povezovalo in zbliževalo hribovsko prebivalstvo med seboj, temveč je služilo predvsem za stike z dolinskimi naselji, predvsem s tistimi, ki zajemajo hribovski svet v svoje neposredno zaledje. Pri tem pa tudi spoznavamo, da kolo po kmetijah na Dobrovljah ni predstavljal kakršnekoli življenjske nuje, temveč je pomenil vse do prvih povojnih let le vprašanje veljave in enakovrednosti z drugimi mladimi ljudmi po dolinskih naseljih.

Današnjemu osebnemu prometu služijo tudi v hribovskem svetu motorna kolesa in avtomobili. V tem pogledu skoroda ni bistvenih razlik več med kmeti v dolini in v hribih. Razlika je le še v tem, da se je pričela motorizacija uveljavljati po hribovskih domačijah, tudi zaradi objektivnih razlogov in nagibov, nekaj let kasneje kot pa v dolini. K temu je še največ prispevalo nedograjeno omrežje hribovskih cest pa morda tudi izjemno majhen delež deagrariziranega prebivalstva, ki biva na kmečkih domovih hribovskih kmetij.

Najprej so pripeljali na posamezne domove, ki stoje na obrob-
nih predelih planote, motorje in šele v šestdesetih letih, ko je bilo že v grobem zasnovano današnje prometno ožilje, so pričeli z nakupi mopedov. Med 104 gospodarstvi jih ima 72 ali 69,2 % mopede ali močnejše motorje, našteji pa smo še 41 osebnih avtomobilov (gl. tabela 9). Podrobnejša členitev zbranih podatkov je pokazala, da ima že 73 ali 70,2 %

podrobneje preučenih kmetij osebno motorno vozilo. Pri 41 domovih imajo moped in avtomobil, pri 31 hišah imajo samo moped ali motor, medtem ko ima Novak v Prosivniku samo avtomobil (zastava 750), in sicer od leta 1974.

Danes uvrščamo med najbolj motorizirane domove v Podgorju, za Čreto in v Stopniku, na Dobrovljah ter na Vologi. Povsod tod ima že sedem desetih in več obravnavanih posestnikov ali motorno kolo ali osebni avtomobil z mopedom. Po dve tretjini tako opremljenih kmečkih gospodarstev smo ugotovili v Jeronimu ter na Tešovi.

Tabela 11. Število kmetij z osebnimi motornimi vozili po Dobrovljah v letu 1980 (na osnovi ankete 104 gospodarstev)

Naselje	Osebni avto in motor	Samo motor (ali moped)	Samo osebni avto	Skupaj	Število gospo- darstev
Čreta	3	-	-	3	4
Dobrovlje	15	8	-	23	32
Jeronim	11	10	1	22	33
Stopnik in Prilope	3	3	-	6	8
Podgorje	2	2	-	4	5
Tešova z Brišami	5	3	-	8	12
Vologa	2	5	-	7	10
Skupaj	41	31	1	73	104

Tabela 12. Število kmetij s traktorji in osebnimi vozili po Dobrovljah v letu 1980 (na osnovi ankete 104 gospodarstev)

Naselje	Traktor in osebni avto	Samo traktor	Samo osebni avto	Skupaj	Število gospodarstev
Čreta	3	-	-	3	4
Dobrovlje	13	6	2	21	32
Jeronim	8	6	4	18	33
Stopnik in Prilope	3	-	-	3	8
Podgorje	2	1	-	3	5
Tešova z Brišami	3	5	1	9	12
Vologaj	2	4	-	6	10
Skupaj	34	22	7	63	104

Izredno ilustrativen je vpogled v delež obravnavanih domov, ki posedujejo obe motorni vozili. Relativno največ takšnih gospodarstev je za Čreto (75 %), povsod drugod pa se njihov delež giblje med 20 % (Vologaj) in 46,9 % (Dobrovlje). V glavnem smemo trditi, da v večini naselij prevladuje ravnotežje med številom lastnikov motorjev na eni strani, na drugi pa uporabnikov obeh prometnih sredstev. Izjemo predstavljajo posestniki na Dobrovljah in Vologaji: v prvem naselju prevladujejo lastniki z avtomobili in mopedi (65,2%) nad vozniki z motorji (34,8 %), na Vologaji pa je med motoriziranimi domovi kar 71,4 % mopedov in samo dva (ali 28,6 %) posedujeta motor in avtomobil. (Podrobnosti so prikazane v tabeli 11).

Potek "avtomobilizacije" hribovskih kmetij je podrobneje orisan v tabeli lo (pod oznako A). Tega lahko dopolnimo le še s posameznimi podrobnostmi. Leta 1964 sta kupila Homšak iz Merince in Predovnik z Dobrovelj prva osebna avtomobila. Tudi Planinšek iz Planine pri Janezu in Pavlu je imel v letih 1973 - 1975 avto, ki ga je prodal na račun modernizacije doma. V zadnjem desetletju je kupilo avtomobile kar 88 % od vseh 42 domov s tem prevoznim sredstvom. Domovi za Čreto so med najvišjimi, ki imajo osebne avtomobile.

Tabela 12 nam daje zelo nazoren vpogled med posestnike z osebnimi in kmetijskimi motornimi vozili. Ugotovili smo, da je kar 34 od 63 motoriziranih gospodarstev, ki imajo traktor in osebni avtomobil. Pri nadaljnjih 22 domovih smo našli samo traktorje, medtem ko predstavlja 7 kmečkih gospodarstev posebno skupino, za katero je značilno, da ne poseduje traktorja, ima pa osebni avtomobil. Na Dobrovljah sodita v to skupino Vrtačnik in Matija, v Jeronimu pa Ručgar, Novak, Homšak, Lešnik ali Jož ter Pistotnik nad Tešovo. Za vse navedene domove z avtomobili je značilno:

- a) zaradi prestrmega obdelovanega zemljišča ni mogoče traktorja polno izrabljati v kmetijske namene (npr. Matija, Ručgar, Novak);
- b) premajhna posest ne terja in ne zagotavlja gospodarne izrabe traktorja (na primer Jož pod Ropasijo);
- c) izven kmetijstva zaposleni člani kmečkih družin so namenili prvi zaslužek nakupu avtomobila (Vrtačnik, Jož, Homšak v Merinci, Pistotnik, deloma tudi Matija).

Naslednja ugotovitev je ta, da je večina kmetij najprej kupila traktor in šele nato, leto in več kasneje je dobila tudi osebni avtomobil. Pri nekaterih večjih in trdnejših kmetijah so zmogli v istem letu nabaviti traktor in avtomobil. Pri Predovniku in Mežnarju na Dobrovljah, Pečeniku V Pečah, Dešnikarju nad Stopnikom ter pri Lajnarju v Grabnu ob Cerkovnici in pri Zakrajšku za Čreto pa so imeli avtomobile pred traktorji.

Motorizacija je prinesla v dobroveljske domove številne novosti, ki jih doslej niso poznali. V prvi vrsti je skrajšala pot do krajevnih središč v dolini, kjer se tudi oskrbujejo z osnovnimi živili. Avto oziroma motor je še edina najhitrejša zveza z dolino, kadar je potrebna zdravniška ali katera koli druga pomoč. Najpoglavitejša pridobitev motorizacije je še v tem, da je človek, ko se pripelje po opravkih z doline domov, spočit in sposoben prijeti za vsako kmečko delo. Nekdaj so potrebovali najbolj oddaljeni kmetje vse dopoldne in več za najrazličnejše opravke v dolini; za podobna pota porabijo danes dve do tri ure časa. To je izredni prihranek na času, ki ga zaradi pomanjkanja ljudi že tako primanjkuje na vsakem koraku. Z razvejenim prometnim omrežjem in motorizacijo se ljudje med seboj pogosteje obiskujejo bolj kot kdajkoli doslej. To je nova kvaliteta, ki prinaša poleg izmenjave najrazličnejših gospodarskih izkušenj tudi nova poznanstva med kmetijami in razširja ljudem poglede na vsakdanje življenje.

S cestami se je olajšala in tudi skrajšala pot otrokom v šole. Šolski kombiji že več let zapored prevažajo otroke, ki se zbero pri Jezerniku, v Letuš in Braslovče. Tudi jerske in čretljanske otroke vozi kombi v šolo na Vransko zadnjih pet let. Z najbolj oddaljenih kmetij se zbero pri Blažičku pa v Polšniku in na Ropasiji. Po otroke pripelje tudi kombi na Vologo, kjer se jim pridruži tudi Jeseničnikova šolarka z eno uro oddaljenega doma, ki stoji pod Predkovicco. Otroci od Orešnika, Strojanska in Hlasteja pa še vedno hodijo peš po starih stezah v šolo v Braslovče. Po novi cesti, ki pelje iz Letuša do Zgozdnika nad Podogorjem, hodita tudi Kecejevi dekletci od Sv. Urbana v letuško šolo.

4.3. Promet pred izgradnjo cest

Šele s seznanitvijo prometnih težav pred izgradnjo današnjega cestnega omrežja po Dobroveljski planoti lahko dojamemo vso zapleteno problematiko, ki je potiskala dobroveljske kmetije v osamelost in gospodarsko avtarkijo. Številne pridobitve mehaniziranega kmetijstva, ki se uveljavljajo in utrjujejo v ravninskih predelih že dlje kot osemdeset let, se pojavljajo po Dobrovljah šele zadnji dve desetletji, in še to s precejšnjimi omejitvami in popravki, ki jih terjajo naravne, predvsem površinske posebnosti kmetijskega zemljišča.

V preteklosti so uporabljali neprimerno bolj kot danes številne pešpoti, ki so kot bližnjice povezovale posamezne domačije med seboj in z dolinskimi naselji ter njihovimi neagrarnimi dejavnostmi, ki so bile namenjene tudi hribovskemu človeku (npr. mlini, žage, rokodelci itd.). Z motoriziranim prometom, ki je v glavnem že nadomestil nekdanjo pešhojo, so številne poti in steze že zaraščene.

Da bi mogli nazorneje dojeti težave, ki so jih povzročale strmine kolovozov vsem nekdanjim oblikam prometa, je potrebno, da prikažemo nekaj najbolj ilustrativnih primerov in podatkov. Planinc in Ptica sta bila z dolino povezana s kolovozom, ki je peljal od Vranskega mimo Vologe in Lipe do Mežnarja pri sv. Joštu. Planinc je dobil prvo strešno opeko leta 1938. S parom močnih volov jo je mogel pripeljati največ po 150 kosov! Blažičk v Rebri nad Polšnikom zatrjuje, da je z dvema paroma volov že težko pripeljal 300 kg tovara. In za pot iz Vranskega do Blažička so potrebovali pol dneva. Ptici, ki je imel konja in vola, je uspelo pripeljati iz Zadrečke doline celo 300 kg gradiva. Ručgar, kateremu je dom pogorel leta 1938. leta, je pripeljal s 4 volmi do 0,5 m³ že na pol osušenih desk. Voložani zatrjujejo, da so mogli po nekdanjem kolovozu pripeljati s parom konj tudi do 200 kosov strešnikov.

Podobne težave so vse do nedavnega trle tudi Čretljane. Podpečan je pripeljal s parom krav z Vranskega od 100 do 150 kg tovara, Zahojnik pa s parom volov do 200 kg. S prometnimi težavami so se oteпали tudi Dobrovci. Najvišji med njimi je Javóršek, ki nam zatrjuje, da je pripeljal s parom volov iz Nazarij, in sicer po dolini Črnega grabna po 300 kg. Destovnik pa z dvema voloma ali 50 zidakov ali po 200 do 250 kosov klasičnih strešnikov. Približno enako teža bremena so mogli pripeljati tudi Napotnikovi s parom volov, medtem ko so pripeljali s konjema tudi do 500 kg tovara. Pri njih so dobili prvo opeko za hišo iz Letuša že pred 1. svetovno vojno: nekaj so jo pripeljali z živino, drugo pa znosili s koši na hrbtih.

Do kmetij v Dobrovski vasi je vodilo več strmih kolovozov. Najbolj rabljeni sta bili dve smeri: od Strojanska po suhem podolju (Jame) navzgor do Jezernika, ali pa severna pot, ki je peljala iz Mozirja oziroma Lok do cerkve sv. Urbana; številni so uporabljali tudi severozahodni krak te poti, ki je vodil mimo Končnika v Nazarje. To prometnico so največ uporabljali do dovoz razrezanega lesa. Tudi kmetije na osrednjem delu južnih Dobrovelj so imele prometne težave, pa čeprav stojijo že v znatno nižjih nadmorskih legah. Par težkih Matevžakovih volov je bil sposoben pripeljati iz Stopnika do hiše do 500 kg. Od Laznika do Koritnikovega doma, ki stoji za stopniškim gradom, sta zmogla dva vola pripeljati le do 200 kg, dva para volov pa 300 kg in še kaj več. Toliko sta mogla s parom volov pripeljati tudi Zgozdnik in Forštner, ki kmetujeta nad Podgorjem.

Težaven dostop do dobroveljskih domačij je nedvomno tudi preprečeval hitrejšo obnovitev njihovih domov. Novi gradbeni materiali, ki so zamenjavali les in kamen pri dolinskih domovih, so z neverjetno težavo in počasnostjo prodirali na Dobrovlje. Morda se je ohranilo prav zaradi prometnih težav po dobroveljskih kmetijah toliko starih zgradb iz preteklih

desetletij. Kljub prenekaterim prometnim oviram pa se začena že nekaj let po zadnji vojni nenavadno močna gradbena dejavnost, ki čedalje hitreje odstranjuje iz preteklosti podedovano podobo kmečkih domov. Nove ceste in delna preusmeritev kmetijstva, gospodarska pomembnost gozdov in še dohodki iz drugih virov pospešujejo začetek korenitejše povojne preobrazbe kmečkih domov na Dobrovljah.

4.4. Ulce - značilne živinske poti

Tudi za obrobje Dobroveljske planote so bile vse do nedavnega izredno markantne živinske poti - imenovane ulce. Najdemo jih povsod tam, kjer prevladujejo gručasta naselja ali zaselki. Živinske poti, ki so bile speljane od zadnjega doma v naselju do bližnjega korita, kjer so napajali živino, vodile pa so tudi preko obdelovalnih površin do skupnih vaških pašnikov - gmajn. Za ulce je značilno, da je bila z obeh strani zavarovana z živo mejo, ki so jo sestavljala drevesa in grmičevje, ali pa je bila obdana s preprostimi lesenimi plotovi. Marsikatera ulca je bila spremenjena v kolovoz. V takih primerih je bila ulca povsod globoko zajedena v površje s strmimi bregovi in brez varovalnih ograj. (Prim. tudi N a t e k, 1980).

Na Briših pod Tešovo je vodila ulca med Ocvirkovim in Brišnikovim domom. V južnem delu Sela je bila ulca speljana od Savrtnika proti Goričanu. V Brodeh še danes ljudje hodijo po ulci, ki pelje od Felicijana proti Tršci. V Stopniku stali ulci pri Cesarju; odkar so zgradili cesto, je ni več. Druga ulca je bila speljana od Laznika (lj. Graščina) do Koritnika oziroma do doma Na gradu, in sicer po vzhodnem pobočju grajskega hriba. Po njej je bil speljan strmi kolovoz, ki je vse do leta 1980 povezoval Koritnika in dom Na gradu z dolino. Ko so zgradili novo cesto Na grad oziroma do Peterniška (1980. leta), je grajska ulca izgubila svojo dosedanjo prometno vlogo.

Tešovljani so imeli dvoje ulce. Po njej je peljala tudi nekdanja občinska cesta. Ob njej je stalo dvoje lesenih korit: zgornje je bilo namenjeno za zajemanje pitne vode, spodnje korito pa za napajanje živine. Kalovčani so redno vzdrževali svojo ulco - živinsko pot. Najbolj znana klokočovska živinska pot je bila Fermetova ulca. Poleti in jeseni so gonili živino po njej v Mlako, ki je pod Taborom (cerkev sv. Jeronima; 428 m) ter na pašo na gmajno, ki je bila ograjena. Fermetova ulca je bila do leta 1975, ko so razširili z buldožerjem cesto, ulce pa so zasuli in deloma tudi odstranili.

V vzhodnem delu Dobrovelj, v Dobrovski vasi je znana ulca, ki jo uporabljajo še danes. Vodi od Ramšaka navzdol proti severu v Grušovec, kjer je močnejši izvir z lesenim koritom. Po njej še danes gonijo živino "na korito".

Ulce kot živinska prometna pot med pašnikom ali vodnim izviro in kmečkim domom je imela pomembno vlogo. S spremembami, ki so jih prinesle ceste in vodovodne napeljave pa je njena funkcija domala že povsod usahnila. Z njo vred pa je izginila tudi njihova materialna sled v pokrajini. Specifična oblika živinskih poti je predstavljala svojstveni pojav, ki ga je porodila želja in potreba po zaščiti njiv in sploh obdelovalnega zemljišča pred škodo, ki bi jo povzročala živina na svojih vsakdanjih poteh med hlevom in koritom ali pašnikom.

5. ZEMLJIŠKO - POSESTNA STRUKTURA

Zemljiška posest je ena izmed temeljnih postavk med sestavinami geografskega okolja v agrarni pokrajini. V njej so zarisane vse osnovne poteze družbeno-gospodarskega razvoja posameznih naselij kakor tudi celotnega podeželja. V njej pa se kažejo tudi mnoge značilnosti prirodnega okolja (npr. relief). Zemljiško-posestna in socialno-gospodarska sestava naselij sta ponavadi izredno pomembna dejavnika gospodarskega razvoja in usmerjenosti kmetijstva na sploh. Prav zato, da bi mogli nazorneje ugotoviti in spoznati zemljiško posest kot enega izmed temeljnih vzvodov obstoječe gospodarske strukture in trdnosti hribovskih kmetij, ji namenjamo tudi v sklopu tega proučevanja pomembno mesto.

S pregledom najosnovnejših značilnosti zemljiške posesti želimo opozoriti na njeno neposredno odvisnost od naravnih danosti na eni strani, na drugi pa kot na nosilca številnih in najrazličnejših sprememb, ki vplivajo na današnjo preobrazbo kmetijske pokrajine. Kajti pri proučevanju deagrari-zacije se je pokazala neobhodna potreba po temeljitem poznavanju zemljiško-posestnih razmer. Velikost in gospodarska struktura domačij neposredno vplivata med drugim tudi na stanje oziroma delež razslojenega kmečkega prebivalstva.

5.1. Velikostna sestava zemljiških posestnikov

Že uvodoma smo poudarili osnovne razloge, ki so nas vodili pri odločitvi, da prikažejo celovito slojevitost zemljiških posestnikov po naseljih Dobroveljske planote ter njenem obrobju. Prepričani smo, da je mogoče le na ta način zaznati gospodarski utrip in vlogo posameznih (skupin) zemljiških gospodarstev. Kajti naselja so naše teritorialno najmanjše socialne enote, za katere so značilne prenekaterne gospodarske, družbeno-socialne, prebivalstvene, psihološke, prosvetne

in druge posebnosti. Res pa je, da je v hribovskem svetu z redko poselitvijo in še posebej s samotnimi kmetijami razbita socialna ali gospodarska enovitost posameznih naselij. Vzrok temu je tudi v razgibanosti površja, v dosedanji gospodarski osamelosti kmetij itd.

Zemljiške posestnike z dobroveljskega področja smo razdelili v pet osnovnih velikostnih skupin, ki lahko predstavljajo samosvoje gospodarske enote:

- a) skupina do 5 ha zemljišč;
- b) skupina od 5,1 do 10 ha zemljišč;
- c) skupina od 10,1 do 20 ha zemljišč;
- č) skupina od 20,1 do 40 ha zemljišč in
- d) skupina posestnikov s 40,1 ha in več skupnih površin.

Vsako izmed navedenih skupin bi mogli podrobneje še opredeliti z osnovnimi podatki o prebivalstvu, gospodarski usmerjenosti kmetije oziroma posestva, o obsegu in urejenosti kmečkega doma itd. Navedena problematika s svojstvenimi pojavi je izredno zanimiva in še kako aktualna. Zato kliče k posebni strokovni osvetlitvi, še prav posebej v okviru posameznih regionalno-geografskih študij.

Vse osnovne značilnosti posestne sestave obravnavanih naselij so podrobneje predstavljene v tabeli 13 a in 13 b. in za večino naselij še na diagramih. Statistični podatki nas navajajo k naslednjim ugotovitvam: Več kot četrtina zemljiških posestnikov ima le do 5 ha zemlje, 15 % jih uvrščamo v skupino od 5 do 10 ha; skratka, nad dve petini (41,9 %) je kmečkih posestnikov, ki imajo pod 10 ha kmetijskih in gozdnih površin skupaj. Po četrtino kmečkih posestnikov pripada skupini od 10 do 20 ha (27 %) in od 20 do 40 ha (24,3 %) in samo 6,75 % posestnikov je večjih od 40 ha.

Tabela 13 a. Zemljiško-posestna struktura in povprečna velikost posesti po naseljih Dobroveljske planote v letu 1980 (v ha)

Naselje	Posestne skupine	Število posestnikov	Povprečna velikost posesti	Povprečna velikost zemljiških kultur				Delež (%) gozdov	Delež (%) kmetijskih zemljišč
				Njive	Travniki	Pašniki	Gozdovi		
ČRETA	do 5 ha	1	2,8841	1,9637	-	0,8786	-	-	98,55
	20 - 40 ha	4	30,0305	1,0448	3,5507	2,2172	22,9191	76,32	22,97
	Skupaj	5	24,6012	1,2286	2,8806	1,9495	18,3353	74,53	24,74
DOBROVLJE	do 5 ha	3	2,4200	0,3199	0,3380	0,1899	1,5188	62,75	36,32
	5 - 10 ha	7	8,2192	1,4137	0,7803	1,5538	4,4134	53,69	45,78
	10 - 20 ha	4	15,5673	2,8813	0,8849	1,7946	9,9303	63,78	35,72
	20 - 40 ha	13	26,9905	2,7165	1,035	3,5025	18,8619	69,88	29,79
	40 ha in več	9	56,1488	3,0448	2,5279	13,2683	37,0846	66,04	33,75
	Skupaj	36	27,3133	2,3639	1,3087	5,0992	18,1705	66,52	33,19
JERONIM	do 5 ha	17	1,9967	0,2487	0,4894	0,2694	0,8070	40,42	58,36
	5 do 10 ha	7	8,5776	0,2918	0,7528	2,4639	4,9121	56,09	42,36
	10 - 20 ha	15	16,2513	1,2621	2,9624	1,7610	9,9688	61,34	38,04
	20 - 40 ha	13	27,4334	1,6821	4,3996	3,2421	17,6612	64,38	35,30
	40 ha in več	1	48,0913	1,0187	3,2792	3,0798	40,4254	84,05	15,85
	Skupaj	53	14,0329	0,9272	2,2358	1,7636	8,8237	62,88	36,57
PODGORJE (del)	5 - 10 ha	1	5,6901	0,3306	1,1778	-	4,0525	71,22	28,01
	10 - 20 ha	4	16,5271	1,5112	2,2609	1,3486	10,9572	66,30	33,27
	20 - 40 ha	1	21,4408	2,1299	3,0534	0,2345	14,4949	67,60	32,01
	Skupaj	6	15,5399	1,4176	2,2124	0,9381	10,3961	66,90	32,66
STOPNIK (del) in PRILOPE	do 5 ha	5	2,0587	0,2161	0,2302	0,3302	1,489	55,80	42,29
	5 - 10 ha	3	7,6172	0,8093	1,2203	2,0098	3,1065	40,78	56,57
	10 - 20 ha	2	15,2495	1,1985	2,9985	1,8109	8,7448	57,34	42,30
	Skupaj	13	11,5787	1,1365	1,3025	1,7858	7,0425	60,82	38,39
TEŠOVA in BRIŠE	do 5 ha	12	1,1321	0,2701	0,2280	0,0309	0,5015	44,29	54,69
	5 - 10 ha	2	7,8519	1,1939	1,6291	0,0081	4,4543	56,73	42,34
	10 - 20 ha	10	12,9014	2,0455	2,4947	0,7714	6,9512	53,88	45,46
	Skupaj	24	6,5960	1,0868	1,2893	0,3375	3,5182	53,34	45,94
VOLOGA	do 5 ha	2	2,2502	0,0569	0,2046	-	1,8781	83,46	13,29
	5 - 10 ha	2	7,1161	0,3892	0,6279	1,5006	4,5238	63,57	35,38
	10 - 20 ha	5	15,6304	1,9653	2,7050	1,0362	9,5885	61,35	38,16
	20 - 40 ha	2	21,6693	2,1191	5,6798	0,0277	13,2221	61,02	38,56
	Skupaj	11	12,7476	1,3597	2,4136	0,7488	7,9264	62,18	37,21
SKUPAJ DOBROVELJSKA PLANOTA	do 5 ha	40	1,8117	0,2897	0,3408	0,2013	0,8448	46,63	51,98
	5 - 10 ha	22	8,0559	0,8120	0,9129	1,6896	4,3912	54,48	44,28
	10 - 20 ha	40	15,2453	1,7295	2,5372	1,3876	9,2006	60,35	39,08
	20 - 40 ha	16	27,2025	2,1276	2,9578	3,0209	18,5115	68,05	31,57
	40 ha in več	10	55,3431	2,8422	2,6031	12,2494	37,4187	67,61	32,20
	Skupaj	118	16,5215	1,3760	1,8089	2,2431	10,3988	64,33	35,19

Tabela 13 b. Razporeditev zemljiških kultur po velikostnih skupinah zemljiške posesti in naseljih Dobroveljske planote v letu 1980 (v ha)

Naselje	Posestna skupina	Število posestnikov	Njive	Travniki	Sadovnjaki	Vinogradi	Pašniki	Gozdovi	Nerodovitnost	Skupaj
ČRETA	do 5 ha	1	1,9637	-	-	-	0,8786	-	0,0418	2,8423
	20 - 40 ha	4	4,1793	14,2028	0,1385	-	8,8689	91,6764	0,8561	120,1220
	Skupaj	5	6,1340	14,2028	0,1385	-	9,7475	91,6764	0,8979	123,0061
DOBROVLJE	do 5 ha	3	0,9597	1,0139	-	0,0938	0,5698	4,5563	0,0666	7,2601
	5 - 10 ha	7	9,8961	5,4619	-	0,1079	10,8768	30,8939	0,779	57,5345
	10 - 20 ha	4	11,5253	3,5394	-	-	7,1783	39,7212	0,3051	62,2693
	20 - 40 ha	13	35,3141	14,3455	8,2970	1,0605	45,5328	245,2049	1,1218	350,2049
	40 ha in več	9	27,4035	22,7513	0,1155	0,8989	119,4144	333,7616	0,9946	505,3398
	Skupaj	36	85,0987	47,1120	8,4125	2,1611	183,5721	654,1379	2,7860	983,2803
JERONIM	do 5 ha	17	4,2272	8,3200	2,6821	-	4,5805	13,7197	0,4146	33,9441
	5 - 10 ha	7	2,0424	5,2694	1,4073	-	17,2476	34,3847	0,9521	61,3035
	10 - 20 ha	15	18,9318	44,4357	2,9443	-	26,4144	149,5316	1,5114	243,7692
	20 - 40 ha	13	21,8669	57,1949	4,6732	-	42,1479	229,5956	1,1596	356,6340
	40 ha in več	1	1,0187	3,2792	0,2482	-	3,0798	40,4254	0,0400	48,0913
	Skupaj	53	48,0829	118,4992	11,9551	-	93,4702	467,6570	4,0777	743,7421
RODGORJE (del)	5 - 10 ha	1	0,3306	1,1778	0,0853	-	-	4,0525	0,0439	5,6901
	10 - 20 ha	4	6,0448	9,0434	1,4795	0,0338	5,3942	43,8289	0,2839	66,1085
	20 - 40 ha	1	2,1299	3,0534	1,4464	-	0,2345	14,4949	0,0817	21,4408
	Skupaj	6	8,5053	13,2746	3,0146	0,0338	5,6287	62,3763	0,4095	93,2394
STOPNIK in PRILOPE	do 5 ha	5	1,0806	1,1510	0,4709	-	1,6509	5,7444	0,1960	10,2938
	5 do 10 ha	3	2,4279	3,6610	0,8098	-	6,0294	9,3195	0,6040	22,8516
	10 - 20 ha	2	2,3970	5,9970	0,8853	-	3,6217	17,4895	0,1084	30,4989
	20 - 40 ha	3	8,8691	6,1238	0,7002	-	11,9135	58,9995	0,2732	86,8793
	Skupaj	13	14,7746	16,9328	2,8662	-	23,2155	91,5529	1,1816	150,5236
TEŠOVA IN BRIŠE	do 5 ha	12	3,2412	2,7365	1,0822	-	0,3707	6,0174	0,1380	13,5860
	5 - 10 ha	2	2,3878	3,2581	0,9863	-	0,0162	8,9086	0,1469	15,7039
	10 - 20 ha	10	20,4552	24,9474	5,5270	-	7,7141	69,5115	0,8589	129,0141
	Skupaj	24	26,0842	30,9420	7,5955	-	8,1010	84,4375	1,1438	158,3040
VOLOGA	do 5 ha	2	0,1137	0,4091	0,0752	-	-	3,7561	0,1462	4,5003
	5 - 10 ha	2	0,7784	1,2557	-	-	3,0011	9,0476	0,1494	14,2322
	10 - 20 ha	5	9,8264	13,5249	1,2941	-	5,1808	47,9425	0,3834	78,1521
	20 - 40 ha	2	4,2382	11,3596	1,0595	-	0,0554	26,4442	0,1816	43,3385
	Skupaj	11	14,9567	26,5493	2,4288	-	8,2373	87,1904	0,8606	140,2231
DOBROVELJSKA PLANOTA	do 5 ha	40	11,5861	13,6305	4,3104	0,0938	8,0505	33,7939	1,0032	72,4684
	5 - 10 ha	22	17,8632	20,0839	3,2887	0,1079	37,1711	96,6068	2,1942	177,3158
	10 - 20 ha	40	69,1805	101,4878	12,1302	0,0338	55,5035	368,0252	3,4511	609,8121
	20 - 40 ha	36	76,5934	106,4800	16,3148	1,0605	108,7530	666,4155	3,6740	979,2912
SKUPAJ	40 ha in več	10	28,4222	26,0305	0,3637	0,8989	122,4942	374,1870	1,0346	554,4311
	Skupaj	148	203,6454	267,7127	36,4078	2,1949	331,9723	1539,0284	11,3571	2392,3186

Pregled posestne strukture po naseljih nam ponuja izredno pisano podobo (prim. obe tabeli 13 a in 13 b). Še najbolj enovito posestno sestavo ima Čreta in obravnavani, to je hriboviti predel Podgorja. V vseh drugih naseljih se že prepletajo med seboj domala vse velikostne skupine zemljiških posestnikov. Pri tem je potrebno poudariti še naslednje: za hribovski predel so praviloma značilne večje kmetije; proti dolinskemu obrobju pa se čedalje močneje uveljavlja (že od nekdanj) razdrobljena posest, kar se med drugim kaže v izredno visokem deležu zemljiških posestnikov prve in druge velikostne skupine (npr. Tešova z Brišami imata 58,3 % posestnikov do 10 ha, Stopnik in Prilope 61,5 %, nižinski in obrobni deli Jeronima 45,3 itd.).

Med resnično hribovskimi kmetijami, to je gospodarstvi z nad 10 ha, je najmočneje zastopana skupina med 10 in 20 ha. Posestniki te skupine prevladujejo v Jeronimu (28,3 %), na Tešovi (41,7 %), na Vologu (45,5 %), in v Podgorju (66,7%). Na Dobrovljah (36,1 %) pa v Stopniku (23,1 %) je najmočneje zastopana skupina gospodarstev od 20 do 40 ha posesti. Majhno število je domačij z več kot 40 ha zemlje, in sicer samo 10. Številčno najmočneje so zastopane v naselju Dobrovlje (9 ali 23 %). V Jeronimu je samo Pečenik v Pečeh s posestjo nad 40 ha (48,08 ha).

5.2. Delež zemljiške posesti po posestnih skupinah

Odnos med deležem zemljiških posestnikov in njim pripadajočim deležem zemljišča je začrtan v takoimenovanih "agrarnih škarjah" (prim. diagram). Za Dobroveljsko planoto z obrobjem je značilno, da pripada posestnikom do 5 ha le 3,03 zemljišč. Druga skupina, ki šteje 14,9 % posestnikov, je udeležena s 7,41 % v arealu zemljišč, posestnikom od 10 do 20 ha pripada četrtnina obravnavanih zemljišč. Posestni skupini od 20 do 40 ha, ki vključuje 24,3 % lastnikov, pripada 40,9 % zemljišč.

Deset kmetij (6,8 %) pa obdeluje oziroma poseduje kar 23,1 % zemljišča (prim. podatke v tabeli 14). Ponuja se nam osnovno spoznanje, in sicer, da predstavljajo posestniki med 10 in 20 ha tisto povprečje, ki je karakteristično za Dobroveljsko planoto in za obravnavani predel. Tej posestni skupini pripada v povprečju skoraj enak delež posestnikov na eni strani in zemljišča na drugi strani.

Tudi za to imamo v posameznih naseljih primere, kjer so omembe vredna odstopanja od povprečnih vrednosti. Na Dobrovljah se šele pri posestni skupini od 20 do 40 ha vsaj približno ujemata delež posestnikov in odstotek njim pripadajočega zemljišča. Na Tešovi in Briših se ujemata število posestnikov in njihovo zemljišče že v skupini od 5 do 10 ha. Skratka, kolikor bolj razdrobljena je zemljiška posest, v tem nižjo posestno skupino sodi povprečna velikost posesti.

Regionalna struktura agrarnih škarij je precej raznolika. Podobna je, da smemo obstoječe razlike oziroma različnosti med naselji iskati tudi v naravnih prilikah, še posebej v reliefu. Kajti v preteklosti si je težko predstavljati bajtarja kot posestnika malega kosa zemlje visoko na Dobrovljah. Že tiste redke domačije, ki merijo okoli 10 ha (npr. Javoršek, Selišnik, Blažiček) so za hribovski svet, kakršnega predstavlja zakrasela Dobroveljska planota, že od nekdaj na eksistenčnem robu. Zato se nam upravičeno dozdeva, da je potrebno pojem bajtarja in malega zemljiškega posestnika vrednotiti z zelo relativnimi pokazatelji (gl. N a t e k - Ž a g a r, 1966, str. 139-142).

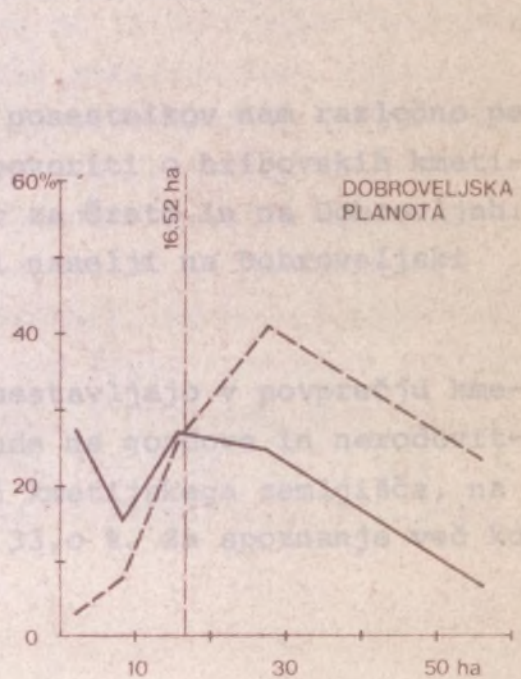
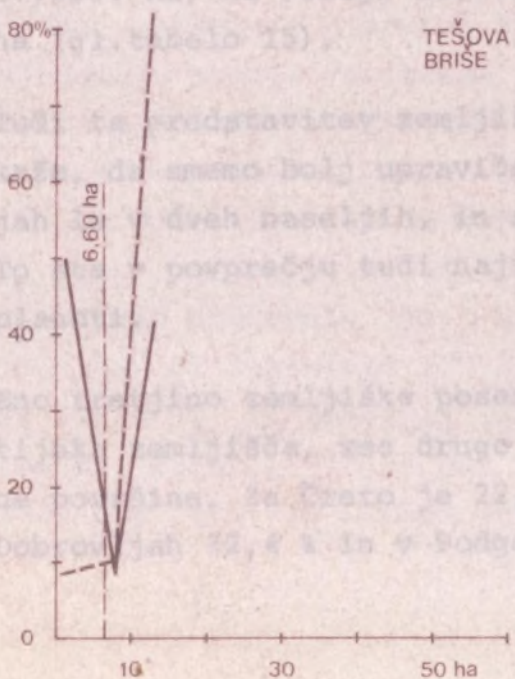
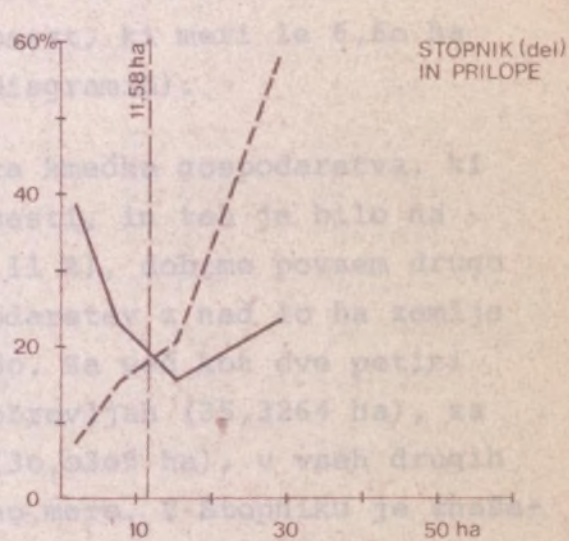
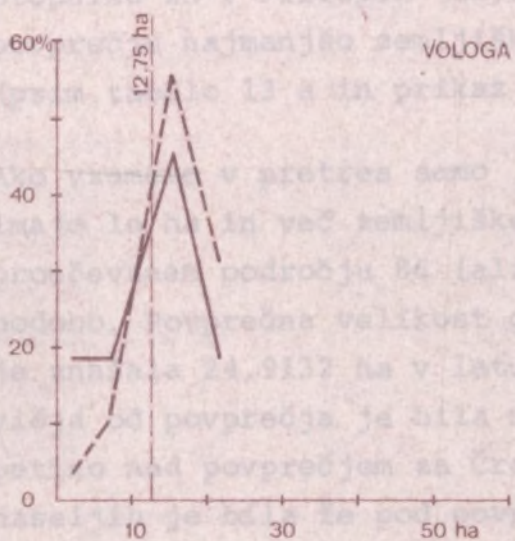
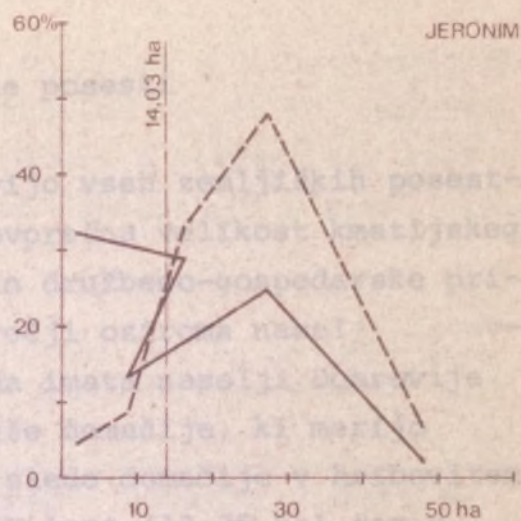
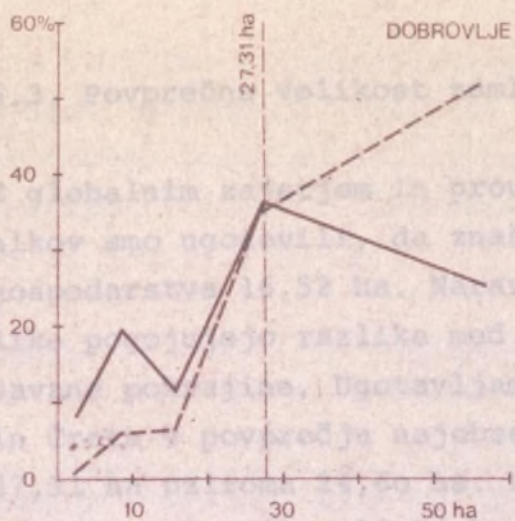
Dobrovlje in Čreta predstavljata s svojo zemljiško posestjo posebno skupino. Za obe naselji je namreč značilno, da imata v povprečju veliko zemljiško posest; in ta je praviloma značilna za hribovski svet. Poleg tega so pri obeh omenjenih naseljih zastopani tudi posestniki obeh najnižjih velikostnih skupin, in sicer s sorazmerno nizkim deležem (podrobnosti prim. v tabeli 14).

Tabela 14. Velikostna struktura zemljiških posestnikov po naseljih Dobroveljske planote v letu 1980

Naselje	Velikostna skupina	Zemljiški lastniki Število	Delež (%)	Površina zemljišč v ha	Delež (%)
ČRETA	do 5 ha	1	20,0	2,8841	2,34
	20 - 40 ha	4	80,0	120,1220	97,66
DOBROVLJE	do 5 ha	3	8,3	7,2601	0,73
	5 - 10 ha	7	19,4	57,5345	4,85
	10 - 20 ha	4	11,1	62,2693	6,33
	20 - 40 ha	13	36,1	350,8766	35,68
	40 ha in več	9	25,0	505,3398	51,39
PODGORJE (del)	5 - 10 ha	1	16,7	5,6901	6,10
	10 - 20 ha	4	66,7	66,1085	70,90
	20 - 40 ha	1	16,7	21,4408	23,00
JERONIM	do 5 ha	17	32,1	33,9441	4,56
	5 - 10 ha	7	13,2	61,3035	8,24
	10 - 20 ha	15	28,3	243,7692	32,78
	20 - 40 ha	13	24,5	356,6340	47,95
	40 ha in več	1	1,9	48,0913	6,47
STOPNIK (del) in PRILOPE	do 5 ha	5	38,5	10,2938	6,84
	5 - 10 ha	3	23,1	22,8516	15,18
	10 - 20 ha	2	15,4	30,4989	20,26
	20 - 40 ha	3	23,1	86,8793	57,72
TEŠOVA IN BRIŠE	do 5 ha	12	50,0	13,5860	8,58
	5 - 10 ha	2	8,3	15,7039	9,92
	10 - 20 ha	10	41,7	129,0141	81,50
VOLOGA	do 5 ha	2	18,2	4,5003	3,21
	5 - 10 ha	2	18,2	14,2322	10,15
	10 - 20 ha	5	45,5	78,1521	55,73
	20 - 40 ha	2	18,2	43,3385	30,91
DOBROVELJ- SKA PLANOTA	do 5 ha	40	27,0	72,4684	3,03
	5 - 10 ha	22	14,9	177,3158	7,41
	10 - 20 ha	40	27,0	609,8121	25,49
	20 - 40 ha	36	24,3	979,2912	40,93
	40 ha in več	10	6,8	553,4311	23,13

STRUKTURA ZEMLJIŠKE POSESTI 1979

- delež zemljiških posestnikov
- - - delež kmetijskega zemljišča
- · - · - povprečna velikost posesti

5.3. Povprečna velikost zemljiške posesti

Z globalnim zajetjem in proučitvijo vseh zemljiških posestnikov smo ugotovili, da znaša povprečna velikost kmetijskega gospodarstva 16,52 ha. Naravne in družbeno-gospodarske prilike pogojujejo razlike med področji oziroma naseljavane pokrajine. Ugotavljamo, da imata naselji Dobrovije in Čreta v povprečju najobsežnejše domačije, ki merijo 27,31 ha oziroma 24,60 ha. Njim slede domačije v hribovitem predelu Podgorja s 15,54 ha, na Vologu (12,75 ha) ter v Stopniku in v Prilopih (11,58 ha). Tešova in Briše imata v povprečju najmanjšo zemljiško posest, ki meri le 6,60 ha (prim. tabelo 13 a in prikaz na diagramih).

Ako vzamemo v pretres samo tista kmečka gospodarstva, ki imajo lo ha in več zemljiške posesti, in teh je bilo na proučevanem področju 86 (ali 58,11 %), dobimo povsem drugo podobo. Povprečna velikost gospodarstev z nad lo ha zemlje je znašala 24,9132 ha v letu 1980. Za več kot dve petini višja od povprečja je bila na Dobrovljah (35,3264 ha), za petino nad povprečjem za Čreto (30,0305 ha), v vseh drugih naseljih je bila že pod povprečno mero. V Stopniku je znašala 23,4756 ha, v Jeronimu 22,3619 ha, v Podgorju je merila 17,5099 ha, na Vologu 17,3559 ha in na Tešovi samo 12,9014 ha (gl. tabelo 15).

Tudi ta predstavitev zemljiških posestnikov nam razločno pokaže, da smemo bolj upravičeno govoriti o hribovskih kmetijah le v dveh naseljih, in sicer za Čreto in na Dobrovljah. To sta v povprečju tudi najvišji naselji na Dobroveljski planoti.

Eno tretjino zemljiške posesti sestavljajo v povprečju kmetijska zemljišča, vse drugo odpade na gozdove in nerodovitne površine. Za Čreto je 22,97 % kmetijskega zemljišča, na Dobrovljah 32,4 % in v Podgorju 33,0 %. Za spoznanje več kot

eno tretjino zavzemajo kmetijske površine v okviru zemljiške posesti v Stopniku (34,5 %) in Jeronimu (34,89 %). Domačije na Vologu imajo že 38,3 % in na Tešovi z Brišami kar 45,5 % kmetijskih površin (podrobnosti so razčlenjene v tabeli 13 a in 13 b ter 14 in 15).

Tabela 15. Število gospodarstev z več kot lo ha zemlje po naseljih Dobroveljske planote v letu 1980

Naselje	Število posestnikov	Delež (%) od vseh zemlj. posest.	Skupna površina (v ha)	Povprečna velikost posestva (v ha)	Kmetijska površina (v ha)
Čreta	4	80,0	120,1220	30,0305	27,5895
Dobrovlje	26	72,2	918,4857	35,3264	297,3765
Jeronim	29	54,7	648,4945	22,3619	226,2309
Podgorje	5	83,3	87,5493	17,5099	28,8599
Stopnik	5	38,5	117,3782	23,4756	40,5076
Tešova, Briše lo	10	41,7	129,0141	12,9014	58,6437
Vologa	7	63,6	121,4916	17,3559	46,5389
Skupaj	86	58,1 %	2142,5354	24,9132	725,7470

Dosedaj prikazane posestne razmere so le povprečne vrednosti dejanskega stanja velikosti kmečkih gospodarstev. Tudi po izmeri celokupnega zemljišča so največje kmetije osredotočene na severovzhodni predel Dobroveljske planote, to je na naselje Dobrovlje. Po površini največji kmetiji sta Jug (62,5 ha) in Kokovnik (63 ha), a za njima le za spoznanje zaostajajo Predovnik (60,1 ha), Uratnik (60 ha), Covnik (59,5 ha) in Destovnik (59,3 ha). Za Čreto izstopata Zakrajšek (38,1 ha) in Zahojnik (30,1 ha), v Jeronimu že prej omenjeni Pečenik (48,08 ha) v Pečeh (za prim. gl. G e s t r i n, 1953, str. 496) in Licjan (39,3 ha) v Prosivniku. Zanimivo

je, da najvišji domačiji v obravnavani pokrajini merita znatno manj, in sicer Ptica poseduje 25,3 ha zemlje, Planinc pa 19 ha in Ručgar 28,6 ha. Vzroke za sorazmerno majhno posest v najvišjih predelih Dobroveljske planote - na Planini - bo potrebno poiskati v njeni preteklosti, razvozlati bo potrebno nastanek kmetij na Planini ter njihovo nekdanjo socialno-gospodarsko pogojenost. Vološke kmetije, ki jih omenja že gornjegrajski urbar iz 1426. leta, so nenavadno majhnega obsega. Podoba je, da je na tem področju razdrobljena posest že iz srednjega veka, in se v vseh kasnejših stoletjih ni bistveno izmenjala. Gornjegrajski urbar prikazuje na Vologu 9 kmetij in eno pustoto (prim. G e - s t r i n, 1953, str. 496). Največje vološke domačije merijo okrog 20 ha (Čulk 22,1 ha, Boltet 21,3 ha, Matevc 19,1 ha). Še bolj razdrobljena je zemljiška posest na Tešovi, kjer imajo samo trije posestniki več kot 14 ha (Špan 15,5 ha, Tobakar 14,3 ha in Urenič 14,2 ha). V hribovitem delu Podgorja je največji Zgozdnik (21,4 ha), v Stopniku pa Dešnikarjeva domačija, ki je dokupila v zadnjih povojnih letih še okoli 1,40 ha zemlje (skupaj meri 36,1 ha), nadalje Lajnar v Grabnu (27,3 ha) in Peternišek s 24,5 ha.

Med navedenimi največjimi kmetijami po naseljih so znatne razlike. Te niso le izraz naravnih danosti, temveč tudi njihove gospodarske usmerjenosti. Najbolj vidna karakteristika kmetij se kaže navsezadnje v razmerju med njihovimi kmetijskimi in gozdnimi površinami. Delež gozdov v okviru posamezne kmetije je izrednega pomena. Njegova materialna veljava je prišla do vrednosti šele v zadnjih sto letih, ko je pridobil les kot tehnično predelovalna surovina svoj nenadomestljivi pomen na trgu. Gozdovi zavzemajo v povprečju po Dobrovljah 64,3 % zemljiške posesti. Delež in s tem tudi pomen gozda v okviru kmetije narašča od nižjih posestnih skupin k višjim. Posestniki do 5 ha imajo v okviru svoje posesti 46,63 % gozdov, skupina od 5 do 10 ha že 54,5 %, domačije z več kot

20 ha skupne posesti pa imajo že več kot dve tretjini gozdnih površin.

Zelo različen je delež gozdov pri največjih kmetijah, ki smo jih našli že prej. Med njimi ima Pečenikova domačija v Pečeh najvišji delež gozdov (84,1 %); blizu tričetrte posesti porasle z gozdom imajo Dešnikar v Stopniku (79 %), Uratnik na Dobrovljah (75,6 %) ter Zakrajšek in Zažojnik (po 74 %) za Čreto. Največje kmetije na Vologu imajo še vedno po tri petine gozdov v okviru svoje posesti, z nekaj nižjim deležem je zastopan gozd na Tešovi, medtem ko ga imajo domačije v Jeronimu od 51,6 % (Ptica) do 68,3 % (podrob. gl. v tabeli 13 a in 13 b).

Že iz prikazanega pregleda lahko sklenemo z ugotovitvijo, da imajo posamezne kmetije zelo različen delež gozdov v okviru svoje zemljiške posesti. Pomen in vloga gozda sta izrednega pomena povsod tam, kjer prevladujejo iglavci z zreliimi drevesnimi sestoji. Zrelih gozdov z monokulturnimi nasadi iglavcev, ki so nastali na novinah oziroma lazih, je zelo malo. In temu primerna je gospodarska vloga gozda, ki se povsod dopolnjuje z različnimi kmetijskimi dejavnostmi. Tipičnih "gozdnih domačij", kot so v Gornji Savinjski dolini, na našem delu Dobrovojske planote skoroda nismo mogli ugotoviti (gl. M e z e, 1980 a, str. 68 - 70).

5.4. Socialno-gospodarska usmerjenost zemljiških posestnikov

Staro je spoznanje, da je podeželje razslojeno že dlje časa. Razlike med naselji, v okviru njih pa med posameznimi velikostnimi skupinami gospodarstev so poleg proizvajalnih sil in sredstev tisto osnovno gibalo razvoja in tudi najrazličnejših navzkrižij, ki opredeljujejo slojevitost slehernega področja. Velikost posesti, gospodarska usmerjenost in trdnost kmečkega obrata, število ljudi po kmetijah oziroma v

kmečkih družinah so dejavniki, na osnovi katerih je mogoče opredeliti današnjo socialno-gospodarsko strukturo naselij in posameznih območij.

Velikost gospodarstva, ki je odvisna od dosedanjega razvoja zemljiške posesti in števila ljudi po kmetijah, ki jim je delo na zemlji še vedno osnovni vir dohodkov, stá tista dejavnika, ki pomembno vplivata na razdelitev zemljiških posestnikov v tri osnovne skupine:

- a) zemljiška posest v rokah nekmečkega prebivalstva;
- b) mešana gospodarstva, katerim je priznan na osnovi kmetijskega zakona in občinskega odloka status kmetijskega proizvajalca, in sicer zaradi proizvodnega sodelovanja z obrati družbenega kmetijstva;
- c) zaščitene kmetije, med katerimi je tudi 12 že usmerjenih kmečkih gospodarstev.

Na osnovi te shematsko prikazane socialno-gospodarske slojevitosti obravnavanega področja smo zbrali ter v ustrezne preglednice razporedili različno statistično gradivo (npr. prebivalstvo, zemljiško-posestna sestava naselij, proizvodna usmerjenost gospodarstev itd.).

V letu 1980 je bilo na Dobroveljski planoti 32 ali 21,6 % nekmečkih posestnikov, 43,6 % ali 63 posestnikov je sodilo v skupino mešanih kmetij in 53 ali 35,8 % gospodarstev je pripadalo čistim oziroma zaščitenim kmetijam.

Socialno-gospodarska sestava posestev po posameznih naseljih je izredno pisana. Na prvi pogled spoznavamo, da je povsod tam, kjer prevladuje razdrobljena posest, visoki delež nekmečkih in mešanih zemljiških posestnikov. In obratno: v krajih z velikimi domačijami je med njimi največ zaščitenih kmetij in mešanih kmečkih gospodarstev (npr. Dobrovlje, Čreta in obravnavani del Podgorja).

Tabela 16. Socialno-gospodarska struktura zemljiških posestnikov po naseljih Dobroveljske planove v 1.1980.

Naselje	Posestna skupina	Nekmečka gospodarstva		Mešana gospodarstva		Zaščitene kmetije	
		Število	Površina posesti	Število	Površina posesti	Število	Površina posesti
ČRETA	do 5 ha	1	2,8841	-	-	-	-
	20 - 40 ha	-	-	-	-	4	120,1220
	Skupaj	1	2,8841	-	-	4	120,1220
DOBROVLJE	do 5 ha	2	2,6419	1	4,6182	-	-
	5 - 10 ha	-	-	7	57,5345	-	-
	10 - 20 ha	-	-	2	27,0297	2	35,2396
	20 - 40 ha	-	-	5	140,6779	8	210,1987
	40 ha in več	-	-	3	145,5523	6	359,7875
	Skupaj	2	2,6419	18	375,4126	16	605,2258
JERONIM	do 5 ha	10	10,8488	7	23,0953	-	-
	5 - 10 ha	2	18,8019	5	42,5016	-	-
	10 - 20 ha	-	-	11	175,3499	4	68,4193
	20 - 40 ha	-	-	1	28,1144	12	328,5196
	Skupaj	12	29,6507	24	269,0612	17	445,0302
PODGORJE (del)	5 - 10 ha	1	5,6901	-	-	-	-
	10 - 20 ha	-	-	1	18,8905	3	47,2180
	20 - 40 ha	-	-	-	-	1	21,4408
	Skupaj	1	5,6901	1	18,8905	4	68,6588
STOPNIK in PRILOPE	do 5 ha	5	10,2938	-	-	-	-
	5 - 10 ha	1	6,9739	2	15,8777	-	-
	10 - 20 ha	-	-	2	30,4989	-	-
	20 - 40 ha	-	-	2	50,7575	1	36,1218
	Skupaj	6	17,2677	6	97,1341	1	36,1218
TEŠOVA in BRIŠE	do 5 ha	9	5,2937	3	8,2923	-	-
	5 - 10 ha	-	-	1	8,4924	1	7,2115
	10 - 20 ha	-	-	5	61,7236	5	67,2905
	Skupaj	9	5,2937	9	78,5083	6	74,5020
VOLOGA	do 5 ha	1	0,0415	1	4,4588	-	-
	5 - 10 ha	-	-	2	14,2322	-	-
	10 - 20 ha	-	-	2	24,9846	3	53,1675
	20 - 40 ha	-	-	-	-	2	43,3385
	Skupaj	1	0,0415	5	43,6756	5	96,5060
DOBROVELJSKA PLANOTA SKUPAJ	do 5 ha	28	32,0038	12	40,4646	-	-
	5 - 10 ha	4	31,4659	17	138,6384	1	7,2115
	10 - 20 ha	-	-	23	338,4772	17	271,3349
	20 - 40 ha	-	-	8	219,5498	28	759,7414
	40 ha in več	-	-	3	145,5523	7	407,8788
	Skupaj	32	63,4697	63	882,6823	53	1446,1666

Razčlenitev katastrskega gradiva je pokazala, da so nekmečka zemljiška posestva zastopana samo v prvih dveh velikostnih skupinah zemljiških lastnikov. Potemtakem merijo nekmečka zemljiška posestva na obravnavanem delu Dobroveljske planote največ do 10 ha. Njihova povprečna velikost znaša 1,9834 ha, to je posest, ki nikdar ni mogla zagotavljati eksistenčnega minimuma ljudem, ki so živeli na njej.

Zanimivo je, da so posestniki mešanih zemljiških gospodarstev razporejeni, sicer ne enakomerno, po vseh naših velikostnih skupinah. Res pa je, da so najštevilneje zastopani v prvih treh velikostnih razredih (do 20 ha), medtem ko predstavljajo v zadnjih dveh najvišjih skupinah že znatno nižji delež. Povprečna velikost mešanih gospodarstev je znašala 14,0108 ha v letu 1980. Največja je bila na Dobrovljah (20,86 ha), v Podgorju (Rovšnikova domačija v Podvrhu meri 18,8905 ha), v obrobnem hribovitem delu Stopnika (16,3557 ha) in v Jeronimu (11,2109 ha), po vseh drugih naseljih je bila že pod 10 ha.

Zaščiteneh oziroma čistih kmečkih gospodarstev smo našli 53 na našem predelu Dobrovelj. Največ kmetij iz te skupine je bilo v Jeronimu (17) in na Dobrovljah (16), v drugih naseljih pa smo jih našli še največ do 6. Relativno največ zaščiteneh domačij je med posestniki za Čreto (80 %) in v Podgorju (66,7 %), znatno manj pa na Vologi in Dobrovljah (po 45 %), v Jeronimu le 32,1 %, na Tešovi in Briših 25 % in v Stopniku s Prilopami le še 7,7 %. Poudariti pa je potrebno, da v tisti velikostni skupini, v kateri prenehajo nekmečka gospodarstva, se prično že pojavljati zaščitene kmetije.

Povprečna velikost zaščitениh kmetij je znašala 27,2862 ha, kar pomeni, da je bila kar za dve tretjini večja od povprečne velikosti zemljiške posesti na celotnih Dobrovljah. Spoznali smo, da so bile v povprečju najmanjše zaščitene kmetije na Tešovi z Brišami (14,9004 ha) pa v Podgorju (17,1647 ha) in na Vologu (19,3012 ha), največje pa na Dobrovljah (37,8266 ha), za Čreto (30,0305 ha), v Jeronimu (26,1782 ha) itd. (Podrobnosti so prikazane v tabeli 16).

Med zaščitene kmetije je uvrščena tudi Žužmanova domačija na Tešovi, ki meri le 7,2115 ha. Delovni kontingent kmečkega prebivalstva ter sodobna oprema z ustrezno mehanizacijo sta odločala pri njeni prerazporeditvi iz skupine mešanih med čiste oziroma zaščitene kmetije. Na drugi strani spoznavamo, da so bile celo največje kmetije, in sicer zaradi pomanjkanja ustrezne delovne sile in slabega gospodarjenja ter še vrste drugih razlogov uvrščene med mešane kmetije (npr. Lajnar in Peternišek v Stopniku, Rovšnik nad Obramljami, Hlastej, Covnik in Zacerkovnik na Dobrovljah, Čvan, Krofič, Šaloman na Tešovi, Ptica in Cenet na Vologu itd.).

Skratka, kakršna koli je že razdelitev zemljiških posestnikov na osnovne skupine, je načrtana v njih današnja globalna proizvodna usmerjenost kmečkih gospodarstev. In prav v takšni opredelitvi je treba iskati osnovne vire sredstev, ki so materialna podlaga za posodobitev kmečkih obratov. Spoznavamo, da so prenekatera mešana gospodarstva in gospodinjstva boljše opremljena s sodobnimi pridobitvami kmetijske in bele tehnike kot pa čiste oziroma zaščitene kmetije. Kajti denar za posodobitev ali nakup nove opreme je pritekal pri mešanih gospodarstvih vsaj iz dveh osnovnih virov: od redne zaposlitve v nekmetijstvu in deloma še od prodaje tržnih viškov kmetijskih pridelkov.

6. GOSPODARSTVO

Kmetijstvo in gozdarstvo dajeta osnovne vire za obstoj in razvoj dobroveljskih kmetij. Povsod tam, kjer so neugodne zemljiško-posestne razmere z razdrobljeno posestjo, je prišlo že zgodaj do preslojitve vsaj dela kmečkega prebivalstva, ki si je poiskalo delo v neagrarnih dejavnostih. Povsod tam, kjer so bile domačije zaradi neurejenega ali neizgrajenega sodobnega prometnega omrežja izolirane od dolinskih središč, je prihajalo do izseljevanja že v preteklosti. Z obrobni predelov Dobroveljske planote, kjer je izredno razdrobljena zemljiška posest, so znani pojavi deagrarizacije že iz predvojnih let, še izraziteje pa oživijo v prvem povojnem času.

Podoba je, da moramo današnjo gospodarsko usmerjenost hribovskih domačij vrednotiti tudi z vidika depopulacije, stopnje deagrariziranega prebivalstva ter preusmerjanja obstoječe proizvodnje zaradi zahtev in potreb tržišča. Kolikor hitreje in koreniteje so preusmerjali gospodarsko strukturo kmetij, toliko bolj je prišla do veljave specializacija oziroma usmerjena proizvodnja. Ta pa je bila lahko izvedljiva in smotrno izpeljana šele z elektrifikacijo in izgradnjo sodobnejšega prometnega omrežja po hribovskem svetu ter s sodobno mehanizacijo, ki čedalje vidneje prodira na vsa hribovska področja. Mehanizacija je izrednega pomena, saj se neposredno uveljavlja pri preusmerjanju dosedanjih načinov gospodarjenja na zemlji.

Prikaz današnjega gospodarskega stanja hribovskih kmetij bo slonel na podatkih, ki smo jih zbrali po kmetijah. Te smo dopolnili z gradivom zadružnih enot Braslovče in Vransko kakor tudi s podatki Gozdnega gospodarstva Celje oziroma njegovega obrata na Vranskem. Z vprašalnikom smo zbrali osnovne podatke o nekdanjem in današnjem gospodarskem stanju

kmetij, in sicer za 104 zemljiške posestnike (gl. tabelo 17). Zajeli smo vse zaščitene kmetije in vsa tista kmečka gospodarstva, ki imajo nad 5 ha zemlje. Menim, da je mogoče z zbranimi podatki dokaj dobro osvetliti današnje gospodarsko stanje dobroveljskih kmetij ter ga v marsičem tudi primerjati s preteklostjo.

6.1. Opremljenost gospodarstev s proizvodnimi sredstvi

Za obravnavane kmetije je značilno, da kljub samosvojemu "okolju" še nekako "vzdržujejo korak" z dolinskimi domačijami. Res pa je, da so med obema področjema občutne razlike v gospodarski usmerjenosti, stopnji razvitosti kakor tudi v deležu opremljenosti kmetij s posameznimi kmetijskimi stroji. Obstoječe razlike med kmetijami z dveh različnih področij so objektivno pogojene. Kajti v hribovskem svetu moramo računati s strmino in drugimi reliefnimi značilnostmi (npr. zakraselost in pomanjkanje vode), ki preprečujejo ali pa vsaj zmanjšujejo možnosti uporabe sodobne kmetijske mehanizacije. Upoštevati pa moramo tudi s časovno zakasnitvijo uveljavitve novih kmetijskih strojev v hribovskem svetu. K tej zapoznelosti je nemalo prispevala prometna osamljenost ali odročnost, ki je bila tako značilna za nedolinske in neravninske predele vse do nedavnega. Vprašanje je, v kolikšni meri sta prispevala pomanjkanje delovne sile in mehanizacija k proizvodni preusmeritvi hribovskega kmetijstva? Danes le ugotavljamo, da je preusmerjanje polikulturalnega poljedelstva v živinorejo s tržno proizvodnjo pospešilo v hribovskem svetu izredno naglo opuščanje njiv, ki jih že prerašča travniška vegetacija.

Tabela 17. Skupno število zemljiških posestnikov po osnovnih socialno-gospodarskih skupinah in število v anketo vključenih kmečkih gospodarstev na Dobroveljski planoti

Naselje	Zaščitene kmetije		Mešana kmečka gospodarstva		Nekmečka gospodarstva		Skupaj	
	Vse	Anketirane	Vsa	Anketirana	Vsa	Anketirana	Vsi	Anketirani
Čreta	4	4	-	-	1	-	5	4
Dobrovlje	16	16	18	16	2	-	36	32
Jeronim	17	17	24	15	12	1	53	33
Podgorje (del)	4	4	1	1	1	-	6	5
Stopnik (del)	1	1	6	6	6	1	13	8
Tešova in Briše	6	6	9	6	9	-	24	12
Vologa	5	5	5	5	1	-	11	10
Skupaj	53	53	63	49	32	2	148	104

Tabela 18. Opremljenost gospodarstev z nekaterimi novejšimi delovnimi pripomočki po kmetijah na Dobroveljski planoti v letu 1980 (sestavljeno na osnovi podatkov za 104 zemljiške posestnike)

Naselje	Tip gospodarstva	Število v anketi zajetih	Traktor	Obračal. ali zgrabljal.	Nakladalka	Trosilka gnojaja	Motorna žaga	Motorna ročna kosil.	Puhalnik	Dosuševalnik	Silos	Elektr. (bater) jal-pastir niki	Napajalniki	Molzni stroji
ČRETA	ZK	4	3	2	-	-	4	3	3	1	-	-	1	-
DOBROVLJE	ZK	16	13	5	4	5	15	14	13	8	1	12	8	9
	SK	16	6	2	-	1	10	9	5	-	-	8	4	2
	Skupaj	32	19	7	4	6	25	23	18	8	1	20	12	11
JERONIM	ZK	17	8	4	3	-	14	15	12	3	3	6	8	3
	SK	15	5	3	-	-	11	7	3	1	-	2	6	1
	O	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
	Skupaj	33	14	7	3	-	25	22	15	4	3	8	15	4
PODGORJE	ZK	4	2	1	-	1	4	4	3	-	2	4	4	-
	SK	1	1	-	-	-	1	1	1	-	-	-	-	-
	Skupaj	5	3	1	-	1	5	5	4	-	2	4	4	-
STOPNIK	ZK	1	1	-	1	-	1	1	1	-	-	1	1	1
	SK	6	2	-	-	-	5	5	-	-	-	1	2	-
	O	1	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-
	Skupaj	8	3	-	1	-	7	7	1	-	-	2	3	1
TEŠOVA in BRIŠE	ZK	6	5	-	3	-	6	6	6	3	2	1	6	1
	SK	6	3	1	-	-	5	4	1	-	-	1	3	-
	Skupaj	12	8	1	3	-	11	10	7	3	2	2	9	1
VOLOGA	ZK	5	4	4	4	1	5	5	5	2	2	1	4	5
	SK	5	2	1	1	1	-	2	2	-	-	-	3	-
	Skupaj	10	6	4	4	2	5	7	7	2	2	1	7	5
DOBROVELJSKA PLAN.	ZK	53	36	16	15	7	49	48	43	17	10	25	32	19
	SKUPAJ	49	19	7	1	2	32	28	12	1	-	12	18	3
	O	2	1	-	-	-	1	1	-	-	-	-	1	-
	Skupaj	104	56	23	16	9	82	77	55	18	10	37	51	22

Opomba: ZK = zaščitena kmetije, SK = mešana gospodarstva, ki imajo status kmetijskega proizvajalca, O = nekmečka gospodarstva

že v nekaterih prejšnjih poglavjih so bile omenjene nekatere pridobitve, ki so olajšale delo na kmetiji, obenem pa so tesneje kot kdajkoli doslej povezale hribovskega človeka z dolino in utripom njenega vsakdanjega življenja (npr. razširjenost napajalnikov je prikazana v tabeli 5, elektrifikacija in gostota elektromotorjev v tabeli 6, prometna dostopnost v tabeli 7, število molznih strojev v tabeli 9, razširjenost traktorjev in osebnih prometnih sredstev v tabeli 9 in 12). Zdi se mi odveč, da bi nekatere že v navedenih tabelah prikazane podatke znova razčlenjevali, pa čeprav po svojih značilnostih sodijo tudi v to poglavje.

Današnja opremljenost 104 gospodarstev je podrobneje prikazana v tabeli 18. Na osnovi zbranih podatkov spoznavamo, da je danes traktor osnovno prevozno sredstvo, saj ga ima že več kot polovica podrobneje proučenih kmečkih gospodarstev. Dve tretjini zaščitenih kmetij ima traktorje, med mešanimi kmetijami pa še ni niti dve petini posestnikov s traktorjem.

Ročne motorne kosilnice se začno uveljavljati v prvi polovici 60. let. Forštner nad Podgorjem nam zagotavlja, da jo je imel prvi, in sicer že v letu 1958. To potrjujejo tudi zbrani podatki. Vseeno bi pričakovali višji odstotek kmetij s kosilnicami, kot jih je danes na Dobroveljski planoti; samo tri četrtine obravnavanih gospodarstev ima ročno motorno kosilnico. Razumljivo je, da je največ teh kosilnic pri zaščitenih kmetijah: od 10 kmetij ima 9 gospodarstev kosilnico. Zanimivo je, da imajo samo na Tešovi in Vologi vse zaščitene kmetije tudi ročne motorne kosilnice.

Uporaba drugih pripomočkov pri spravilu sena in otave ter detelje je skorajda minimalna. Vzrok za to je predvsem v strminah košenin, kjer se jih ne da uporabljati in z njimi nadomestiti človeka. Povsod tam, kjer imajo nakladalke sena, so morali za njihovo uporabo na novo izdelati široke kolo-voze. Sicer pa ugotavljamo, da se je nekladalka obnesla samo pri domačijah s sorazmerno majhnimi strminami obdelovalnega sveta.

Blažet na Vologu (1970) ter Uratnik (1974) in Dobnik (1975) na Dobrovljah so dobili nakladalke med prvimi v vzhodnem delu Dobroveljske planote; pri vseh drugih kmetijah so jih kupili šele po letu 1975.

Tudi puhalnik je pridobitev, ki je nepopisno olajšala spravo oziroma vskladiščenje sena v prostore pod streho. Zato ni presenetljivo, da ima puhalnike že nad polovica (52,9 %) anketiranih gospodarstev, med njimi je kar štiri petine zaščitene kmetij. Tudi ta pridobitev se je najtrdneje uveljavila na Tešovi in Vologu, kjer imajo puhalnike vse zaščitene domačije. Boltet na Vologu in Špan za Čreto sta imela puhalnik že 1960. leta. Ob tem je zanimivo, da si je Špan sam napravil puhalnik iz lesa. Do 1965. leta sta imela puhalnik še Jug (1965) in Uratnik (1963) na Dobrovljah, medtem ko ima Predovnik za zmetavanje sena, otave in detelje tekoči trak, in sicer od 1965. leta. Pri vseh drugih domačijah so dobili puhalnike šele po letu 1970. Po zbranih podatkih nobena kmetija ni kupila puhalnika med letom 1966 in 1970.

Pri številnih domačijah, ki so ohranile stara gospodarska poslopja, predvsem marofe, so vgradili dosuševalne oziroma prezračevalne naprave. Gospodarstev s temi napravami je danes 18, od tega jih ima 17 zaščitene kmetij. Polovica zaščitene kmetij na Dobrovljah in Tešovi že ima dosuševalne naprave vgrajene na marofih, nismo jih pa zasledili ne v obravnavanem delu Podgorja in ne v hribovskem delu Stopnika.

Dosuševalne naprave oziroma ventilatorji so iz zadnjega desetletja. Med prvimi so jih vgradili pri Uratniku na Dobrovljah (1974. leta), Pirnatu v Merinci (1973), Boltetu in Čulku na Vologu (1976) in Španu na Tešovi (1973. leta).

Močnejša usmeritev dobroveljskih kmetij v živinorejo ni prinesla samo povečanja travnatih površin na račun zmanjšanja njiv, temveč tudi silose, kot novo prvino v sestav objektov kmečkega doma. V začetku 1980. leta je stalo na obravnavanem delu Dobroveljske planote prvih 10 silosov. Kljub majhnemu številu pa vendarle prinašajo v hribovski svet nove možnosti za čimboljšo izrabo obstoječega krmnega fonda. Prav s silosi in siliranjem travnega pridelka je mogoče premostiti vremenske nevšečnosti (deževje) v času košnje pa tudi današnje akutno pomanjkanje delovne sile po kmetijah, ki jo v času košnje in sušenje krme ni bilo nikdar preveč.

V letu 1980 so imeli silose: na Dobrovljah Dobnik (od 1975), v Merinci Kapus in Pirnat (1976), Blatnik na Kaleh (1975), Čulk in Boltet na Vologu (1975 oziroma 1976), Žužman (1967) in Uranič na Tešovi, Olčnik nad Obramljami (1979); njegov sosed Lešnik ima dva kovinska silosa (po 12 ton) za vskladščenje močnih krmil za brojlerje. S pripravami za postavitev silosov so pričeli pri Planinšku in Jezerniku na Dobrovljah, Kovčenu v Merinci in Dešnikarju v Stopniku. Danes imajo silose samo zaščitene kmetije. Tudi med novimi graditelji so razen Kovčena iz Merince, ki ga uvrščamo med mešana kmečka gospodarstva, same zaščitene domačije.

Silos, ki jih imajo dobroveljski kmetije, so dveh osnovnih oblik: a) stolpasti, med katerimi razlikujemo okrogle (Pirnat, Blatnik, Čulk, Žužman in Uranič) ali kvadrataste oblike (Boltet na Vologu); b) koritasti silosi so podolgovati in večinoma zakopani v zemljo (Dobnik, Kapus in Olčnik). Zgradbeni obliki silosov navajamo zato, ker predstavljata nov element v fiziognomiji kmečkega doma.

Več kot tretjina (35,6 %) anketiranih gospodarstev je imela električnega oziroma baterijskega pastirja. Vendar moramo takoj pojasniti, da je večina gospodarstev dobila električne pastirje od lovskih družin za zaščito njivskih pridelkov pred

škodo, ki jo povzroča divjad. In le v redkih primerih jih uporabljajo tudi pri paši goveje živine. Braslovški lovci so dali Dobrovcem največje število električnih pastirjev, znatno manj so jih dobili kmetje na vranskem predelu Dobrovejške planote.

S posodobitvijo vodne preskrbe se je izmenjal tudi način napajanja živine (prim. poglavje 2.8 in tabelo 5). Pri 51 kmetijah, ki smo jih podrobneje proučili, ima živina v hlevih sodobne napajalnike. Vseh napajalnikov je bilo 226, kar pomeni, da bi zadostovali pri polni obremenitvi (1 napajalnik za 2 glavi živine) kar za 452 glav živine. Največ napajalnikov imajo zaščitene kmetije. Med njimi je kar 60,4 % gospodarstev s sodobnim napajalnim sistemom v hlevih, pri mešanih kmetijah smo našli napajalnike samo pri tretjini (36,7 %) gospodarstev. Na lo čistih oziroma zaščiteneh kmetij je prišlo v povprečju 53 napajalnikov, na enako število gospodarstev s statusom kmetijskega proizvajalca pa le 29 napajalnikov.

Vsaka peta kmetija še tudi nima motorne žage, ki je namenjena predvsem delu v gozdu. To je lahko tudi opozorilo, kako pomembna je postavka gozdarstva v okviru kmečkih domov na Dobrovljah. Z motornimi žagami so najbolj oskrbljene zaščitene kmetije, saj jih ima že kar 92,5 % čistih kmetij. Delež za mešana gospodarstva znaša le 65,3 %. Z motornimi žagami za delo v gozdu so najbolj opremljene kmetije v Podgorju, za Čreto in na Vologu (po 100 %), in samo desetina gospodarstev na Tešovi je še brez žag in četrtnina kmetij v Jeronimu.

Z rastjo zemljiške posesti se praviloma povečujeta število in delež zaščiteneh kmetij. Zato razvijajo njihove kmetijske gospodarstvih višji delež v okviru njihove celotne posesti (13,5 %) kot pri mešanih gospodarstvih (8,9 %) ali pri zaščitenih kmetijah, ki imajo v povprečju 8,1% njih.

Iz predstavljenih podatkov, ki so podrobneje razčlenjeni po naseljih in osnovnih socialno-gospodarskih usmeritvah kmetij (gl. tabelo 18), moremo razbrati, da je večina novih kmetijskih strojev po domačijah namenjena izključno potrebam pridobivanja in spravila živinske krme. Kajti prav v to smer, to je v govedorejo, je krenilo dobroveljsko kmetijstvo potem, ko je usahnila njegova samooskrbna namembnost in polikulturalna usmerjenost. Prvi poudarjajoči znaki usmeritve se kažejo v nakupu strojev, ki bodo v marsikaterem pogledu nadomestili ponekod že kritično pomanjkanje delovne sile po dobroveljskih domačijah.

6.2. Poljedelstvo

6.2.1. Njivske površine

Po najnovejših podatkih, ki veljajo za leto 1979, zavzemajo njive po dobroveljskih domačijah v povprečju 8,5 % vsega njihovega zemljišča. Na kmečkega posestnika je prišlo v povprečju 1,3760 ha njivskih površin. S povečevanjem zemljiške posesti raste tudi absolutna velikost njiv: posestniki do 5 ha imajo v povprečju desetkrat manjše površine njiv kot kmečka gospodarstva, ki imajo 40 ha in več zemlje. V strukturi zemljiške posesti se delež njiv znižuje z rastjo kmetije; pri posestnikih do 5 ha zavzemajo njive v povprečju 16 % zemljišč, pri posestni skupini 5 do 10 ha 10,1 %, skupina od 10 do 20 ha ima 11,2 % njiv, kmetije od 20 do 40 ha imajo v povprečju 7,8 % ornih površin, največja gospodarstva (z več kot 40 ha) pa le še 1,5 % njivskih površin.

Z rastjo zemljiške posesti se praviloma povečujeta število in delež zaščitenih kmetij. Zato zavzemajo njive pri nekmečkih zemljiških gospodarstvih višji delež v okviru njihove celotne posesti (13,5 %) kot pri mešanih gospodarstvih (8,9 %) ali pri zaščitenih kmetijah, ki imajo v povprečju 8,1% njiv.

Podrobnejša členitev katastrskih podatkov nam pokaže občutne razlike bodisi v velikosti bodisi pri deležu ornih površin po posameznih predelih Dobroveljske planote. Dobroveljske kmetije imajo v povprečju največ njiv, in sicer 2,36 ha, podgorske 1,42 ha, vološke po 1,36 ha, čretljanske 1,23 ha itd. Najmanj njiv imajo v povprečju posestniki v Jeronimi (0,91 ha) in na Tešovi z Brišami (1,09 ha), kjer je celotna zemljiška posest tudi najbolj razdrobljena.

Podrobneje so površine njiv po posestnih skupinah in naseljih prikazane v tabeli 13 a in 13 b. Pri splošnem pregledu je koristno, da opozorimo na kmetije z najobsežnejšimi ornimi površinami. Po zemljiško-katastrskih podatkih imajo 4 ha njiv in več naslednje domačije: Lajnar v Stopniku (4,27 ha), Predovnik (5,23 ha), Uratnik (4,54 ha), Planinšek (4,39 ha) in Rovtnik (4,15 ha) z Dobrovelj. Številnejša so kmečka gospodarstva, ki imajo od 3 do 4 ha njiv, in sicer sodijo med nje: Mlačnik (3,23 ha) v Polšniku, Špan (3,61 ha) na Tešovi, Covnik (3,23 ha), Dobnik (3,96 ha) Jezernik (2,97 ha), Paragojnik (3,42 ha), Napotnik (3,89 ha), Ramšak (3,63 ha) in Destovnik (3,88 ha) na Dobrovljah.

Navedeni podatki so prevzeti iz uradne statistične dokumentacije katastrskega urada v Žalcu in z delnimi dopolnitvami katastrskih služb v Kamniku, Mozirju ter Velenju. Pregled dejanskega stanja njiv, ki jih še vedno obdelujejo, nam je pokazal, da so se njihove površine samo v zadnjem poldrugem desetletju močno spremenile oziroma zmanjšale. Naša opazovanja se v glavnem ujemajo z zatrjevanji posestnikov, da so se v zadnjih dveh desetletjih in tudi kaj manj zmanjšale njivske površine za polovico, ponekod pa celo za dve tretjini ali za tri četrtine. Pri Vrhovniku, Covniku, Brezovniku, Destovniku na Dobrovljah obdelujejo danes komaj četrtino povojnih njivskih površin. Vzroke za tako naglo ozelenjevanje moramo iskati v močni depopulaciji, mehanizaciji kmetijstva ter navsezadnje v proizvodni preusmeritvi hribovskega kmetijskega gospodarstva.

Intenziteta najnovejšega opuščanja njiv v travnike ali v druge zemljiške kulture je različna od kraja do kraja, od kmetije do kmetije. Ugotavljamo, da bi mogli iskati osnovne motive za opustitev obdelave njiv v položaju in legi vsake parcele posebej (pomanjkanje ljudi, ustreznih obdelovalnih strojev, erozija prsti, zemeljski usadi, divjad, opustitev prenekaterih poljskih posevkov oziroma kultur, sprememba v načinu prehrane in življenja itd.). Vendar so osnovni vzroki, kot smo že poudarili v sklepnem delu prejšnjega odstavka, v novih družbeno-gospodarskih in socialnih pogojih, ki pospešujejo vsakodnevno polarizacijo med podeželjem in neruralnimi predeli in spreminjajo prenekatero dosedanje nedotakljive vrednote našega kmečkega sveta.

6.2.2. Lazi, novine ali frate

Pri zapisovanju ledinskih imen, s katerimi je kmetijsko zemljišče Dobroveljske planote izredno bogato obdarjeno, smo postali pozorni na imena parcel kot so: Laz, Rovca, Štih, V gori, Ograjenka, Lazna njiva, Za smrečjem, Lazi, Markov laz, Riže, Mali ali Pečovnati laz (danes je gozd), Nova njiva itd. Ugotovili smo, da je bilo še v obdobju med obema vojnama izredno razširjeno krčenje gozdov na račun začasnega povečanja njivskih površin in prehrambenih posevkov.

Lazi, kot so imenovali domačini njivam namenjene krčevine ob robu ali sredi gozdov, so praviloma zavzemali strmejša pobočja kot pa je bilo drugo obdelovalno zemljišče. Po izkrčenju oziroma poseki gozda so na novo pridobljeno zemljišče obdelovali ponavadi tri leta zapored, nato pa prepuščali ali paši in počasnemu zaraščanju ali pa so ga zasačili s smreko (npr. Predovnik, Pider, Covnik, Hlastej, Javoršek, Dešnikar, Jeseničnik idr) ali macesnom (npr. Uratnik, Jerin idr.). Le nekaj lazov je spremenilo svojo osnovno

namembnost; postali so sestavni deli obdelovalnega zemljišča. Na to nas neposredno spominjajo ledinska imena posameznih njiv, travnikov in pašnikov.

Lazi pa niso bili namenjeni le pridobivanju hrane, temveč so marsikje vplivali na spremembo oziroma na zamenjavo drevesne sestave gozdov. Mešani gozdovi, zlasti še posamezni predeli monokulturnih iglavcev po Dobrovljah so v največji meri posledica zavestnega človekovega posega v okolje, ko je dal prednost iglavcem namesto dotedanjih listavcev, ki so prevladovali.

Zaradi svojstvene lege lazov in še posebej zaradi strmin, kjer so nastali, so zahtevali svojevrstne načine obdelave. Do njih ponavadi niso vodili utrjeni kolovozi. Večinoma so zahtevali ročno obdelavo (prekop zemlje namesto oranja). V kolikor so jih tudi gnojili, kar ni bil redek pojav na Dobrovljah, so gnoj nosili v koših. Skratka, za razmeroma dober pridelek, ki pa je bil bolj kot kjerkoli drugje izpostavljen nevarnosti, da ga bodo prizadejale gozdne živali, so zahtevali lazi mnogo vložnega težaškega ročnega dela. Dokler je bilo po hribovskih kmetijah dovolj delovne sile, so "delali" in obdelovali laze. Samooskrbno kmetijstvo z vsemi svojimi značilnimi pomembnostmi je naravnost terjalo, spričo čedalje večjih življenjskih potreb, nove obdelovalne površine. In hribovski človek jih je našel v lazih.

Laze oziroma novine so delali domala pri vseh domačijah. Še posebej manjše, a preobljudene kmetije so bile močno odvisne od pridelkov, ki so jih dajali lazi. Manjši posestniki so trebili laze predvsem pri večjih kmetijah. Iztrebljeni in požgani gozd so dve ali tri leta obdelovali za svoje potrebe. Najemnino ali lazovino pa so odslužili s tem, da so krčevino zasadili s smrečicami. Revnejši Dobrovci so delali laze predvsem na Covnikovem, Uratnikovem in Destovnikovem zemljišču.

Občasno krčenje gozdov na račun nastajanja novin je že starejša, iz srednjega veka podedovana oblika pridobivanja "gozdnih" njiv. Izredno močno razširjeno je bilo v vsem predalpskem in alpskem svetu še v preteklem stoletju (prim. M e z e, 1962, str. 25; 1969, str. 39; M u š i .č, 1974). Ni pa še povsem izumrlo do druge svetovne vojne, Na obravnavanem delu Dobroveljske planote so prenehali s požiganjem gozdov v 30. letih. Med zadnjimi so obdelovali laze pri Covniku, Ramšaku (1952), Strojansku (1960) in Jugu na Dobrovljah še po drugi svetovni vojni. Tudi Košica na Kaleh je obdeloval laz do 1960. leta. Na zemlji, ki so jo Košičevi samo kopali in gnojili, so sejali rž in ajdo ter sadili krompir.

6.2.3. Današnje oblike in usmerjenost poljedelstva

V primerjavi še z nedavno preteklostjo, je današnje poljedelstvo na hribovskih kmetijah po Dobrovljah izredno osiromašeno bodisi glede količine in vrste pridelkov bodisi zaradi zmanjšanega obsega njiv, ki jih še redno obdelujejo. Podoba je, da so zmanjšali njive na najmanjše možne površine, ki jih še zmorejo obdelovati kmečke družine. Z usahnitvijo samooskrbne usmerjenosti kmetijstva, še posebej poljedelstva, so postale tudi dobroveljske domačije deficitarne v pridelovanju hrane. Na njivah je čedalje manj žit in industrijskih rastlin, ki so predstavljale temeljno proizvodno usmeritev še v nedavni preteklosti (prim. M e z e, 1969, str. 60-61 in 63-70). Te spremembe niso opazne samo v pokrajinski podobi, temveč prihajajo čedalje močneje do veljave v prehrani kmečkih ljudi.

Žita, predvsem pšenica, oves, ajda, proso in deloma tudi rž so prenehali sejati. Opustitev pridelovanja ajde in prosa sega že v prvo desetletje po zadnji vojni, medtem ko so sejanje pšenice najmočneje opustili v zadnjem poldrugem

desetletju, in še posebej v zadnjem desetletju. Količinsko slabši pridelek, predvsem pa pomanjkanje žanjic, ki jih v hribovskem svetu skoraj še ni mogoče nadomestiti z ustreznimi stroji, in čedalje hujše nadloge, ki jih povzroča divjad po hribovskih predelih, so tehtni razlogi, ki so neposredno vplivali na nagel umik pšenice in drugih žit z dobroveljskih njiv. Na Dobrovljah še redno pridelajo po nekaj škafov pšenice samo še pri Ramšaku in Javóřřku. Vsi drugi so jo opustili v sedemdesetih letih. Več kmetij je še v Jeronimu, na Tešovi in Vologu ter za Čreto (Špan, Zakrajšek), kjer še vedno sejejo pšenico.

Kljub zmanjšanju njivskih površin pa je za Čreto značilno, da sejejo še največ vrst žit. Čretljanske kmetije pridelujejo poleg pšenice še ječmen, rž in oves, pa čeprav le simbolične količine posameznih vrst žitaric. Pođoba je, da se je ohranila nekdanja pestra sestava žitnega pridelka pri vseh tistih domačijah, ki imajo najvišje lege ali pa so prometno še najbolj osamljene. Povsod drugod je zaznati že zgodnejši razkroj polikulturenega poljedelstva.

Ječmen in deloma tudi rž sta pridelka, ki sta se še najdlje ohranila po dobroveljskih domačijah. Po zatrjevanju pridelovalcev je treba vzroke za njuno ohranitev iskati predvsem v posebnostih klasja, ki so porasla z resami. Menda sta prav zaradi res ječmen in rž še najbolj varna pred divjimi prašiči. Prav zavoljo tega so pričeli ponekod sejati tudi mešanico ječmena in pšenice. Imenujejo jo "ječmenca" (npr. Matevc na Vologu, Pirnat v Merinci itd.); posevek pa se ni posebno dobro obnesel. Kajti žitarici imata vsaka svoje rastne zahteve in pogoje (npr. razlike v zorenju, velikosti bilk itd.).

Vse višje ležeče kmetije sejejo povečini jari ječmen, drugod pa ozimnega. Ni bilo mogoče natančneje potegniti višinske meje med ozimnimi in jarimi posevski žit. Ta se spreminja

iz leta v leto; odvisna je od višine in prisojnosti njiv in od drugih fenoloških razlik. V deževnih letih, ko leti-
na kasni za deset in več dni, in kadar je zapadel sneg
že zgodaj jeseni, so sejali jara žita tudi v nižjih prede-
lih. V glavnem pa vendarle spoznavamo, da je meja med ozi-
mnim in jarim ječmenom danes v višini med 650 in 750 m
(gl. tudi M e z e, 1969, str. 66).

Prosišč, ki so nekdanj poživiljala pokrajino, na dobroveljskih
kmetijah ni več. Izjema je menda le še Tobakar na Tešovi,
ki v zadnjih letih vse bolj poredkoma seje proso. Ajda se
je ohranila le na redkih njivah, in sicer na Tešovi (Žužman,
Uranič, Tobakar, Šaloman), na Briših (Brišnik), pri Savrat-
niku pod Tešovo, Novaku v Prosivniku in pri Destovniku na
vrhu Dobrovelj. Ajdo so najprej opustili povsod tam, kjer so
jo sejali kot prašni posevek v mesecu juniju. Kajti že pri
nadmorski višini 600 m so omembe vredne fenološke razlike
med dolino in hribovjem. Pod to višino so mogli na izjemno
ugodnih njivskih legah še pričakovati pridelek ajde kot
strniščnega posevka, povsod drugod so ga prizadele ali celo
povsem uničile zgodnje jesenske slane s pozebami.

Koruzo pridelujejo vsaj na skromno simboličnih površinah sko-
raj pri vseh domačijah. Iz tega je izvzeta večina kmetij nad
750 m, kjer je pridelek koruze že močno odvisen od poletne
toplote.

Danes je postal krompir osnovni njivski pridelek, ki ga go-
jijo vse domačije, tudi najbolj oddaljene v hribih.

Čedalje večje površine njiv so namenjene pridelovanju krmil-
nih rastlin. Le v izjemno redkih primerih smo ugotovili usme-
ritev kmetij v intenzivno pridobivanje krmnih rastlin (npr.
silažne koruze pri Boltetu na Vologu, ki jo ima posejane na
1 ha njiv, Blatniku na Kaleh, Pirnatu v Merinci, Žužmanu na
Tešovi; Olčnik nad Obramljami ima na (letuškem) Polju zemljo
v najemu, na kateri prideluje največ silažno koruzo itd.).

Večina drugih nekdanjih njiv je posejana z različnimi vrstami detelj ali pa so že preraščene s travniško rušo.

Hmelj, ki je segal v letu 1960 pri Javoršku do višine 900 m (M e z e, 1969, str. 69), se je do danes umaknil z večine njiv obravnavanih gospodarstev. Na osnovi zbranih podatkov lahko sklepamo, da so se hmeljišča najbolj naglo krčila v zadnjem desetletju. Na Dobrovljah se je hmelj najdlje časa ohranil pri Napotniku, Mežnarju, Matevžaku, Hlasteju in Hriberniku (do 1975. leta), v Merinci pri Pirnatu in Trnovšku ter Homšaku do leta 1978, pri Jerinovih na Klancih (1978), na Vologu pri Cenetu, Matevcu in Čulku (do 1974), pri Dešnikarju v Stopniku do 1975. leta, v Podgorju pri Forštnerju (1973) in Zgozdniku (1975).

Danes daje hmeljarstvo le še skromne dohodke v primerjavi s preteklostjo. Na vzhodnem delu Dobroveljske planote imajo hmeljišča le še tri kmetije: Špan (0,76 ha ali 800 kg pridelka) in Šaloman (0,62 ha ali 700 kg) na Tešovi in Mlačnik (0,17 ha ali 100 kg pridelka) v Polšniku. Žita in hmelj, ki so bili še v povojnih letih izredno markantni in pomembni pridelki po vseh dobroveljskih kmetijah, saj so jih oskrbovali z osnovnimi prehrabnenimi živili in deloma tudi z dohodkom, danes ne predstavljajo nobene pomembnejše gospodarske vloge več. Tudi v tem je dokaz več, kako naglo preobrazbo v proizvodni usmerjenosti doživljajo dobroveljske kmetije v zadnjih desetletjih.

Bolj ilustrativen kot kakor koli pomemben je podatek v oskrbi dobroveljskih gospodinjstev s k r u h o m. Na podlagi zbranih podatkov ugotavljamo, da je nad polovico gospodinjstev (54,8 %), kjer še redno pečejo kruh v domači krušni peči, pri 29 ali 27,9 % hišah ponavadi redno jedo že pekovski kruh. Pri 18 gospodinjstvih se oskrbujejo z domačim in pekovskim kruhom. Pozimi pečejo kruh še doma, v poletnih mesecih, ko tudi primanjkuje ljudi za delo na kmetijah,

pa so čedalje bolj že odvisni od kupljenega kruha. Pri tem pa spoznavamo, da skoraj nobena kmetija ne pridelava več zadostnih količin žit za domače potrebe. Povsod tam, kjer imajo leto in dan na mizi hlebec domačega kruha, so ga spekli iz kupljene moke. Tudi v tem spoznavamo protislovje današnje rahle gospodarske usmerjenosti hribovskih kmetij, ki ne pridelajo dovolj hrane niti zase več.

Pregled oblik in načinov oskrbe gospodarstev s kruhom, ki so razčlenjene v tabeli 19, nam vendarle pokaže na občutne razlike bodisi med gospodinjski s posameznih predelov obravnavanega predela bodisi z vidika socialno-gospodarske usmerjenosti domačij. Na najbolj oddaljenih kmetijah večinoma pečejo kruh še vedno doma. Podobna ugotovitev velja tudi za večino tistih gospodinjskih, ki nimajo ne šoloobveznih otrok in ne odraslih, ki so zaposleni v dolini. Šoloobvezni otroci in zaposlenci, ki se dnevno vračajo na svoje domove, prinašajo domov tudi kruh.

Fižol je posajen največkrat med krompirjem. Le pri redkih domovih imajo večje površine fižolovih nasadov. Npr. pri Matevžaku so v letu 1975, ko so opustili hmelj, vso njivo zasadili s fižolom, kjer so ga pridelovali še v letu 1979. Zgornja meja uspevanja fižola se v glavnem ujema z zgornjo mejo zorenja koruze.

Bob sadijo le še pri Ramšakovih na Dobrovljah. Na precej omejenih površinah (največ do 1 ar) sejejo še lan pri Ramšaku in Toncu (ali Zgornjem Ropasu) na Ropasiji. Poleg svinjske skuhe (korenje, repa, pesa, koleraba), ki je ob krompirju najbolj razširjeni posevek po njivah na Dobroveljski planoti, smo s tem zajeli domala vse današnje osnovne pridelke.

Tabela 19. Poraba umetnih gnojil in oskrba s kruhom po domačijah na Dobroveljski planoti v letu 1980.

Naselje	Tip kmetije	Štev. kmetij	Oskrba s kruhom			Umetna gnojila (kg)	Količina umet. gnojil na 1 ha obdel. zemlje (kg)	Ne kupuje umetnih gnojil
			Doma	Kupuje	Doma in kupuje			
Čreta	ZK	4	4	-	-	2.050	109,51	2
Dobrovlje	ZK	16	14	-	2	12.470	136,87	5
	SK	16	11	4	1	3.850	80,32	7
Skupaj		32	25	4	3	16.320	117,37	1
Jeronim	ZK	17	10	3	4	14.000	132,77	-
	SK	15	6	4	5	4.800	96,96	6
	O	1	-	1	-	100	77,74	-
Skupaj		33	16	8	9	18.900	120,97	6
Podgorje	ZK	4	-	4	-	3.800	186,02	1
	SK	1	-	-	1	50	17,83	-
Skupaj		5	-	4	1	3.850	165,73	1
Stopnik	ZK	1	-	-	1	3.000	649,21	-
	SK	6	1	5	-	1.600	62,42	1
	O	1	1	-	1	500	308,95	-
Skupaj		8	1	5	2	5.100	160,02	1
Tešova in Briše	ZK	6	4	2	-	8.650	277,13	-
	SK	6	1	5	-	3.450	153,14	-
Skupaj		12	5	7	-	12.100	255,15	-
Vologa	ZK	5	4	-	1	10.300	295,96	-
	SK	5	2	1	2	2.850	312,86	-
Skupaj		10	6	1	3	13.150	299,47	-

Dobroveljska
planota
skupaj

Skupaj

ZK
SK
O

53
49
2
104

36
21
-
57

9
19
1
29

9
9
1
18

54.270
16.600
600
71.470

177,16
105,39
206,56
153,12

4
12
-
16

6.3. Živinoreja

Danes je živinoreja poleg gozdarska najpomembnejša gospodarska panoga dobroveljskega zasebnega kmetijstva. Govedoreja z rahlo usmerjenostjo v rejo pitancev in krāv - mlekaric daje večini domačij osnovne dohodke. Pregled stanja živine na obravnavanem področju je pokazal, da še ne moremo govoriti o kakršnikoli intenzivni usmeritvi dobroveljske živinoreje. V splošnem je stanje v živinoreji šele na začetni stopnji preusmerjanja v nove, intenzivnejše oblike. Nobena kmetija nima razvitega pašno-košnega sistema. Olčnik in Lešnik iz Podgorja nad Obramljami sta le dva osamljena izmed redkih, ki sta opustila vse bregovite njive okrog doma, kjer pasejo živino skozi vso vegetacijsko dobo. Na letuškem polju imata le nekaj malega njiv, kjer pridelujeta krompir in skuho za domače potrebe. Podoba je, da živinsko pašo čedalje bolj opuščajo. K taki preusmeritvi sta vsaj deloma prispevali po dve košnji na ledinah, in po zatrjevanju domačinov, tudi čedalje akutnejše pomanjkanje kmečke delovne sile. Kljub temu, da ima že dokajšnje število dobroveljskih kmetij prenosljive žične električne oziroma baterijske pastirje, jih večina še ne uporablja za pomoč pri paši goveje živine.

6.3.1. Živinorejske ali travnate površine

Danes je že precejšen del njiv namenjen takšnim ali drugačnim oblikam proizvodnje živinske prehrane. Travnate površine, med katere prištevamo travnike in pašnike, zavzemajo v povprečju četrtno celotnega obravnavanega področja. Pri tem moramo naglasiti, da večino travnatih predelov, zavzemajo pašniki (v povprečju po 55,36 %), medtem ko odpade na travnike preostalih 44,64 %.

Delež travnatih površin je različen od naselja do naselja. Najmanj izključno živinoreji namenjenih površin imajo čretljanske domačije (19,63 %) in kmetije na skrajnem severnem obrobju Dobroveljske planote (podgorske 20,3 %), največ pa jeronske, in sicer 28,5 %. Zgovorne razlike v deležu travnikov in pašnikov se pokažejo tudi med socialno-gospodarsko usmeritvijo zemljiških posestnikov. Najvišji delež travnatega sveta je v sklopu čistih oziroma zaščitenih kmetij (31,6 %), medtem ko so pri mešanih (25,3 %) in nekmečkih gospodarstvih (24,6 %) živinorejske površine zastopane z deležem, ki predstavlja povprečje obravnavanega predela.

Travniki in pašniki so v posameznih velikostnih skupinah zemljiških posestnikov zastopani z različnim deležem. Največ travnatih površin je v sklopu zemljiške posesti druge (5 do 10 ha po 32,3 %) in prve (29,9 %) velikostne skupine, najmanj pa v četrti skupini (20 do 40 ha), kjer so zavzemali po 21,98 % vseh površin. (Podrobnosti gl. v tabeli 13 a in 13 b).

V letu 1979 je prišlo na kmečko gospodarstvo v povprečju 1,8089 ha travnikov in 2,2431 ha pašnikov. Največ zemljišč s travnatimi površinami so imeli posestniki Dobrovelj (6,4079 ha) in Črete (4,8301 ha), v vseh drugih naseljih že pod srednjo vrednostjo obravnavanega predela (4,0520 ha). Na posestnike na Briših in Tešovi je odpadlo le še po 1,6268 ha travnatih površin, v Stopniku po 3,0883 ha, Podgorju 3,1505 ha, na Vologji 3,1624 ha ter v Jeronimu po 3,9994 ha. Tudi iz tega pregleda je mogoče spoznati, da je velikost travnatih površin neposredno odvisna od velikosti posesti, ta pa je kot smo spoznali že prej, v marsikaterem pogledu odvisna od nadmorske lege. Podrobnejši prikaz razporeditve travnikov in pašnikov po posestnih skupinah je prikazan v tabelah 13 a in 13 b.

je izrednega pomena razmerje med travniki in pašniki, kot smo zapisali že prej. Brez dvoma imajo pašniki še od nekdanjega največjega gospodarstva posest kot

Pri velikosti travnatih površin velja opozoriti še na razmerje med travniki in pašniki. Saj je od tega odvisna kvaliteta krmne baze za živinorejo. Na Dobrovljah odpade na pašnike celo 79,58 % vseh travnih površin, v Stopniku s Prilopami že samo 57,82 %, v Jeronimu 44,1 %, pri domačijah za Čreto 40,36 % itd. Na Tešovi z Brišami so travniki zavzemali 79,25 % vseh travnatih površin, v obravnavanem delu Podgorja pa 70,22 %. Strme in pečevnate krčevine, ki jih je težko že ročno obdelovati, prišteva zemljiški kataster med pašnike, pa čeprav so jih vsaj deloma kosili v preteklosti. Zato ne smemo iskati v velikosti travnatih površin tudi neizkoriščenih možnosti za razvoj živinoreje po hribovskih kmetijah. Kakršnokoli izračunavanje povprečne gostote živine za obravnavani predel, in sicer na enoto površine, se zdi zelo nesmiselno. Kajti prirodno-geografske danosti med posameznimi predeli Dobroveljske planote so tako raznolike, da je težko, ako že ne skoraj nemogoče, podati na hitro kakršne koli stvarnejše primerjave.

Kmetije z najobsežnejšimi travnatimi površinami so na vzhodnem delu planote, in sicer največ v naselju Dobrovlje. Destovnik ima po zadnjih podatkih zemljiškega katastra kar 44,9 % ali 26,61 ha zemljišča v travnikih in pašnikih, Korkovnik ima 24,3319 ha (ali 38,6 %) travnatih površin, Predovnik 22,9691 ha ali 38,24 %, Jug 18,8210 ha ali 30,19 %, Zacerkovnik 14,4723 ha ali 34,82 %, Covnik 13,2407 ha, to je 22,26 % itd. Samo Licjanova domačija (13,7167 ha ali 34,86 % celotne posesti) v Prosivniku in deloma še Jeseničnik (15,6267 ha ali 75,15 %!) se moreta z velikostjo svojih travnikov in pašnikov primerjati z navedenimi dobroveljskimi domačijami. Vse druge domačije imajo že manj kot po 10 ha travnih površin.

Za razvoj živinoreje je izrednega pomena razmerje med travniki in pašniki, kot smo zapisali že prej. Brez dvoma imajo pašniki že od nekdaj precej manjši gospodarski pomen kot

pa travniki. Delež travnikov ali pašnikov je pri posameznih kmetijah zelo različen. Pri Destovniku zavzemajo travniki komaj 8,1 % vseh travnatih površin, pri Jugu 5,01 %, Zacerkovniku samo 0,84 %(!), Kokovniku 11,7 %, Predovniku 18,52 %, Covniku 39,17 %, pri Jeseničniku pod Šavnicami pa celo 63,3 %, Licjanu nad Merinco 54,5 %, pri Ptici na Planini 38,2 % itd. V velikosti in kvaliteti travnatega sveta moremo iskati prenekateri vzrok za številčno stanje živine po posameznih kmetijah. Presenetljiv je podatek za Jeseničnikovo zaščiteno kmetijo, katere dom stoji v nadmorski višini 845 m visoko. Njena gospodarska moč sloni predvsem na kmetijskem zemljišču, ki zajema 79,3 % njene celotne zemljiške posesti. Ker pa je danes gozd izrednega pomena za obstoj in gospodarski napredek večine hribovskih domačij (prim. Meze, 1980 a, str. 68-70 in 95), ne smemo pričakovati, da bo Jeseničnikovina - ob nespremenljivih razmerah - doživljala vidnejši gospodarski napredek.

6.3.2. Prostorske možnosti za rejo živine

Velikost črede domače živine neposredno zavisi od številnih danosti: obsega travnatih površin in načina njihove obdelave (intenzivna ali ekstenzivna), gospodarske usmerjenosti kmetije ali celotnega predela, povezanosti kmetijske proizvodnje s potrebami neagrarnih središč, velikosti gospodarskih poslopij itd. Želeli smo spoznati obstoječe optimalne prostorske zmožnosti gospodarskih poslopij dobroveljskih kmetij. Izhajali smo namreč iz prepričanja, da so bili hlevi, štale, svinjaki in druge stavbne pritikline pri veliki večini kmetij zgrajene v vidnem razmerju z velikostjo zemljiške posesti. Pri določanju velikosti prostorov za živino so neposredno soodločali: sočasna gospodarska usmerjenost domačije, areal obdelovalnega zemljišča (in le redkokdaj absolutna velikost posesti), optimalne količine pridelkov, ki so neposredno odvisne od naravnih in drugih danosti okolja,

obstoječega razmerja med ornimi in travnatimi površinami itd. Pri tem pa ne moremo zanemariti tudi človekovega pogleda naprej. Zato ima skoraj sleherni dom nekaj stojišč več kot pa je bila proizvodna zmožnost gospodarstva v času gradnje. Večje ali manjše razlike med prostorskimi možnostmi, ki jih imajo domačije in dejanskim številom živine po hlevih neposredno opozarjajo na stopnjo razvitosti živinoreje.

Proučitev nam je pokazala, da razpolagajo kmetije z več kot 900 stojišči v hlevih, ki so razporejena na lo4 gospodarstva, ali v povprečju 8,7 stojišč na kmečki dom. Poleg tega je imelo omenjeno število gospodarstev v 371 "kočnjakih" prostora kar za 742 prašičev. Zaščitene kmetije so imele v povprečju 11,25 stojišč za govejo in drugo živino, mešana kmečka gospodarstva po 6,1 in nekmečki zemljiški posestniki po 4,5 stojišč.

Največje hleve imajo (v povprečju) obravnavane kmetije v hribovitem delu Podgorja (12,6 stojišč na gospodarstvo), na Dobrovljah (9,6), in Tešovi (9,8 stojišč), za Čreto po 8 stojišč, najmanj pa jih imajo domačije v Stopniku (po 6,4), Jeronimu (7,7) ter na Vologu (7,8).

Mešana gospodarstva imajo v povprečju v svojih hlevih 45 % manjše število stojišč kot čiste oziroma zaščitene kmetije. Na čisto kmečko domačijo v Podgorju pride po 13,3 stojišč, na Dobrovljah 12,6, Tešovi 12,3, v Stopniku 12 stojišč in na Vologu le nekaj manj. Zaščitene kmetije za Čreto imajo v povprečju že manj kot 10 stojišč za odraslo živino v svojih hlevih. (Podrobnejšo razčlenitev gl. v tabeli 20).

Največje hleve za govejo živino imajo ponavadi tiste domačije, ki so se preusmerili v živinorejo. Večina od njih je obnovila stare hleve, ali pa so zgradili nove, ki se odlikujejo z najsodobnejšimi tehnološkimi dosežki na tem področju (napajalniki, izplakovalne naprave z velikimi gnojnimi jamami, silosi itd.). Olčnik iz Podgorja ima nov hlev s 30 stojišči, le za nekaj stojišč za njim zaostajata Planinšek

in Jezernik na Dobrovljah. Uratnik ima hlev z 18 stojišči, Kokovnik ima prostora za 20 glav goveda, Covnik, Dobnik, Predovnik in Paragojnik imajo hleve z nadpovprečnim številom (nad 12) stojišč. V Jeronimu oziroma v njegovem zaselku Klokočovec je Fermetov hlev prostoren za 20 govedi, Pečenik V Pečeh ima hlev za 14 govedi, Kapus na obrobju Merince (13 stojišč) in Novak v Prosivniku (za 14 glav odrasle živine) imajo med jeronskimi domačijami največje hleve. Podobno lahko trdimo za Bolteta (16) in Čulka (12 stojišč) na Vologi, za Špana (z 20 stojišči) in Čvana (18) na Tešovi in Šoštarja na Briših (20 stojišč). Dešnikar v Stopniku ima hlev za 12 glav odrasle živine, enake velikosti je tudi Zahojnikov (ali Zahojški) hlev za Čreto.

Kot zanimivost naj zapišemo, da imajo tri usmerjene kmetije in 9 gospodarstev, ki je v stopnji preusmerjanja kmetijske proizvodnje, povprečno po 15,1 oziroma skupaj 181 stojišč v svojih hlevih, kar znese 20,1 % vseh prostorskih zmožnosti podrobneje obravnavanih dobroveljskih kmetij. To pomeni, da pride na ostalih 92 (ali 88,5 %) gospodarstev 721 stojišč, ali v povprečju po 7,84 stojišč na dom. Tudi v tem podatku je zarisano stanje, ki kaže na velikost in gospodarsko pomembnost usmerjenih kmetij.

Velikost hleva je pomembna prvina kmečkega doma. V njej so zarisane, kot smo poudarili že prej, velikost in gospodarska usmeritev kmečkega obrata. Čim večja je razlika med zmogljivostjo hleva in dejanskim stanjem števila živine v njem, tem večji je razkorak med možnostmi in obstoječimi današnjimi oblikami gospodarjenja na zemlji. Oboje pa ima nenavadno močno odmevnost v fiziognomiji podeželja. Zato namenjamo tudi tem vprašanjem pri geografskem proučevanju kmetijstva posebno pozornost. Z vrednotenjem obstoječih pojavov in procesov spoznavamo spremembe v pokrajini.

Tabela 2o. Velikost in opremljenost gospodarskega poslopja pri 1o4 kmetijah na Dobrovljah v letu 198o

Naselje	Tip kmetije	Število stojišč za živino	Število svinjakov	Hlev na izpla-kov-nje	Betonirano gnojišče	Gnojna jama
Čreta	ZK	32	1o	-	-	2
Dobrovlje	ZK	2o1	67	5	5	7
	SK	1o5	51	-	-	1
Skupaj		3o6	118	5	5	8
Podgorje (del)	ZK	53	13	-	1	2
	SK	1o	2	-	-	-
Skupaj		63	15	-	1	2
Jeronim	ZK	168	66	2	5	7
	SK	83	36	-	-	-
	O	3	2	-	-	-
Skupaj		254	1o4	2	5	7
Stopnik (del)	ZK	12	5	-	1	-
	SK	33	38	-	1	-
	O	6	3	-	-	-
Skupaj		51	46	-	2	-
Tešova in Briše	ZK	74	26	-	5	5
	SK	44	23	-	1	2
Skupaj		118	49	-	6	7
Vologa	ZK	56	17	-	1	2
	SK	22	12	-	1	1
Skupaj		78	29	-	2	3
Dobroveljska planota	ZK	596	2o4	7	19	25
	SK	297	162	-	3	4
	O	9	5	-	-	-
Skupaj		9o2	371	7	22	29

Opomba: ZK = zaščitena kmetija, SK = domačija s statusom kmetijskega proizvajalca, O = nekmečko zemljiško gospodarstvo.

6.3.3. Stalež in sestav domače živine 1980. leta

Prikazano stanje goveje in druge gospodarsko pomembne živine po kmetijah na Dobroveljski planoti sloni na treh ločenih virih:

- a) podatke o staležu živine pri kooperantih imata zbrane združni enoti v Braslovčah in na Vranskem;
- b) Podatke o številu cepljenega goveda in prašičev bodisi po kmetijah ali zaselkih in naseljih imata zbrane veterinarski ambulanti na Vranskem in v Braslovčah;
- c) Z anketo po kmetijah smo zbrali podrobnejši sestav živine, kakršen je bil spomladi 1980. leta.

S podatki iz vseh treh virov je bilo mogoče sestaviti kolikor toliko nadrobno sliko o stanju živinoreje po obravnavanih dobroveljskih domačijah. Zbrani podatki so podrobneje prikazani in razčlenjeni v tabeli 21.

Stalež živine, za katerega menimo, da je zelo blizu dejanskemu stanju in današnjim proizvodnim zmogljivostim dobroveljskih kmetij, ni posebno razveseljiv. Ugotavljamo namreč, da z obstoječim številom živine nista zasedeni niti dve tretjini stojišč v hlevih domov po Dobroveljski planoti (64,8 %). Skratka, samo na račun obstoječih prostorskih zmogljivosti bi lahko povečali stalež živine za dobro tretjino današnjega stanja. Hlevi so v povprečju najbolj zasedeni na Vologu (84,6 %), za Čreto (78,1 %) in v Stopniku (74,5 %), v vseh drugih naseljih ali zaselkih pa le še med polovico (Podgorje 52,4 %) in dvema tretjinama (Jeronim 64,6 %). Navedbo v Podgorju je potrebno dopolniti z naslednjim podatkom. Teden dni pred našim anketiranjem je oddal Olčnik 15 pitancev, zato je imel v hlevu manj živine kot jo ima ponavadi. Če upoštevamo pri izračunih še 15 Olčnikih glav odraslega goveda, so bili hlevi podgorskih domačij zasedeni s 76,2 %.

Tabela 21. Število in sestava domače živine po kmetijah (stanje začetek leta 1980), odkupljene količine mleka in mesa (1979) in povprečni dovoljeni letni posek lesa v 1979.letu.

Naselje	Tip kmetije	Ko- nji	Voli	Kra- ve	Pitan- ci	Te- li- ce	Te- le- ta	Pra- ši- či	Mleko (l)	Meso (kg)	Posek leša (m ³)
Čreta	ZK	1	-	11	8	5	-	10	-	1.530	420
Dobrovlje	ZK	5	3	74	13	29	1	57	92.000	13.460	1055
	SK	2	2	40	7	10	1	40	28.500	2.340	509
Skupaj		7	5	114	20	39	2	97	120.500	15.800	1564
Jeronim	ZK	5	4	54	26	19	-	68	53.000	12.450	691
	SK	4	1	25	15	8	2	39	6.500	6.540	372
	O	-	-	2	-	1	-	2	-	-	10
Skupaj		9	5	81	41	28	2	109	59.500	18.990	1073
Podgorje (del)	ZK	2	-	9	16	4	-	19	6.000	4.600	58
	SK	-	1	1	-	1	-	-	1.200	500	10
Skupaj		2	-	10	16	5	-	19	7.200	5.100	68
Stopnik (del)	ZK	1	-	7	3	-	-	5	7.500	1.115	80
	SK	2	2	10	5	5	1	17	3.000	2.310	196
	O	1	-	1	-	1	-	1	-	-	10
Skupaj		4	2	18	8	6	1	23	10.500	3.425	286
Tešova in Briše	ZK	1	-	28	15	10	-	26	30.000	4.720	93
	SK	1	-	11	4	3	-	24	-	2.085	46
Skupaj		2	-	39	19	13	-	50	30.000	6.805	139
Vologa	ZK	3	-	30	10	9	-	24	51.500	5.255	247
	SK	3	-	9	2	-	1	12	9.000	550	61
Skupaj		6	-	39	12	9	1	36	60.500	5.805	308
Dobroveljska planota	ZK	18	7	213	91	76	1	209	240.000	43.130*	2.644
	SK	12	5	96	33	27	5	132	48.200	14.325	1.194
	O	1	-	3	-	2	-	3	-	-	20
Skupaj		31	12	312	124	105	6	344	288.200	57.455*	3.858

Opomba:* V količini odkupljenega mesa ni všteta prodaja perutni-
ne; v letu 1979 sta oddala kooperanta iz Podgorja na-
slednje količine brojlerjev: Lešnik 220.000 kg in
Olčnik 98.000 kg.

Podatek za zaščitene kmetije pokaže, da so njihovi hlevi vendarle za spoznanje bolje napolnjeni z živino (67,93 %) kot pri mešanih gospodarstvih (58,25 %).

Pregled ustreznih podatkov v tabeli 20 in 21 nam pokaže, da so bili z živino najbolj zasedeni hlevi zaščitene kmetij na Vologu (92,9 %) in v Stopniku (91,7 %) in za Čreto (78,1 %), najmanj pa v Podgorju (58,5 %, in s popravkom 15 glav Olčkih pitancev pa celo s 86,5 %), na Dobrovljah (61,7 %) ter v Jeronimu (64,3 %).

Zasedenost prostorskih zmogljivosti svinjakov je bila manjša od polovice (46,4 %). Samo s polovično zmogljivostjo so imele svinjake zasedene zaščitene kmetije (51,3 %), mešana gospodarstva z dvema petinama (40,7 %), a v kočnjekih nekmečkih domov je bilo v začetku pomladi 1980. leta samo 30 % od možnega števila prašičev. K tem podatkom je treba pripomniti, da se je v kasnejših mesecih število prašičev prav gotovo še povečalo. Kajti z anketo smo podatke na terenu zbirali v takoimenovani "mrtvi sezoni"; pitanih prašičev ni bilo več, zgodnjepomladanskih pa tudi ne. Kljub temu pa vendarle ugotavljamo, da prašičereja na Dobrovljah ni pomembnejša gospodarska panoga, saj je v glavnem namenjena le domačim potrebam. V letu 1979 so namenili trgu le 12 prašičev, vse druge so zaklali za domače potrebe.

V začetku leta 1980 je bilo po domovih dobroveljskih naselij še 31 konj, in sicer 18 jih je imelo 17 zaščiteneh gospodarstev, 12 konj je bilo razporejenih pri 11 domačijah s statusom kmetijskega proizvajalca in 1 konja je imel Koritnik nad Stopnikom iz skupine nekmečkih gospodarstev. Po 1 par konjev sta imela samo še Cenet na Vologu in Ptica na Planini. Voli, ki so bili do traktorja prevladujoča vlečna in delovna sila po dobroveljskih kmetijah, so domala že izginili z obravnavanih domačij. Ob obiskih kmetij smo našli še 12 volov v 8 različnih hlevih. Po 1 par volov so imeli Strojanshek in

Zacerkovnik na Dobrovljah, Ropas v Ropasiji ter domačija Na gradu nad Stopnikom.

Krave predstavljajo osnovno čredo goveje živine. V povprečju so prišle po 3 krave na anketirano gospodarstvo, v podrobnostih pa so podatki naslednji: zaščitene kmetije so imele v povprečju po 4 krave, mešanega gospodarstva po 2 in na dve nekmečki zemljiški posesti so prišle v povprečju po tri krave. V povprečju so imele največ krav domačije na Vologu (3,9), na Dobrovljah (3,6) in na Tešovi (3,3), v vseh drugih naseljih pa med 2,75 krav na gospodarstvo (Čreta) do 2 krav (Podgorje).

Zaščitene kmetije na Vologu (po 5 krav na gospodarstvo), Tešovi (4,7) in Dobrovljah (4,6) imajo največje število krav na gospodarstvo. Z njimi se lahko primerja edino le še Dešnikar, ki redi po 7 krav - mlekarič.

Največ krav so imeli: Uratnik (9), Napotnik (8) in Jezernik (7) na Dobrovljah, Pirnat (6) v Merinci, Boltet (9) in Čulk (8) na Vologu, že prej omenjeni Dešnikar (7) v Stopniku, Podpečan (4) pod Čreto, Žužman, Urenič in Špan (vsak po 6 krav) na Tešovi.

Reja govejih pitancev je naslednja osnova usmeritev dobroveljskih domačij. Res pa je, da je njihovo število v sklopu celotne goveje črede precej nižje od števila krav, a nekoliko večje od števila plemenskih telic. V letu 1980 je prišlo na lo gospodarstev v povprečju po 12 pitancev, lo telic in 30 krav! Čiste kmetije so redile, če izvzamemo že oddanih 15 pitancev Olčke domačije, v povprečju po 1,72 potanca; nanje je odpadlo skoraj tri četrtine glav pitane mesne goved. Goveje pitance je imelo lo kmetij na Dobrovljah, 18 domačij v Jeronimu, tri v Podgorju in za Čreto, šest na Vologu, pet v Stopniku ter osem na Tešovi. Skupno število kmetij, ki so se bavile z vzrejo pitanega goveda, je znašalo 53; potemtakem je prišlo na ta gospodarstva v povprečju po 2,33 pitanega goveda. To so podatki, ki ne kažejo na splošno in močnejšo usmeritev gospodarstev v vzrejo mesne živine.

Pregled po posameznih domačijah nam pokaže, da tudi v tej zvrsti gospodarske usmeritve izstopajo posamezne kmetije. Tobakar na Tešovi je redil po 9 pitancev, Boltet na Vologu 4, Lešnik in Olčnik v Podgorju sta imela še vedno po 6 glav govejih pitancev, Zahojnik za Čreto je redil 5 bikcev, enako število smo jih videli tudi v Fermetovem hlevu na Klokočovcu, pa pri Novaku v Prosivniku, Kovčenu in Trnovšku v Merinci, Predovniku na Dobrovljah itd.

Povsod tam, kjer so kmetije usmerjene v mlečno živinorejo, redijo večje število plemenskih telic. In le v izjemno redkih primerih smo spoznali, da so imeli v hlevu poleg krav tudi večje število govejih pitancev ali plemenskih telic (npr. Dobnik po dve glavi, Krničnik tri pitance in tri telice, Ferme poleg 4 krav še enako število telic in 5 pitancev, Trnovšek pet pitancev in dve telici itd.).

Po sestavi goveje črede, ki je v posameznem hlevu, moremo sklepati pravzaprav na celotno usmerjenost govedoreje in živinoreje na sploh. Vendar pri tem spoznavamo, da pri večini gospodarstev na Dobroveljski planoti poudarjeno prevladuje ena smer živinoreje nad drugo. Povsod tam, kjer je prevladujoča usmeritev v rejo krav - mlekarič, imajo praviloma tudi večje število plemenskih telic v ozadju, medtem ko je pitanje mesne govedi bolj v dopolnitev že obstoječe usmeritve.

Na lo gospodarstev je v povprečju prišlo po 33 prašičev. Največ so jih imela gospodarstva na Tešovi (42 na lo kmetij), v Podgorju (38), na Vologu (36), v Jeronimu (33), v vseh drugih naseljih pod številom, ki velja kot povprečje za proučevano področje kot celoto (npr. Čreta 2,5 prašica na dom, Stopnik 29 prašičev na lo gospodarstev).

Zaščitene kmetije so imele v svojih svinjakih po 3,9 prašičev, mešana gospodarstva po 2,7 in na dveh podobneje prikazanih nekmečkih gospodarstvih so redili v povprečju po poldruugo svinjo.

Na Dobrovljah so imeli največ prašičev pri Napotniku (6), po pet pa še Predovnik, Paragojnik, Orešnik ter Mežnar; v Jeronimu Ručgar (6), po 5 prašičev pri Mlačniku, Fermetu, Košici na Kaleh, Pirnatu, Kapusu in Trbovcu, Čulk in Matevc na Vologu sta redila po 6 prašičev, Dešnikar v Stopniku jih je imel pet, Čvan na Tešovi 8, pri Tobakarju so imeli v svinjakih 6 prašičev, pri Žužmanu in Brišniku na Briših po 5 prašičev. Tudi Olčnik nad Obramljami je redil 8 svinj, medtem ko sta imela Podpečan in Zahojnik za Čreto le po 3 prašiče.

6.3.4. Živinorejska tržna proizvodnja

Dlje časa so bili poljedelstvo, živinoreja in gozdarstvo domala enakovredne panoge kmečkih gospodarstev, ki so prispevale vse najpomembnejše dohodke dobroveljskim domačijam. Njivski pridelki so bili v glavnem namenjeni domačim potrebam. Zaradi zmanjšane vloge, ki jo ima današnje poljedelstvo, so tudi dobroveljske kmetije čedalje bolj odvisne od nakupa najosnovnejših življenjskih potrebščin. Danes dajeta živinoreja in gozdarstvo večino najpomembnejših sredstev za prehrano kmečkega prebivalstva.

Podatki, ki kažejo stopnjo usmerjenosti in tržno proizvodnjo dobroveljskih kmetij, so prikazani v drugem delu tabele 21. K zbranim podatkom je treba dodati še naslednje metodološko pojasnilo: Količina prodanega mleka po kmetijah oziroma naseljih velja za leto 1979, medtem ko podatki odkupljenih količin mesa predstavljajo povpreček zadnjih dveh let (1978 in 1979). To je bilo potrebno narediti predvsem zaradi tega, ker je vzreja pitancev raztegnjena v povprečju skoraj na dve leti, ponekod pa še dlje. Zato oddajo nekatere kmetije v enem letu znatno večje število pitancev kot v prejšnjem ali naslednjem letu. V tabelo smo vnesli letni povpreček odkupljenih oziroma prodanih količin mesa.

Po zbranih podatkih ugotavljamo, da je v letu 1979 prodajalo mleko 37 gospodarstev. Odkupljena količina mleka je znašala 288.200 litrov, ali preračunano na posamezno domačijo, 7.790 litrov. Relativno največ kmetij, ki so usmerjene v pridelovanje mleka, je bilo na Vologih (7), 13 na Dobrovljah, 10 v Jeronimu, tri na Tešovi in po dve v Stopniku in Podgorju.

Za usmeritev kmetij v mlečno govedorejo imajo izredno vlogo nekatere prometno-geografske danosti. Z najbolj oddaljenih domačij, ki so prometno tudi slabo povezane z dolino, ne oddajajo mleka, temveč so prvenstveno usmerjene v rejo mesne govedoreje. Mleka ne prodaja nobena čretljanska in ne prosivniška kmetija.

Izredno zanimivo je spremljati razraščanje cestnega omrežja in vzporedno z njim tudi širjenje mlečne govedoreje po Dobroveljski planoti. Z zgraditvijo Doma savinjskih borcev v Dobrovski vasi, v katerem je tudi sodobno opremljena zbiralnica mleka (od 1979. leta), se je pri Dobrovcih nenadoma povečal interes za prodajo mleka. Pred tem je vozil Uratnik s traktorjem enkrat dnevno zbrane količine mleka v zbiralnico, ki je v Letušu. Za vsak odpeljani liter mleka je dobival nazadnje po 20 par, poleg tega mu je žalska občina primaknila še 1.000 din na mesec. Strokovnjaki pri zadružni enoti v Braslovčah zatrjujejo, da je zgraditev sodobne zbiralnice na Dobrovljah izrednega pomena za nadaljnji razvoj mlečne živinoreje. Že prve mesece po odprtju dobrovske zbiralnice, se je povečala mesečna odkupna količina mleka na 8 do 10.000 litrov.

V letu 1979 so največ mleka oddali: Uratnik 23.000 litrov in Dobnik 18.000 litrov (oba z Dobrovelj), Čulk z Vologe 15.000 litrov, pa Žužman in Urenič s Tešove po 10.000 litrov ter Šoštar z Briš prav tako 10.000 litrov. Pri drugih kooperantih se je gibala količina odkupljenega mleka med 3 in 10 tisoč litri.

Pomembni so še naslednji podatki: Na Tešovi z Brišami pride v povprečju po 10.000 litrov oddanega mleka na gospodarstvo, na Dobrovljah 9.270 litrov, na Vologji 8.643 litrov, v Jeronimu 5.950 litrov, v Stopniku 5.250 litrov in v Podgorju le še 3.600 litrov. Zaščitene kmetije dajejo dvakratno količino mleka (9.270 litrov) v primerjavi z mešanimi gospodarstvi (4.382 litra).

Tudi za mesno govedorejo lahko trdimo, da je šele v začetnih fazah svojega razvoja. Obe podgorski kmetiji - Olčnik in Lešnik - imata že iz konca šestdesetih let farmi za vzrejo oziroma pitanje piščancev - brojlerjev. V letu 1979 sta oddala 318 ton perutninskega mesa. Drugih kmetij, ki bi bile usmerjene v perutninarstvo, na proučevanem področju ni več. Pri Homšakovih v Merinci so imeli v prvi polovici 70.let nekaj let zapored farmo kokoši - nesnic, a so jo kmalu opustili.

Danes je mesna govedoreja najpomembnejša usmeritev dobroveljske živinoreje. Zbrani podatki kažejo, da je v zadnjih dveh letih oddalo pitance, krave, vole, teleta in prašiče kar 76 od 104 z anketo zajetih gospodarstev. Med njimi je 47 ali 88,7 % vseh zaščitениh kmetij in 29 ali samo 59,2 % mešanih gospodarstev. Skupno so oddali 57.455 kg mesa, od tega zaščitene kmetije 75,1 %, preostala četrtnina oddanega mesa je odpadla na mešana kmečka gospodarstva.

V zadnjih dveh letih so oddale največ mesa jeronske domačije, saj je prišlo na vsako, ki je prodala živino, v povprečju po 1.020 kg na leto. Z njimi se lahko merijo samo še vološke kmetije, ki so oddale po 968 kg mesa. Na tešovsko domačijo je odpadlo v povprečju po 851 kg prodanega mesa, na dobroveljsko 718 kg, podgorsko 703 kg, na stopniško po 685 kg in na čretljanski dom po 510 kg ali v povprečju po en pitanec na leto.

Med najvidnejšimi rejci mesne živine se ponovno pojavlja Uratnik (1.400 kg) na Dobrovljah, pa tudi Jezernik in Ramšak sta prodala vsak po 1.300 kg rejene govedi. Ferme v Klokočovcu (1.400 kg), Krničnik pod Ropasijo (1.380 kg), Trbovec na Kaleh (1.250 kg), Homšak v Merinci (1.020 kg), Blatnik na Kaleh (1.010 kg), Kovčen (1.920 kg) in Trnovšek (1.250 kg) iz Merince so jeronske domačije, ki največ pomenijo v živinoreji. V Podgorju moramo podobno trditi za Zgozdnika (2.000 kg), Lešnika in Olčnika (po 1.000 kg), za Zahojnika za Čreto (800 kg). Na Vologu se med vidnejše živinorejce uvrščata Boltet (1.380 kg) in Čulk (1.285 kg), v Stopniku Dešnikar (1.115 kg), na Tešovi Tobakar (2.025 kg) in Šaloman (890 kg), na Briših pa Brišnik (1.052 kg) in Šoštar z 930 kg.

Tudi po količinah oddanega mesa vidno izstopajo usmerjene kmetije. Na Dobrovljah, kjer jih je deset, dajejo kar po 1.040 kg mesa na leto, kar znaša v skupnem deležu skoraj dve tretjini in 77,3 % tržnih viškov vseh dobrovskih zaščiteneh kmetij.

Pregled tržnih viškov bodisi mleka bodisi mesa nam nazorno pokaže razlike med posameznimi predeli Dobroveljske planote, obenem pa nas nedvoumno opozarja na to, da je korenita preobrazba kmetijstva šele v začetni stopnji preusmerjanja. Vse dotlej, dokler ne bo imelo gospodarstvo trdnejših materialnih osnov v razvitem in s tem tudi v usmerjenem kmetijstvu, dotlej tudi ni mogoče pričakovati hitrejšega razvoja celotne pokrajine. Kajti obstoječe ekonomske zakonitosti, ki imajo širšo veljavo, ne zaustavljajo ne deagrarnizacije in ne depopulacije hribovskih naselij. Zato tudi v bližnji prihodnosti še ne moremo pričakovati ustalitve ali preusmeritve tistih procesov, ki razkrajajo obstoječo podobo kulturne pokrajine. Prepričani smo, da je mogoče samo z usmeritvami kmetijstva, razvijanjem njegovih izbranih področij, ki imajo za to objektivne možnosti podane v prevrednotenju

naravnih in družbeno-socialnih in gospodarskih danosti okolja, zagotoviti hribovskemu svetu obstoj in ves nadaljnji razvoj.

6.3.5. Posebni viri živinske prehrane

Z usmeritvijo dobroveljskega kmetijstva v živinorejo se je spremenila osnovna namembnost zemljišč. Danes je namenjena večina kmetijskih površin pridelovanju živinske krme. Podoba je, da domači travniki z njivami vred ne dajejo vedno in povsod zadostnih količin hrane. Zato so kmetije, ki so usmerjene v živinorejo, prisiljene iskati dodatne vire za živinsko prehrano.

V letu 1979 je zadružna enota Braslovče razdelila tistim dobroveljskim kmetijam, ki z njo proizvodno sodelujejo, 12.200 kg koruze. Dobil jo je 17 kmetij, in sicer v razmerju z oddanimi količinami mleka in mesa. Štiri domačije nad Podgorjem so dobile 4,5 ton koruze.

Natančnejših podatkov o porabi močnih krmil, ki so razširjena, zlasti še pri rejcih pitane govedi, ni bilo mogoče dobiti.

Opozoriti pa želimo še na druge vire prehrane domače živine. Na celotnem področju smo ugotavljali, da še danes krmijo govedo z v e j k i oziroma p l a s t j e m. Zbrani podatki kažejo, da je imela uporaba vejkov v prehrani živine vseskozi izredno pomembno mesto. Res pa je, da je tovrstna prehrana značilna za vse oblike ekstenzivne živinoreje.

Uporaba vejkov je bila zelo različna. Ponekod so z njimi hranili jalovo živino in ovce, drugod pa niso izbirali med vrstami živine. Pri večjih kmetijah so plastje pokladali živini kot dodatni obrok hrane v zimskih mesecih, ko je že pričelo primanjkovati druge krme, pri manjših posestnikih

je dobivala živina vejke vsaj enkrat na dan, in sicer kot redni obrok hrane.

Vejki so imeli (in ponekod imajo še danes) posebno pomembno vlogo v prehrani živine v tistih letih, ko so pridelali manjše količine sena in kadar so bile dolge zime. Kajti z nastopom mraza in zmrzali, so prenehali s pašo, ki je še v desetletju po zadnji vojni zajemala domala vso domačo živino. Danes pasejo govejo živino pomladi in v jeseni le redka gospodarstva.

Za pridobivanje vejkov so redno obsekovali, in sicer v razmaku treh do štirih let, različne vrste listavcev. Za prehrano goveje živine so uporabljali vejke z naslednjimi imeni: bukovec, hrastovec ali hrašino, lipovec ali lipovno, jesenovec, brest ali brestovec. Nekateri še danes spravljajo lipovo listje, ki ga pozimi pokladajo namesto druge krmi goveji živini.

Res pa je, da pridobivanje vejkov počasi slabi. Le redke kmetije so se odrekle temu viru živinske prehrane že v prvih povojnih letih. Podoba je, da zaradi pomanjkanja ljudi po domačijah in morda tudi zaradi nizke hranilne vrednosti, pridobivanje vejkov čedalje bolj opuščajo. V primeru suše, ki prizadene pridelok na travnikih, se kmetije oskrbijo z dodatnimi količinami sena s tistih travnatih predelov, ki jih ponavadi že dlje časa ne obdelujejo več. Kljub temu pa so samo izrazita sušna obdobja tista, ki prisilijo ljudi, da sežejo po sekiri in klestijo drevesa. Danes je čedalje več primerov, da vejkov več ne zlagajo v butarice. Pri mnogih smo spoznali, da jih tudi več ne sušijo in ne hranijo za zimski čas, temveč sveže okleščene veje z listjem pokladajo živini.

Presenetljivo je, da drevesa, ki so nekoč predstavljala osnovo za pridobivanje vejkov, še danes stojijo in jih tudi redno obsekavajo, čeprav ozelenelih vej več ne uporabljajo za klasično izdelavo "plastja". Po zatrjevanju domačinov

klestijo drevesa prav zato, da jim zmanjšajo krošnjo. Domala gola drevesa z ozelenelimi štrclji vej ne "mečejo" obsežnejše sence po obdelovalni zemlji. Tako "sparica" (t.j. senca) bistveno ne zmanjšuje pridelka oziroma donosa na zemlji, ki je na redko porasla s starimi drevesi, ki so namenjeni za pridobivanje vejkov že iz roda v rod.

Pridobivanje vejkov zapušča v pokrajini vidne sledove. Drevesa, ki jih uporabljajo za "plastje", so izredno grčava in z obsekanimi krošnjami. S svojo pojavnostjo po košeninah in okrog domov, kjer posamično rastejo, predstavljajo značilno fiziognomsko prvino. Brez njih si je težko predstavljati podobo domačij po Dobrovljah.

6.4. Poraba umetnih gnojil

Gnojenje z domačim hlevskim gnojem je še vedno najbolj razširjena oblika vračanja organskih snovi obdelovanim površinam. Dokler je bilo poljedelstvo glavna panoga kmetijstva po hribovskih predelih, so namenjali celotne količine hlevskega gnoja njivam in vrtovom. V preteklosti, ko je bil po kmetijah nižji stalež živine kot je danes, poleg tega pa moramo še računati z ekstenzivno živinorejo, ko je bila živina skoraj pol leta od jutra do večera na paši, so pridelala gospodarstva manj gnoja kot danes. Kakovost gnojenja njiv je bila odvisna od predvidenega posevka in od števila živine v hlevu.

Gospodarske spremembe, ki smo jih orisali že v prejšnjih poglavjih, so nemalo vplivale, da so začeli kmetje po Dobrovljah čedalje bolj uporabljati tudi umetna ali mineralna gnojila, zlasti še po zadnji vojni. Po zatrjevanju domačinov je hmelj, ki so ga obnovili na dobroveljskih njivah takoj po drugi svetovni vojni, prvenstveno vplival na uporabo umetnih gnojil. Po opustitvi hmeljišč se je zmanjšala njihova

uporaba. Ozelenjevanje ornih površin in povečani stalež goveje živine v hlevih, kar je brez dvoma odraz usmeritve kmetijstva v živinorejo, sta prinesla nove poglede na prizadevanje za čimvečji pridelek krme na najmanj bregovitih površinah. In k temu nemalo prispeva uporaba umetnih gnojil. V povojnih letih so z mineralnimi gnojili bogatili njive, v zadnjem desetletju pa jih namenjajo predvsem travnikom in ozelenelim njivam. Travnate površine gnojijo tudi s hlevskim gnojem, in povsod tam, kjer imajo gnojnične jame, jih zalivajo z gnojnico (gl. tabelo 20). Tudi v tem je vzrok, da je pridelek sena in otave ter vseh drugih vrst krmilnih rastlin, ki jih še goje po Dobrovljah, še kar zadovoljiv.

Na podlagi zbranih podatkov smo izračunali, da je prišlo na Dobrovljah v zadnjih letih po 153,12 kg mineralnih gnojil na 1 ha kmetijske zemlje. Čiste kmetije so potrošile po 177,2 kg umetnih gnojil na 1 ha, mešana gospodarstva po 105,4 kg. Največje količine umetnih gnojil na enoto kmetijskega zemljišča so porabile vološke domačije (300 kg) in kmetije na Tešovi (255,2 kg), za Čreto le še 109,5 kg na ha in na Dobrovljah 117,4 ha.

V letu 1979 je med kmetijami na Dobrovljah največ umetnih gnojil raztrosil Uratnik po travnikih, in sicer blizu 3.000 kg. Dobnik in Napotnik sta kupila po 1,5 t mineralnih gnojil, Jezernik in Predovnik po 1 tono itd. Za Čreto porabi največ mineralnih gnojil Zahojnik (1000 kg). Na Vologu Boltet (3000 kg) in Čulk (3.400 kg), Matevc in Štefun po 2,5 toni. Zadnja leta kupuje Dešnikar iz Stopnika po 3 tone umetnih gnojil, Pirnat 1.900 kg in Kapus 1.500 kg (oba sta iz Merince). Košica s Kalov je porabil 1,2 t mineralnih gnojil, Ferme s Klokočovca 1.200 kg, Ptica na Planini 1 tono itd. (Nekatere podrobnosti so prikazane v tabeli 19).

Čeprav so porabljene količine umetnih gnojil še marsikje le simbolične, pa vendarle smemo računati, da se bo njihova potrošnja, ob ugodnejšem razpletu gospodarskega stanja kot je danes, še povečala. Naraščajoči stalež živine po hlevih neprestano terja dodatnih količin kvalitetnejše hrane. Omejene možnosti površin, ki jih ponujajo naravne danosti, je mogoče povečati s kvalitetnejšimi pridelki domače hrane. In k temu lahko največ prispevajo izbrane vrste in dodatne količine mineralnih gnojil.

Za 16 obravnavanih gospodarstev smo ugotovili, da v zadnjih letih ne uporabljajo nobenih umetnih gnojil več. Med njimi so tudi štiri zaščitene kmetije (Kokovnik in Dolar z Dobrovelj, Zakrajšek izza Črete in Olčnik nad Obramljami), preostalih 12 zemljiških gospodarstev je iz skupine mešanih kmetij. Za Olčnika in Lešnika je razumljivo, da sta opustila večino nekdanjega nakupa umetnih gnojil predvsem na račun izredno velikih količin domačega gnoja, ki ga dobivata z rejo perutnine.

6.5. Gozdarstvo

Gozdovi so prevladujoča zemljiška kultura po Dobroveljski planoti. V povprečju jim pripadajo dobre tri petine površja obravnavanega predela (64,3 %). Danes prevladujejo mešani gozdovi; marsikje sta se bukev in domači kostanj umaknila iglavcem, ki so pridobili na vrednosti in veljavnosti že v desetletjih pred prvo svetovno vojno.

Dobroveljski gozdovi pa niso v posesti samo tamkajšnjih domačij. Gozdove na obrobni predelih posedujejo dolinske kmetije. Po zadnji vojni je prešel znaten del gozdov v posest gozdnega gospodarstva, in sicer zaradi nacionalizacije, ki je prizadela gozdove ljubljanske škofije in agrarne reforme.

S slednjo je bila zmanjšana zemljiška posest, predvsem na račun odvzetih gozdov, Uratnikovi in Covnikovi domačiji (prim. M e z e , 1969, str. 74). V gozdovih so zaposleni le redki domačini (Ptica, Livk, Florin, Hribernik, Mežnar, Miha, Poznič, Blažičkova, Tajnar, Trbovc v Rebri, itd.).

Podoba je, da velikost gozdov, kolikor jih imajo v posesti dobroveljske kmetije, še ne predstavlja zadostnega vira dohodkov, ki bi posameznim družinam po kmetijah zagotavljali ustrezno eksistenco. Na proučevanem področju ni tipičnih "gozdnih kmetij". Kajti na Dobrovljah se pomen in vloga kmetijstva in gozdarstva nenehno prepletata, v gospodarskem pogledu pa se dopolnjujeta. Današnja zemljiško-posestna sestava kmetij in njihova gospodarska usmeritev daje ljudem, ki so ostali na zemlji, delo skozi celo leto: v zimski polovici leta so zaposleni pri sečnji in spravilu lesa, v poletnih mesecih pa obdelujejo zemljo. V kolikor s takšnega vidika presojava sestavo zemljiške posesti in gospodarski pomen posameznih zemljiških kultur kot najbolj ustrezne in najprimernejše podobe celovitosti kmečkega obrata, potem moramo priznati smotrno povezavo med obstoječimi oblikami kmetijstva in gozdarstva.

6.5.1. Gozdne površine

Zemljiškim posestnikom na proučevanem predelu vzhodnega dela Dobroveljske planote je pripadalo v letu 1979 1.539.03 ha gozdov. Tedaj je imelo gospodarstvo v povprečju po 10,3988 ha gozdnih površin. Gozdovi so zavzemali 64,3 % kmečkih zemljišč. V okviru čretljanskih kmetij je bilo celo 74,5 % gozdnih površin. V Podgorju so zavzemali gozdovi 66,9 % posesti obravnavanih gospodarstev, pa tudi na Dobrovljah dve tretjini (66,5 %), a na Tešovi samo 53,3 % itd. Razčlenjeni podatki v tabeli 13 a (in dopolnjeni s podatki v tabeli 13 b) nam narekujejo naslednji sklep: Kmetijam v višjih legah

pripadajo obsežnejše površine gozdov kot tistim, ki so v nižjem, ekološko in gospodarsko ugodnejšem okolju.

Z večanjem zeljiške posesti naraščata obseg in delež gozdnih površin. Pri tem je izredno zanimivo, da se povprečna posest gozdov podvaja od ene do druge velikostne skupine zemljiških posestnikov. Največje kmetije imajo v povprečju po 37,42 ha gozdov, skupina posestnikov od 20 do 40 ha le še 18,51 ha, gospodarstva v skupini od 10 do 20 ha imajo v povprečju 9,20 ha gozdov (gl. tabelo 13 a).

Velikost gozdnih površin je različna od naselja do naselja ter od kmetije do kmetije. Največje kmetije imajo najobsežnejše gozdove. Pečeniku V Pečeh pripada 40,43 ha gozdov in v tem pogledu se z njim ne more primerjati nobena druga domačija v Jeronimu. Licjanova domačija v Prosivniku ima 24,89 ha gozdnih površin, Trnovšek pri Merinci 23,31 ha. Pri obeh največjih voloških kmetijah - Čulk in Boltet - zavzemajo gozdovi 62,7 % oziroma 59,3 % njune celotne zemljiške posesti; merijo 13,85 ha in 12,59 ha. Najobsežnejše gozdove imajo na Tešovi Križnik (Anza v Grabnu; 8,75 ha ali 78,7 %), Urenič (8,34 ha ali 58,7 % od celotne posesti) in Tobakar (8,17 ha ali 57,2 %). Dešnikar v Stopniku poseduje 28,5 ha gozdov, to je 78,9 % celotne posesti, Lajnar v Grabnu ob Cerkovnici ima 14,2 ha (ali 51,9 %) in Peternišek 16,36 ha (ali 69,7 %). Za Čreto ima Zakrajšek najobsežnejše gozdove, saj merijo 28,02 ha ali 73,5 % njegove celotne posesti. Zahojnik in Špan imata po 22 ha gozdnih površin, kar predstavlja 73,6 % oziroma 77,1 % njune celotne posesti. Strojanšek na Dobrovljah je edina kmetija v obravnavanem predelu Dobroveljske planote, ki ima blizu 50 ha gozdov (49,0 ha), kar predstavlja 89,2 % njegovega posestva. Nad 40 ha gozdov imajo še: Uratnik (45,38 ha ali 75,6 % posesti), Covnik (42,82 ha ali 72 %) in Jug (40,65 ha ali 65,1 %). V obravnavanem hribovskem predelu Podgorja pripadajo najobsežnejši gozdovi Zgozdniku (14,5 ha ali 67,6 % od celotne

posesti), medtem ko Rovšnik (11,6 ha), Forštner (12,41 ha) in Lešnik (11,58 ha) ne zaostajajo dosti za njim.

Velikost gozdnih površin je le eden izmed mnogih podatkov, ki nam more osvetliti gospodarsko vlogo gozdov. Njihov gospodarski pomen zavisi od številnih dejavnikov: zrelosti in sestave lesnih zalog, prometne dostopnosti, s čimer je povezano spravilo hlodov in še od vrste drugih naravnih danosti.

Založenost dobroveljskih gozdov z lesom je zelo različna. Na to vplivajo številne prilike: naravni pogoji in gospodarske potrebe. Niso redki primeri, ko so izsekali gozdove v času velike svetovne gospodarske krize v začetku tridesetih let. Gozd s svojimi lesnimi zalogami je vedno predstavljal hribovskemu človeku zlato rezervo za "hude čase", ki so nastopali ob najrazličnejših gospodarskih pretresih in težavah, ki so zadele posamezne domove (npr. požar, bolezen, smrt itd). Tudi danes, morda še bolj kot v preteklosti, dajejo gozdovi izredno pomembne vire dohodkov, ki pomenijo bogatstvo osnovo za mehanizacijo gospodarstev, obnovo domov in sploh za vzdrževanje gospodinjstev. Prepričani smo, da dobroveljske kmetije ne bi dosegle tako vidnega gospodarskega napredka, ako ne bi imele v zaledju svojega kmetijstva še obsežnih gozdov s precej bogatimi zalogami lesa.

6.5.2. Letni posek ali etat

Bogastvo dobroveljskih gozdov ni neusahljivi vir, iz katerega bi se mogle napajati najrazličnejše potrebe, ki se pokažejo podeželju. Neenakomerna založenost gozdov z lesno maso je odraz bodisi razlik v doseданjem izrabljanju bodisi v naravnih danostih. Lesne zaloge v dobroveljskih gozdovih so obogatele šele z graditvijo cest, ki so olajšale spravilo lesa in dvignile njegovo vrednost.

Že dosedaj so predstavljale lesne zaloge dobroveljskih gozdov izredno pomemben materialni vzvod, ki je krepil in pomagal preusmerjati dobroveljsko kmetijstvo. Opozorimo naj na izredno ugodno prodajo kostanjevine vse do sredine šestdesetih let. Mnogo so jo namenili industrijski predelavi (tanin), še večje količine dreves domačega kostanja so namenili za električne drogove in uporabljali so jih kot nosilne stebre pri postavljanju prvih hmeljskih žičnicah v Savinjski dolini. Pri elektrifikaciji hribovskih naselij so nemalo prispevale kmetije s svojim delom in podaritvijo kostanjevih debel za električne drogove.

Znaten del sredstev za obnovo kmečkih domov ali za nadomestne gradnje so črpali hribovci iz svojih gozdov. Zategadelj je pomen gozda pri sleherni domačiji vsaj enak, ako ne presega že vrednosti njene celotne kmetijske proizvodnje.

Obravnavani zemljiški posestniki so posekali v svojih gozdovih v zadnjih dveh letih (1978-79) v povprečju po 3.858 m^3 lesa. Od tega je odpadlo na iglavce približno 3.207 m^3 ali 83,1 %, ostali del letnega poseka lesa pa so prispevali listavci (651 m^3), največ bukev in domači kostanj. Izračunali smo, da so posekali v povprečju na loo ha gozdov $250,7 \text{ m}^3$ leša. Dobroveljska domačija je v tem času posekala povprečno po $31,1 \text{ m}^3$ lesa na leto. Pri zaščitenih kmetijah znaša letni posek po 50 m^3 , pri mešanih gospodarstvih po $24,4 \text{ m}^3$ in obe z anketo obravnavani nekmečki gospodarstvi sta posekali na leto po 10 m^3 . To so vrednosti, ki veljajo za obravnavani predel kot celoto. (Nekatere podrobnosti gl. v tabeli 21).

Velikost in sestava gozdov ter zaloge lesa so pomembne sestavine, ki dajejo gozdovom neposredno gospodarsko vrednost. Poleg človekovih posegov so naravne danosti nemalo vplivale na sestavo gozdov. Približna drevesna sestava gozdov se kaže v količinah posekanega lesa. Izračunali smo, da med posekanim lesom zavzemajo iglavci povsod več kot polovico,

največ pri kmetijah za Čreto (98,2 %), v Stopniku (91 %), na Vologu (78,1 %) in na Dobrovljah (82,8 %), najmanj pa v Podgorju, in sicer samo 56,7 %.

Največ lesa so posekale v povprečju domačije za Čreto, in sicer po 105 m^3 , kar presega kar za 183 % povprečni posek obravnavanega predela. Kmetije na Dobrovljah so posekale po 49 m^3 , v Stopniku po 36 m^3 , v Jeronimu $32,4 \text{ m}^3$, na Vologu po 31 m^3 , a v Podgorju le še $13,6 \text{ m}^3$ in na Tešovi $11,6 \text{ m}^3$. Tako različne količine lesa, ki jih imajo na leto na razpolago za prodajo dobroveljske kmetije, nedvomno pomembno vplivajo na njihovo odvisnost od gozdov. Gospodarski interesi kmečkih družin so zato tudi različno usmerjeni. Povsod tam, kjer imajo velike količine letnega poseka lesa, je ponavadi kmetijstvo le dopolnilna in malokje tudi enakovredna panoga gozdarstvu.

Omenili smo že, da so velike razlike v količinah letnega poseka lesa med posameznimi socialno-gospodarskimi skupinami kmečkih obratov. Zaščitene kmetije imajo v vseh obravnavanih naseljih večji posek lesa kot mešana gospodarstva. Čiste kmetije za Čreto posekajo na leto po 105 m^3 lesa, na Dobrovljah 66 m^3 in na Vologu $49,4 \text{ m}^3$, v vseh drugih naseljih pa manj od povprečja, ki velja zanje; v Jeronimu 41 m^3 , na Tešovi le $15,5 \text{ m}^3$ in v Podgorju $14,5 \text{ m}^3$.

Mešana gospodarstva so posekala v povprečju po $24,4 \text{ m}^3$ lesa, največ v Stopniku (33 m^3), na Dobrovljah (32 m^3), v Jeronimu 25 m^3 , na Vologu 12 m^3 , v Podgorju 10 m^3 in na Tešovi le še po $7,7 \text{ m}^3$ na leto.

Redke so kmetije, ki so imele po 100 m^3 in več letnega etata. Na Dobrovljah so največ lesa posekali naslednji posestniki: Covnik 155 m^3 , Destovnik 130 m^3 , Kokovnik 120 m^3 in Uratnik 100 m^3 , Jezernik 90 m^3 itd. Za Čreto sta Špan (160 m^3) in Zakrajšek (150 m^3) z največjim letnim posekom lesa, v Jeronimu pa Kapus 100 m^3 , Ručgar 90 m^3 , Trnovšek 80 m^3 , Mlačnik

55 m³, planinc 56 m³, Ptica, Ropas in Kovčen po 50 m³ itd. Na Vologu stoji po poseki lesa na prvem mestu Čulak z 80 m³, sledita mu Matevc (60 m³) in Miklavc (47 m³) itd. V hribovitem delu Stopnika sta največ lesa posekala Dešnikar (80 m³) in Lajnar v Grabnu (75 m³), njima pa sledita še Savrtnik s 45 m³ in Jerin s 36 m³. Brišnik na Briših je posekal 30 m³, Šoštar 20 m³, Šaloman na Tešovi je bil prvi z 19 m³ posekanega lesa na leto, sledijo mu Urenič (15 m³), Žužman in Špan (s 14 m³). Zgozdni v Podgorju je bil s 25 m² posekanega lesa prvi v tem predelu Dobroveljske planote, sledil mu je Forštner s 13 m³.

Na osnovi podrobnejšega pregleda letnega etata ugotavljamo, da je večina dobroveljskih kmetij gospodarsko na izredno nizki stopnji svoje razvitosti. Niti les niti živinoreja jim ne zagotavljata primernih dohodkov. Kljub znatnemu napredku in primerni opremljenosti kmetij z mehanizacijo in drugimi dobrinami, je splošni zaostanek - v primerjavi z dolinskimi kmetijami - že tolikšen, da ga bo mogoče le s težavo odpraviti v doglednem času. Današnji dohodki, ki jih zagotavljata kmetijstvo in gozdarstvo, najbrže ne bodo mogli še dlje časa zadrževati današnjega števila ljudi po kmetijah.

6.5.3. Oglarstvo

Že od nekdanj je bilo na Dobrovljah razvito oglarstvo. S to, včasih tudi postransko zaposlitvijo in dejavnostjo, ki je prinesla nekaj dohodka, so se ukvarjali številni ljudje. Oglarjenje je bilo izredno razširjeno v letih med obema vojnama. Vidneje je začelo zamirati šele po zadnji vojni, a se je ohranilo vse do današnjih dni.

Oglarjenje je bilo najbolj razširjeno na severovzhodnem delu Dobroveljske planote, v naselju Dobrovlje. Več kot tri četrte oglarjev je živelo in delalo na tem področju planote.

Na braslovškem delu Dobrovelj so najdlje pripravljali kope, kjer so kuhali ogle: Planinšek še v letu 1979, Pider (1976), Dolar, Križnik in Orešnik (1970). Med triindvajsetimi ugotovljenimi kmetijami v naselju Dobrovlje, kjer so pripravljali ogle, ga je kuhalo po zadnji vojni še 18 oglarjev, po letu 1960 pa so oglarili še pri 10 domačijah.

Oglarjenje ni bila dejavnost moških z manjših posestev, temveč je bila to zadeva številnih kmetij, ne glede na to, kakšna je bila gospodarska trdnost domačije. Med Dobrovci so oglarili tako manjši posestniki (npr. Križnik, Javóršek do 1965, Snežečnik do 1963), kakor tudi gospodarji in njihovi otroci z največjih in najmočnejših kmetij (Jug do 2. svetovne vojne, Uratnik do leta 1947, Predovnik in Kokovnik do leta 1960, Destovnik do 1965. leta itd.).

Tudi domačije nad Podgorjem so kuhale ogle. Najdlje se je oglarjenje ohranilo pri Zgozdniku (1950), medtem ko je Forštner kmalu po drugi vojni prenehal z zlaganjem odpadnega materiala v kope; zadnjo kopo je menda zakuril v letu 1947. Pri Olčniku nad Obramljami so oglarili do začetka tridesetih let. Približno v istem času je prenehal z oglarstvom tudi Lajnar v Prilopih.

Po zbranih podatkih je bilo na zahodnem delu Dobroveljske planote manjše število oglarjev. V glavnem so bili to Merinjani (ali Merinčani), Prosiv(ni)čani in Polšničani. Pri večini od njih se je ohranila ta dopolnilna veja gozdarstva do današnjih dni. V letu 1979 so kuhali oglje še pri Škantetu v Prosivniku, Kovčenu in Tomazlu v Merincu. Leta 1977 je pripravil Trnovšek 3 kope ogla. Pirnat iz Merince je kuhhal svoje domače ogle še v letu 1976, Koritnik nad Stopnikom v letu 1978. Še sedaj pripravi Peternišek po eno ali dve kopi ogla na leto.

Da povzememo: Na obravnavanem delu Dobroveljske planote tudi oglarstvo, ki je bilo vedno uveljavljeno med ljudmi, še ni čisto izumrlo. Po letu 1976 so redno ali občasno oglarili še pri naslednjih domačijah: Pirnatu, Škantetu, Kovčenu, Tomazlu in Trnovšku (vsi so iz naselja Jeronim), Pertiški nad Stopniškim Starim gradom, na Dobrovljah pa Pider, Planinšek in Paragojnik.

Pomembna razlika med nekdanjim in današnjim oglarstvom je tudi ta, da so nekoč, zlasti še pred zadnjo vojno, z velikimi težavami vnovčili pridobljeno ogle, medtem ko danes kovači in drugi porabniki, med njimi tudi večja podjetja, naravnost iščejo zadnje kope domačega oglja. Danes povpraševanje močno presega ponudbo. Po gozdovih je sicer zadosti odpadnega lesa, a ni ljudi, ki bi zmogli ob polni zaposlitvi doma ali v tovarni zložiti še kopo in kuhati ogle. Tudi v tem se kaže kritično pomanjkanje delovne sile na kmetijah in na podeželju sploh.

7. PREBIVALSTVO

Človek s svojimi najraznovrstnejšimi dejavnostmi je osrednji dejavnik, preoblikovalec in usmerjevalec sočasnega razvoja celotnega geografskega okolja. Zato dajemo prebivalstvu, njegovim najosnovnejšim sestavinam posebni poudarek tudi v tem pregledu. V ospredje našega zanimanja smo postavili rast števila prebivalstva, regionalno poreklo ljudi po kmetijah. Predstaviti želimo starostno sestavo prebivalstva s posebnim ozirom na kmečko prebivalstvo, obenem pa prikazati še osnovno zaposlitveno sestavo ljudi, ki so starejši od 15 let. Prepričan sem, da je današnje gospodarsko stanje hribovskih domačij v marsičem odvisno od prej naštetih demografskih sestavin ljudi, ki žive in delajo na kmetijah. Zapisati pa smemo

tudi obratno trditev: Osnovne sestavine prebivalstva vsaj do neke mere pogojujejo gospodarsko razvejanost in usmerjenost kmečkih obratov.

7.1. Rast števila prebivalstva

Rast števila prebivalstva v 5 naseljih (Čreta, Dobrovlje, Jeronim, Tešova in Vologa), ki smo jih v celoti vključili v to proučitev, je bila izredno pisana in zanimiva v posameznih obdobjih. V letu 1980 je bilo v navedenih petih naseljih 125 domov, v katerih je prebivalo 555 ljudi. Na osnovi podatkov, ki so prikazani v tabeli 22, ugotavljamo, da so imela dobroveljska naselja največ prebivalcev zadnja desetletja 19. stoletja. Višek so zaznamovala ob popisu 1980, ko so našteali v njih 823 ljudi. Od tedaj dalje pa število dobroveljskega prebivalstva nezadržno nazaduje. Leta 1980 je živelo na Dobrovljah 32,6 % manj ljudi kot pred devetdesetimi leti (prim. podatke v tabeli 22). Mnoge podrobnosti o rasti števila prebivalstva in vplive prirodnega prirastka in selitev nanj so prikazane v drugih prispevkih (prim. N a t e k, 1977; 1978).

K stalnemu, v zadnjih obdobjih čedalje močnejšemu upadanju števila ljudi po Dobrovljah je največ prispeval iz leta v leto pojemajoči gospodarski pomen hribovskega kmetijstva. Še vse do nedavnega neizgrajeno cestno omrežje, polikulturno kmetijstsko gospodarstvo, ki se dopolnjuje z gozdarstvom, sorazmerno velika oddaljenost, predvsem pa težka dostopnost do zaposlitvenih središč v dolini so osnovni dejavniki, ki tudi v vsem povojnem obdobju bistveno vplivajo na izseljevanje ljudi. V tridesetih povojnih letih se je zmanjšalo število ljudi po dobroveljskih naseljih v povprečju kar za 20 %. Tako močan odliv, predvsem aktivnega prebivalstva, je povzročil nenavadno velik primanjkljaj delovne sile po kmetijah. Nenavadno močna vzvratna posledica takega demografskega

Tabela 22. Število prebivalcev po naseljih Dobroveljske planote v obdobju 1869 - 1980

Leto	Čreta	Dobrovlje	Jeronim	Tešova	Vologa	Skupaj
1869	58	275	338	76	52	799
1880	60	274	350	74	61	819
1890	49	294	323	92	65	823
1900	47	286	309	91	57	790
1910	38	277	339	85	55	794
1931	32	251	314	98	50	745
1948	13	237	281	102	61	694
1953	14	230	274	89	61	668
1961	21	201	256	88	61	627
1971	23	188	239	88	56	594
1980	23	161	224	96	51	555

procesa se je pojavila v proizvodnji preusmeritvi kmetij. Njen zunanji odraz se uveljavlja v naglem opuščanju številnih tradicionalnih poljskih pridelkov (večine vrst žit ne goje več), zmanjšanju ornih površin, ki so podvržene ozelenjevanju, ko nastaja poleg gospodarsko-socialnega tudi tehnološki prelog (praha).

7.2. Regionalno poreklo prebivalstva

Prometna osamelost in samoskrbna usmerjenost kmetijstva sta bistveno prispevali k specifičnim oblikam demografskega razvoja. Za današnje prebivalstvo po Dobrovljah je značilno, da se ni selilo na večje razdalje. Potemtakem je regionalno poreklo ljudi po dobroveljskih hribovskih domačijah omejeno na ožje, predvsem na najbližjo okolico. Podrobnejši pogled na

rojstne kraje dobroveljskega prebivalstva nam pokaže naslednje: Skoraj tri četrtine ljudi živi v svojem rojstnem kraju, 13 % današnjega dobroveljskega prebivalstva se je priselilo, največ zaradi porok, iz sosednjih naselij, 12 % se jih je priselilo iz drugih krajev SR Slovenije in samo lo oseb se je rodilo ali na Hrvaškem ali v tujini.

Tabela 23. Prebivalstvo dobroveljskih naselij po rojstnem kraju (stanje 1980. leta)*

Naselje	Skupaj	Stanuje od rojstva v tem kraju	P r i s e l i t v e :		
			Iz sosednjega naselja	Iz drugega naselja v SR Sloveniji	Izven SR Slovenije
Čreta	23	14	5	4	-
Dobrovlje	161	139	8	13	1
Jeronim	224	166	27	26	5
Stopnik (del)	55	32	15	7	1
Podgorje (del)	22	13	3	6	-
Tešova z Brišami	112	72	18	21	1
Vologa	51	40	8	1	2
Skupaj	648	476	84	78	10
O	116	77	22	14	3
SK	257	188	32	34	3
ZK	275	211	30	30	4

Opomba: O = prebivalstvo na domovih nekmečkih zemljiških posestnikov, SK = prebivalstvo po mešanih kmečkih gospodarstvih, ZK = prebivalstvo na čistih kmečkih gospodarstvih, to je na zaščitelih kmetijah.

* Poleg petih tipičnih dobroveljskih naselij smo vključili v proučitev še posamezne zaselke ali kmetije, ki stoje na nižjih pobočjih Dobroveljske planote (zaselek Prelope, Briše, del Podgorja in Stopnika), to je 23 domov s 93 prebivalci.

Poleg tega pa ugotavljamo, da z naraščanjem nadmorske višine domov oziroma naselij, se povečuje delež (%) domačega, to je avtohtonega prebivalstva. Čim višje po hribovskem svetu so raztresena naselja, tem manjši delež priseljenega prebivalstva imajo bodisi iz sosedstva bodisi iz širšega predela (npr. Dobrovlje, Vologa), Priseljevanje na hribovska področja preprečujejo težki delovni pogoji, slaba gospodarska razvitost kmetijstva, prometna izoliranost, ki pride do veljave zlasti v zimskih mesecih, raztresena poseljenost s samotnimi kmetijami, predvsem pa pomanjkanje tistih oblik in možnosti družabnega življenja, ki so pogojene z zaposlitvijo izven kmetijstva. Vse to ponavadi nudijo naselja v dolini, posebej še tista, ki so v neposrednem zaledju v večjih neagrarnih središč.

Naslednja zanimivost je v tem, da je danes čedalje manjše zanimanje za priselitve na kmetije. Zato je na kmetijah, ki so zaščitene z zakonom, veliko višji delež domačega, to je v istem naselju rojenega prebivalstva (76,7 %) kot pa na mešanih (73,2 %) ali nekmečkih zemljiških posestvih (66,4 %). Prebivalstvo nekmečkih domov je po svojem regionalnem izvoru mnogo bolj raznoliko. Vzrok za to lahko iščemo deloma tudi v neagrarnih zaposlitvah in porokah, ki vključujejo pri tej socialno-gospodarski skupini ljudi z mnogo širšega prostora kot pa pri kmečkih porokah (gl. tabelo 23).

K večji regionalni pisanosti prebivalstva v nižje ležečih hribovskih naseljih so nemalo prispevale tudi notranje selitve domačega prebivalstva. Že precej časa se kažejo čedalje izrazitejše težnje, da se deagrarizirano prebivalstvo preseljuje iz višje ležečih kmetij (in naselij) k nižjim predelom, ki so jih prav tako izpraznili zaposlenci, ki so se preselili v dolino, v neposredno bližino delovnega mesta. Nismo pa mogli ugotoviti pomembnejšega preseljevanja iz doline v hribovski svet. Nadalje je značilno, da poroke, ki največ prispevajo k preselitvam v hribovskem svetu, sklepajo

med seboj partnerji iz približno enakih socialno-profesionalnih slojev prebivalstva. Lev izjemno redkih primerih smo ugotovili, da sta se priselila na hribovsko kmetijo delavec ali delavka iz tovarne ali iz drugega poklica. Danes so poroke, ki jih sklepajo kmečki ljudje med seboj, najpomembnejši migracijski vzrok. Z njimi pa se prenavljajo ali oživljajo demografske strukture hribovskega prebivalstva (prim. L e b a n , 1962, str. 350)

Primerjava o izvoru dobroveljskega prebivalstva med moškimi in ženskami je pokazala pomembne razločke. Med moškimi je več nepreseljenega, to je domačega prebivalstva (79,1 %), med ženskami pa znatno manj (68 %). Samo 12,2 % moških se je priselilo na Dobrovlje iz sosednjih, predvsem hribovskih naselij (med ženskami je takih 13,7 %), iz drugih krajev Slovenije pa jih je prišlo le 7,8 %, a žensk celo 16,2 %. To so dejstva, ki nas opozarjajo, da so danes hribovske kmetije manj privlačne za priselitev moškega kot ženske. Drugi razlog za prikazano regionalno poreklo prebivalstva pa je v tem, da moški potomec praviloma nasledi gospodarja na kmetiji. Vsi drugi otroci pa si v čedalje večjem številu poiščejo zaposlitev izven kmetijstva. Mladi gospodarji po kmetijah pripeljejo na svoje domove žene iz bližnjih pa tudi iz bolj oddaljenih naselij. In tudi v tem je glavni vzrok večje regionalne pomešanosti ženskega prebivalstva po Dobroveljski planoti.

7.3. Starostna sestava prebivalstva

Iz praktično-uporabnih namenov smo razdelili prebivalstvo v naslednje starostne skupine: predšolska (do 7 let), šolo-obvezna skupina otrok (7 do 15 let), mladinski kontingent (16 do 24 let), skupina mlade in zrele (26 do 45 let) in skupine starejše delovne sile ter skupino starejšega prebivalstva (nad 65 let).

Tabela 24. Starostna sestava prebivalstva po naseljih in socialno-gospodarskih skupinah kmetij po Dobrovljah v letu 1980

Naselje	Skupaj	do 7 let	7-15 let	16-25 let	26-45 let	46-65 let	Nad 65 let
Čreta	23	1	1	9	5	5	2
Dobrovlje	161	14	32	28	34	30	23
Jeronim	224	26	26	40	53	45	34
Podgorje (del)	22	3	1	1	7	5	5
Stopnik (del)	55	2	7	13	13	12	8
Tešova+Briše	112	13	17	24	18	24	16
Vologa	51	8	9	8	15	4	7
Skupaj	648	67	93	123	145	125	95
O	116	16	18	11	35	17	19
SK	257	29	36	40	61	51	40
ZK	275	22	39	72	49	57	36

Številne socialno-gospodarske in geografske razlike med dobroveljskimi naselji so neposredno prispevale k samosvoji starostni sestavi prebivalstva. Delež predšolskih otrok znaša v povprečju 10,3 %, in je najnižji pri najvišjih naseljih. Izredno gibljiv, iz kraja v kraj spremenljiv je delež šoloobveznih otrok (od 7 do 15 let), ki znaša 14,4 %. Delovni kontingent mladine (od 16 do 25 let) je zastopan po dobroveljskih domačijah z 19 % (Čreta celo 39,1 %). Naslednja skupina zrelega, najbolj zagnanega kontingenta delovne sile od 26 do 45. leta starosti ima v povprečju 22,4 % (v obravnavanem delu Podgorja celo 31,8 %, na Vologu 29,3 %). Skupina starejše delovne sile (med 46. in 65. letom) je zastopana z 19,3 % (na Vologu samo s 7,8 %). Nad 65 let starega prebivalstva je bilo 14,7 % v začetku leta 1980.

Tabela 25. Osnovna zaposlitvena struktura prebivalcev in starostna sestava na kmetijah zaposlenih ljudi po Dobrovljah 1980. leta

Naselje	Število prebiv.	Dela na kmetiji	Pokojnina	Preužitak	Invalid	Neagrarna zaposlit.	Dijaki vajenci, študenti	Starost na kmetijah zaposlenih, Skupaj	16-25 let	26-45 let	46-65 let	Nad 65 let
Čreta	21	13	-	2	-	6	-	15	4	4	5	2
Dobrovlje	114	69	3	14	2	22	4	85	13	25	26	21
Jeronim	172	85	12	6	1	64	4	92	6	21	41	24
Podgorje (del)	18	9	3	-	1	5	-	10	-	4	4	2
Stopnik (del)	46	15	4	1	-	23	3	16	-	5	6	5
Tešova + Briše	82	28	8	8	1	31	6	37	2	7	18	10
Vologa	34	20	1	-	-	10	3	20	2	9	3	6
Skupaj	487	239	31	31	5	161	20	275	27	75	103	70
O	82	19	19	-	-	42	2	19	-	7	7	5
SK	191	92	11	12	2	67	7	106	2	30	43	31
ZK	214	128	1	19	3	52	11	150	25	38	53	34

Opomba: O = nekmečka zemljiška posest, SK = mešane kmetije, ki imajo status kmetijskega proizvajalca, ZK = čiste kmetije oziroma zaščitene kmetije.

Že preprosta primerjava s celotnim obravnavanim predelom in območjem občine Žalec, kamor gravitirajo in teritorialno-upravno sodijo dobroveljska naselja, pokaže občutne razlike med hribovskimi in dolinskimi predeli. Zaznavnih razlik še ni mogoče opaziti pri otrokih do 15. leta starosti, v kasnejših dobah, zlasti še med 26. in 45. letom starosti, pa so že znane. Kontingent delovne sile iz zrelega obdobja je znašal leta 1971 v Spodnji Savinjski dolini 29,4 %, na Dobrovljah 24,8 %: starejše delovne sile (46 - 65 let) je bilo na Dobrovljah 16,7 %, v zahodnem predelu Celjske kotline 20,1 %. Značilno je, da so imele dobroveljske domačije višji delež nad 65 let starega prebivalstva (11,3 %) kot pa dolinska naselja (9,9 %).

Presenetljive podatke o starostni sestavi prebivalstva nam daje pregled po socio-ekonomskih skupinah gospodarstev (gl. spodnji del tabele 24). Ugotavljamo, da je bilo v začetku 1980. leta na čistih kmetijah izredno majhno število otrok (le 8 %), a izredno, nadpovprečno visoki delež mladega prebivalstva (od 16 do 25 let; 26,2 %). Poglavitni vzrok takemu stanju je v tem, da se je mladina z mešanih in nekmečkih domov zaradi deagrarizacije ali šolanja že odselila, medtem ko so mladi na zaščitenih kmetijah dobili kot nasledniki zagotovilo za boljši kos kruha na domači zemlji. Z izredno majhnim deležem je zastopan kontingent zrele delovne sile (18 %; na mešanih gospodarstvih je prebivalstva te starostne skupine 23,7 %, na nekmečkih domovih pa celo 30,2 %). Tudi v tem vidimo enega izmed pomembnih činiteljev, ki zgovorno kaže na kronično pomanjkanje delovne sile v kmetijstvu, še zlasti v hribovskih predelih.

Tabela 26. Spolna, starostna in zaposlitvena struktura prebivalstva Dobroveljske planote po naseljih in posestnih skupinah v letu 1980 (Vsi = skupaj moški in ženske, M = moški)

Naselje	Posestna	Štev. posestnikov	Starost							Zaposlitev ali dejavnost					Starost kmetijskega prebivalstva					
			do 7 let	7-15 let	16-25 let	26-45 let	46-65 let	nad 65 let	Doma	Pokojnina	Prevtik	Inva-lid-nost	Neagr. zapo-slitev študen-ti,vaj.	Skupaj	16-25 let	26-45 let	46-65 let	nad 65 let		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	
Čreta	do 5 ha	Vsi	1	-	-	-	2	-	-	1	-	-	1	-	1	-	1	-	-	
		M	-	-	-	-	2	-	-	1	-	-	-	-	1	-	1	-	-	
	20-40 ha	Vsi	4	1	1	9	3	5	2	12	-	2	-	5	-	14	4	3	5	2
		M	-	1	-	6	1	3	1	8	-	1	-	2	-	9	4	1	3	1
	Skupaj	Vsi	5	1	1	9	5	5	2	13	-	2	-	6	-	15	4	4	5	2
		M	-	1	-	6	3	3	1	9	-	1	-	3	-	10	4	2	3	1
Dobrovlje	Do 5 ha	Vsi	3	2	-	1	1	1	3	2	2	-	2	1	2	1	-	-	1	
		M	-	1	-	-	1	1	2	-	2	-	2	-	-	-	-	-	-	
	5-10 ha	Vsi	7	1	7	3	5	9	3	11	1	2	-	6	-	13	-	4	6	3
		M	-	-	4	1	3	4	1	5	-	-	-	4	-	5	-	2	2	1
	10-20 ha	Vsi	4	-	-	5	6	4	5	10	-	2	1	7	-	13	2	2	4	5
		M	-	-	-	5	5	1	2	5	-	-	1	7	-	6	2	1	1	2
	20-40 ha	Vsi	13	6	15	13*	12	11	9	28	-	7	1	6	2	36	6	10	11	9
		M	-	5	9	5	4	5	5	14	-	3	-	2	-	17	3	4	5	5
	nad 40 ha	Vsi	9	5	10	6	10	5	3	18	-	3	-	1	2	21	4	9	5	3
		M	-	2	4	1	5	2	-	8	-	-	-	-	-	8	1	5	2	-
	Skupaj	Vsi	36	14	32	28*	34	30	23	69	3	14	2	22	4	85	13	25	26	21
		M	-	8	17	12	18	13	10	32	2	3	1	15	-	36	6	12	10	8
Jeronim	Do 5 ha	Vsi	17	8	10	7	21	6	13	16	8	-	23	-	16	-	5	5	6	
		M	-	2	3	5	12	1	6	3	4	-	17	-	3	-	-	1	2	
	5-10 ha	Vsi	7	3	2	3	6	3	5	8	2	-	1	5	1	9	-	3	3	3
		M	-	1	-	1	4	-	2	-	2	-	1	4	-	1	-	-	1	-
	10-20 ha	Vsi	15	6	4	11	12	17	8	30	2	1	-	14	1	31	2	7	15	7
		M	-	4	2	6	8	9	4	13	2	-	-	11	1	13	3	3	7	3
	20-40 ha	Vsi	13	9	9	19	13	18	6	30	-	3	-	21	2	33	4	6	17	6
		M	-	3	4	14	7	7	3	13	-	1	-	14	2	14	3	2	6	3
	nad 40 ha	Vsi	1	-	1	-	1	1	2	1	-	2	-	1	-	3	-	-	1	2
		M	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
	Skupaj	Vsi	53	26	26	40	53	45	34	85	12	6	1	64	4	92	6	21	41	24
		M	-	10	10	26	32	17	15	29	8	1	1	47	3	31	3	5	15	8
Podgorje (del)	5-10 ha	Vsi	1	1	1	-	2	-	1	-	1	-	2	-	-	-	-	-	-	
		M	-	1	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	
	10-20 ha	Vsi	4	2	-	1	4	5	4	8	2	-	1	3	-	9	-	3	4	2
		M	-	1	-	-	4	2	2	5	1	-	1	1	-	6	-	3	2	1
	20-40 ha	Vsi	1	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-
		M	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-
	Skupaj	Vsi	6	3	1	1	7	5	5	9	3	-	1	5	-	10	-	4	4	2
		M	-	2	1	-	6	2	3	6	2	-	1	2	-	7	-	4	2	1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	
Stopnik in																				
Prilope	Do 5 ha	Vsi	5	-	2	-	5	4	4	3	4	-	-	6	-	3	-	1	1	1
		M	-	-	1	-	4	1	2	-	2	-	-	5	-	-	-	-	-	-
	5 -1o ha	Vsi	3	1	3	2	3	-	2	3	-	-	-	3	1	3	-	1	-	2
		M	-	1	1	2	1	-	1	1	-	-	-	2	1	1	-	-	-	1
	1o-2o ha	Vsi	2	1	-	5	-	4	1	4	-	-	-	6	-	4	-	-	3	1
		M	-	-	-	4	-	2	-	2	-	-	-	4	-	2	-	-	2	1
	2o-4o ha	Vsi	3	-	2	6	5	4	1	5	-	1	-	8	2	6	-	3	2	1
		M	-	-	-	4	4	2	-	2	-	-	-	7	1	2	-	1	1	-
Skupaj	Vsi	13	2	7	13	13	12	8	15	4	1	-	23	3	16	-	5	6	5	
	M	-	1	2	10	9	5	3	5	2	-	-	18	2	5	-	1	3	1	
Tešova + Briše	do 5 ha	Vsi	12	7	9	9	9	10	6	7	7	2	-	16	2	9	-	2	5	2
		M	-	2	6	2	6	2	2	-	1	1	-	10	-	1	-	-	-	1
	5 -1o ha	Vsi	2	1	2	3	1	4	1	4	-	1	-	3	1	5	-	-	4	1
		M	-	-	1	2	-	2	1	2	-	1	-	2	-	3	-	-	2	1
	1o-2o ha	Vsi	10	5	6	12	8	10	9	17	1	5	1	12	3	23	2	5	9	7
		M	-	2	3	6	4	4	5	8	1	2	-	6	2	10	1	2	4	3
	Skupaj	Vsi	24	13	17	24	18	24	16	28	8	8	1	31	6	37	2	7	18	10
		M	-	4	10	10	10	8	8	10	2	4	-	18	2	14	1	2	6	5
Vologa	Do 5 ha	Vsi	2	3	2	1	4	-	2	2	1	-	-	4	-	2	-	1	-	1
		M	-	1	1	-	2	-	k	-	1	-	-	2	-	-	-	-	-	-
	5-1o ha	Vsi	2	-	2	-	2	2	-	2	-	-	-	2	-	2	-	1	1	-
		M	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-
	1o-2o ha	Vsi	5	2	2	4	5	2	4	11	-	-	-	4	-	11	2	3	2	4
		M	-	1	1	2	3	1	3	7	-	-	-	2	-	7	1	2	1	3
	2o-4o ha	Vsi	2	3	3	3	4	-	1	5	-	-	-	-	3	5	-	4	-	1
		M	-	1	1	2	2	-	1	3	-	-	-	-	2	3	-	2	-	1
Skupaj	Vsi	11	8	9	8	15	4	7	20	1	-	-	10	3	20	2	9	3	6	
	M	-	2	3	4	8	2	5	10	1	-	-	6	2	10	1	4	1	4	
Dobro- veljska planota skupaj	Do 5 ha	Vsi	40	20	23	18	42	21	28	31	22	2	-	52	2	33	1	10	11	11
		M	-	6	11	7	27	5	13	4	10	1	-	37	-	5	-	1	1	3
	5-1o ha	Vsi	22	7	17	11	19	18	12	28	4	3	1	21	3	32	-	9	14	9
		M	-	3	7	6	10	7	6	8	3	1	1	15	1	10	-	2	5	3
	1o-2o ha	Vsi	40	16	12	38	35	42	31	80	5	8	3	46	4	91	8	20	37	26
		M	-	8	6	23	24	19	16	40	4	2	2	31	3	44	4	11	17	12
	2o-4o ha	Vsi	36	19	30	50	38	38	19	81	-	13	1	40	9	95	14	27	35	19
		M	-	9	14	31	19	17	10	41	-	5	-	25	5	46	10	11	15	10
4o ha in več	Vsi	10	5	11	6	11	6	5	19	-	5	-	2	2	24	4	9	6	5	
	M	-	2	5	1	6	2	-	8	-	-	-	1	-	8	1	5	2	-	
Skupaj	Vsi	148	67	93	123*	145	125	95	239	31	31	5	161	20	275	27	75	103	70	
	M	-	28	43	68	86	50	45	101	17	9	3	110	9	113	15	30	40	28	

* Opomba: Pidrova hči, ki je že napolnila 15 let, obiskuje zadnji razred osnovne šole na Vranskem in jo nismo mogli prikazati med zaposlenimi. Vsi = moški in ženske skupaj; M = moški.

7.4. Zaposlitvena struktura hribovskega prebivalstva

Že pred zgraditvijo cest so živeli po dobroveljskih kmetijah ljudje, ki so bili redno zaposleni ali v gozdarstvu ali v dolinskih industrijskih naseljih. S cestami in motorizacijo je bilo vsaj delno zaustavljeno izseljevanje, a okrepila sta se deagrarizacija in število dnevnih migrantov. Obadva omenjena procesa, ki se pojavljata intenzivneje šele v zadnjem desetletju, največ prispevata k revitalizaciji hribovskih kmečkih domov. Z začasnim zadrževanjem mladega, že v neagrarnih panogah zaposlenega prebivalstva po dobroveljskem svetu, prinaša v pokrajino mladostni utrip pa osvežitve v kmečke družine, obenem pa marsikje krči pot in skrajšuje čas uveljavitve prenekaterih inovacij v gospodinjstvu ali v gospodarstvu na sploh. Danes skorajda ni več bistvenejših razlik v opremljenosti z gospodinjskimi aparati ali gospodarskimi stroji med hribovskimi in dolinskimi kmečkimi gospodinjstvi in gospodarstvi, kot smo zapisali že prej.

V letu 1980 je živelo na 148 dobroveljskih domovih 488 ljudi, ki so bili starejši od 15 let. Med njimi je bil eden, ki je obiskoval še zadnji razred osnovne šole, zato smo ga izločili iz naše nadaljnje členitve.

Skoraj polovica (49,1 %) ljudi je delala doma na kmetijah, ena tretjina prebivalstva je bila zaposlena v neagrarnih dejavnostih. Preostali del so sestavljali upokojenci in preužitkarji (po 6,4 %), invalidi (1 %) ter vajenci, dijaki in študenti (4,1 %). Tudi pri tem pregledu ugotavljamo, da je največji delež zaposlenih v kmetijstvu pri najvišjih kmetijah in naseljih (npr. za Čreto 61,9 %, Dobrovlje 60,5 %, Vologa 58,8 %). In obratno: največ neagrarnih zaposlencev so imela prehodna hribovska področja, kjer je že mogoče čutiti tudi v fiziognomiji pokrajine nenavadno močan utrip vsakodnevnih migracij delovne sile.

Tudi v socialno-gospodarski usmerjenosti kmetij, ki je zasnovana na velikosti zemljiške posesti, proizvodni usmerjenosti gospodarstva ter zaposlitvi prebivalstva, je markantno zarisana zaposlitvena sestava ljudi. Preseneča ugotovitev, da je skoraj četrtna odraslih prebivalcev, ki živi na čistih oziroma zaščitениh kmetijah, zaposlena izven svojih domačij (podrobnosti gl. v tabeli 25 in 26). Od 148 domov smo našteali samo 37 hiš, ki ne dajejo delovne sile neagrarnim panogam in ne prejemajo niti pokojnine. Med temi je največ ostarelih gospodarstev ali pa z minimalnim številom ljudi (družine z 1 ali 2 človekoma).

Z velikostjo zemljiške posesti pojema število neagrarnega prebivalstva po dobroveljskih kmetijah. Vendar ugotavljamo tudi pri velikih kmetijah nenavadno visoki delež ljudi, ki so zaposleni izven svojega doma. Podrobni podatki so naslednji: na posestvih do 5 ha odhaja na delo izven kmetije 47,7 % ljudi, ki so stari nad 15 let, pri domačijah od 5 do 10 ha 35,0 %, s posestev od 10 do 20 ha 31,5 %, z gospodarstev od 20 do 40 ha še vedno 27,8 % in smo 7,1 % ljudi s kmetij, ki so večje od 40 ha.

Izjemno velike so razlike med spoloma v strukturi zaposlenih. Doma na kmetijah je delalo v začetku 1980. leta 40,6 % moških starejših od 15 let, in kar 58 % žensk te starosti. Med moškimi je bilo še 6,8 % upokoјencev (med ženskami 5,9 %), preužitkarjev 3,6 % (pri ženskah 9,2 %). Izven kmetijstva je delalo kar 44,2 % moških z Dobroveljske planote in le 21,4 % žensk (gl. tabelo 26).

Pregled zaposlitvene sestave hribovskega prebivalstva po Dobrovljah nam ponovno dokazuje, da je zajela deagrarnizacija moško prebivalstvo veliko prej kot ženske. Pri tem je potrebno upoštevati, da se je z deagrarnizacijo izselila velika večina žensk, in sicer v bližino kraja zaposlitve. S tem, ko so se moški s kmetij redno zaposlili v industriji

ali drugje, se je preneslo težišče skrbi za delo in uspevanje celotnega kmečkega gospodarstva na ramena kmečkih žena.

V drugem delu tabele 25 in 26 je prikazana starost prebivalcev, ki so zaposleni po kmetijah. V upoštevanje smo vzeli tudi kmečke preužitkarje in invalide, ki žive po kmetijah.

Na dobroveljskih domačijah je tri četrtine aktivnega prebivalstva, to je med 15. in 65. letom. Na mlado delovno silo odpade 9,8 %, dobra četrtina na kmete od 26 do 45 let in prav toliko je tudi starejšega prebivalstva (nad 65 let). Skupina starejše delovne sile je zastopana na kmetijah kar s 37,5 %. Ako primerjamo starostno sestavo dobroveljskega kmečkega in nekmečkega prebivalstva, pridemo do zanimivih spoznanj (tabela 26). Pri nekmečkem prebivalstvu je najštevilnejša najmlajša skupina delovne sile; starostna skupina delavcev med 15 in 25. letom zavzema 45,1 % vseh neagrarnih zaposlencev, v skupini od 25 do 45 let je 32,9 % delavcev z dobroveljskih kmetij, medtem ko sta naslednji dve skupini številčno približno enako močni (10,3 oziroma 11,7 %). Ta primerjava nas nedvoumno opozarja, da sta kmetijska proizvodnja in celotno kmečko gospodarstvo odvisna od dela sorazmerno že ostarelega kmečkega prebivalstva. Morda je treba iskati poleg ekonomskih razlogov tudi v sami starostni sestavi kmečkega prebivalstva številne in pomembne činitelje, ki prepočasi spreminjajo gospodarsko usmerjenost kmetij. Specifične prirodne značilnosti hribovskega sveta so zahtevale že od nekdanj za enako bogati pridelek v dolini, mnogo več človeških rok in obsežnejše površine, ki pa jih je bilo treba obdelati tudi v krajšem času.

Med kmečkim prebivalstvom, starim nad 15 let, prevladujejo ženske; moških je v povprečju le 41,1 %. Takšno procentualno razmerje je približno enako v vseh starostnih skupinah, le pri najmlajših (med 15. in 25. letom starosti) prevladujejo moški s 55,6 % (gl. tudi N a t e k, 1980 a).

7.5. Primanjkljaj kmečke delovne sile

Danes je osrednje vprašanje, ali imajo hribovske kmetije zadostno število delovne sile? Kateri obče gospodarski posegi sproščajo delovno silo na kmetijah in kam je usmerjen zaposlitveni tok deagrariziranega prebivalstva? Kolikšno število delovne sile terjajo obstoječe oblike gospodarstva na hribovskih kmetijah? Celovite odgovore na zastavljena vprašanja nam more dati le podrobna proučitev najrazličnejših osnovnih sestavin, ki oblikujejo in pogojujejo današnji, marsikdaj že preveč na stranski tir odrinjeni položaj našega celotnega podeželja in še posebej hribovskega sveta.

Že osnovni podatki, ki so prikazani v tabeli 27, podajajo stanje prebivalstva po kmetijah. Čim večja je zemljiško gospodarstvo, tem več ljudi živi na njem. Na proučevanem področju pomenijo neke vrste izjemo gospodarstva, ki merijo od 20 do 40 ha. Na njih živi v povprečju največje število ljudi. Tudi druge demografske oznake prebivalstva so za to skupino zemljiških gospodarstev izredno ugodne. Na 10 dobroveljskih gospodarstev pride v povprečju 44 ljudi, od tega 33 oseb, ki so starejše od 15 let.

Prvenstveno nas zanima razporeditev kmečkega prebivalstva po dobroveljskih kmetijah. V povprečju je živel na 20 kmetijah 37 ljudi. Na deset posestev do 5 ha je prišlo 8 kmečkih ljudi, v skupini od 5 do 10 ha že več kot 14 ljudi, a največ jih je živel na kmetijah od 20 do 40 ha, in sicer po 2,64 osebe na enem domu. Še bolj presenetljivi se mi zdijo podatki o številu kmečke delovne sile, in sicer v starostni skupini med 15 in 65.letom. Na 10 zemljiških posestnikov je prišlo v povprečju 14 aktivnih kmečkih prebivalcev, pri enakem številu gospodarstev med 20 in 40 ha pa celo 21 ljudi.

Tabela 27. Povprečno število ljudi po velikostnih skupinah zemljiških posestnikov v letu 1980

Posestna skupina	Štev. prebivalcev	P O V P R E Č N O Š T E V I L O L J U D I			
		Na gospodarstvo	Starih nad 15 let na kmetijo	Kmečko prebivalstvo nad 15 let na kmetijo	Aktivno kmečko prebivalstvo med 15 in 65. letom starosti na domačijo
do 5 ha	152	3,8	2,73	0,83	0,55
5 do 10 ha	84	3,8	2,73	1,45	1,05
10 do 20 ha	174	4,4	3,65	2,28	1,63
20 do 40 ha	194	5,4	4,00	2,64	2,11
Nad 40 ha	44	4,4	2,80	2,40	1,90
Skupaj	648	4,4	3,29	1,86	1,39
O	116	3,6	2,56	0,59	0,44
SK	257	4,1	3,03	1,68	1,19
ZK	275	5,2	4,04	2,83	2,19

Opomba: O = nekmečka zemljiška posestva, SK = mešana kmečka gospodarstva, ZK = zaščitene kmetije

Relativna primerjava števila prebivalstva po dobroveljskih domačijah nam odkrije osnovne demografske značilnosti med posameznimi velikostnimi skupinami gospodarstev in še posebej med tremi osnovnimi socialno-gospodarskimi skupinami domačij. V povprečju imajo najmanj ljudi nekmečka zemljiška posestva. Čiste ali zaščitene kmetije imajo v povprečju po enega človeka več kot mešana kmečka gospodarstva. Slednje imajo 12 aktivnih kmečkih oseb na 10 domačij, enako število zaščitennih kmetij pa ima 22 oseb. (Podrobnosti so prikazane v tabeli 27).

Izredno zanimivi in aktualni so podatki o domačijah, ki imajo samo po enega aktivnega kmečkega prebivalca, in sicer v starosti med 15. in 65. letom. V pretres smo zajeli vsa gospodarstva z več kot 5 ha zemljiške posesti. Z željo, da bi mogli čim bolj natančno spoznati primanjkljaj delovne sile po kmetijah, smo zbrane podatke uredili tudi po socialno-gospodarski usmerjenosti kmečkih obratov. Podatki so razčlenjeni v tabeli 28.

Na obravnavanem delu Dobroveljske planote je bilo 108 gospodarstev z več kot 5 ha zemljiške posesti. Med njimi je bilo 48 ali 44,4 % kmetij, ki so imele samo enega ali celo nobena aktivnega kmečkega prebivalca med 15. in 65. letom starosti. Tudi na 12 zaščitениh kmetijah dela samo po eden aktivni kmečki delavec prej omenjene starosti, medtem ko je Homšakov dom v Merinci že brez ustrezne delovne moči. Vodi ga 66 let stara gospodinja. Na treh zaščitениh kmetijah gospodarijo le za delo sposobni moški (Zgozdnik, Uranič in Špan), na 9 čistih kmetijah pa predstavlja ženska v starosti med 15. in 65. letom glavno delovno moč (npr. Matevžak, Kokovnik na Dobrovljah, Ručgar, Pečenik, V Pečeh, Košica in Trbovec na Kaleh ter Jeseničnik pod Šavnicami, Blažet ter Matevc na Vologji).

Kar 32 mešanih kmečkih gospodarstev ima danes le še po enega aktivnega kmečkega prebivalca. Največ takih kmetij je v Jeronimu (10) in na Dobrovljah (9). Na sedmih gospodarstvih predstavljajo to edino aktivno delovno moč moški (npr. Covnik, Matija in Pider na Dobrovljah, Polšnar v Polšniku, Jerin v Prilopih, Tonovc v Grabnu pod Tešovo, Ptica na Vologji); pri sedemnajstih domačijah so to ženske (Hribernica, Dolar na Puši, Mežnar, Turnšek na Puši in Hlastej na Dobrovljah; Reberski Trbovec nad Pečenikom, Tajnar, Kovčen, Krevelj, Kreč iz Jeronima; Na građu, Lajnar v Grabnu in Peternišek nad Stopnikom, Čvan in Šaloman na Tešovi, Pepi in Štefun na Vologji).

Tabela 28. Število zemljiških gospodarstev s 5 ha in več, ki imajo samo enega ali nobenega aktivnega kmečkega prebivalca med 15 . in 65. letom starosti

Naselje	Tip gospodarstev	Število gospodarstev	Samo moški	Samo ženska	Brez aktivnega kmečkega prebivalca
Čreta	ZK	-	-	-	-
Dobrovlje	ZK	2	-	2	-
	SK	0	3	5	1
	Skupaj	11	3	7	1
Jeronim	ZK	6	-	5	1
	SK	10	1	5	4
	O	1	-	1	-
	Skupaj	17	1	11	5
Podgorje (del)	ZK	1	1	-	-
	SK	1	-	-	1
	O	1	-	-	1
	Skupaj	3	1	-	2
Stopnik (del) + Prilope	ZK	-	-	-	-
	SK	5	1	3	1
	O	1	-	-	1
	Skupaj	6	1	3	2
Tešova in Briše	ZK	2	2	-	-
	SK	4	1	2	1
	Skupaj	6	3	2	1
Vologja	ZK	2	-	2	-
	SK	3	1	2	-
	Skupaj	5	1	4	-
Dobroveljska planota skupaj	ZK	13	3	9	1
	SK	32	7	17	8
	O	3	-	1	2
	Skupaj	48	10	27	11

Opomba: O = nekmečka zemljiška posest, SK = mešana zemljiška gospodarstva, ZK = zaščitene kmetije ali čiste kmetije

Kar osem mešanih kmečkih obratov je brez aktivne kmečke delovne sile; v večini primerov so člani gospodinjstev zaposleni v dolini. Ta gospodarstva so v procesu presnavljanja in marsikatero od njih bo postalo že v kratkem času tipično nekmečko gospodarstvo, ali pa bo prišlo v tuje roke, še posebej tam, kjer so ostareli gospodarji brez bližnjih potomcev. Ta gospodarstva so: Čuda v Merinci, Treska v Pečeh, Jur v Prosivniku (od 19.marca 1980. je njegovo posest prevzel v upravljanje sosed Novak, oziroma njegova hči z obvezo, da bosta skrbela za osamelega in ostarelega 79.letnega gospodarja) in Koren v Klokočovcu; Janžovnik na Dobrovljah, Plešnik in Koritnik v Stopniku in Križnikov Anza v Grabnu pod Tešovo.

Med nekmečkimi zemljiškimi obrati smo mogli v ta pregled uvrstiti le tri gospodarstva. Pri Blažičkovih pod Planino v Jeronimu je vsa skrb za sorazmerno majhno posest na ravninah gospodinje; gospodarja na Rovšnikovi domačiji nad Obramljami sta osamljena in ostarela, oba Koritnikova nad Stopnikom sta zaposlena v tekstilni tovarni Prebold.

Zadostno število delovne sile po kmetijah postaja čedalje bolj pereče vprašanje današnje kmetijske proizvodnje. Z zaposlitvenim in socialnim razslojevanjem kmetijskega prebivalstva ostajajo številne domačije brez prepotrebne delovne sile. Brez dvoma bo pomanjkanje človeške delovne moči še dodatno vplivalo na hitrejše preusmerjanje kmetijske proizvodnje kakor tudi na opuščanje kmetovanja. Perspektive, ki jih prinaša današnji primanjkljaj delovne sile po kmetijah, še zlasti po hribovskih domačijah, niso rožnate ne za kmečka gospodarstva sama ne za kmetijsko proizvodnjo v celoti. Zato je odvisno od številnih družbeno-gospodarskih in socialnih ukrepov, kakšna bo jutrišnja podoba in vloga hribovskega sveta v našem vsakdanjem življenju.

8. KMEČKI DOM

Središče vsakega zemljiškega gospodarstva je dom. Tudi za področje Dobroveljske planote so značilni gručasti kmečki domovi. Velikost doma lahko prikažemo na dva načina: ali s številom gospodarskih poslopij ali z zazidanimi površinami.

Kmečki dom po Dobrovljah sestavlja več zgradb in stavb: hiša, marof kot osrednja gospodarska zgradba, kašta, svinjak, kozolec, ovčjak, fernaža ali pajštva in hmeljska sušilnica. Tisti redki domovi, ki so imeli na obrobju planote svoje vinograde, so imeli postavljene še zidanice.

Spremembe v usmerjenosti kmetijstva so neposredno vplivale na menjavo funkcij posameznih gospodarskih stavb, še posebej pa na spremembo namembnosti prostorov v hiši. Že B a š je ugotovil, da so z zmanjšano veljavo živinoreje, ki jo je imela v sklopu hribovskega kmetijstva še v preteklem stoletju, nastale tudi številne spremembe po domovih. Hlevi so postali preveliki. Že na prehodu v dvajseto stoletje se je pričela uveljavljati na Dobrovljah težnja po koncentraciji gospodarskih objektov pod eno streho (prim. B a š, 1952). To se je uresničevalo istočasno z obnavljanjem, še koreniteje pa z gradnjo novih poslopij.

Hiše po Dobrovljah imajo številne oznake osrednjeslovenskega tipa. Danes je velika večina hiš zidanih, največ iz kamna in opeke. Le posamezni deli starih hiš so še leseni. Streha na hiši je le izjemoma ali slamnata ali skodlasta, prevladujejo pa opečnate strehe. V novejšem času uporabljajo čedalje več salonitne kritine.

Dobroveljske hiše so doživele več preureditev. Zdi se, da je bila izrednega pomena preureditev kuhinje s štedilnikom. Prve črne kuhinje so zamenjali z zaprtim ognjiščem in štedilnikom že v letih po prvi svetovni vojni (npr. Tobakar 1920, Špan 1928, Trnovšek, Dobnik 1922, Napotnik, Olčnik nad Obramljami 1939, Paragojnik 1934, Predovnik 1940 itd.). Večino črnih kuhinj so odstranili po zadnji vojni. V črnih kuhinjah so pripravljali poleg hrane za ljudi tudi svinjsko hrano. Kajti v večini primerov so bili svinjski kotli postavljeni v enem izmed kotov črne kuhinje.

S spremembami črne v belo kuhinjo z zidanim štedilnikom je postala nova kuhinja osrednji družinski prostor.

Še do danes se je ohranilo nekaj črnih kuhinj, in to ne samo pri manjših zemljiških posestnikih, temveč tudi pri velikih domačijah. Črne kuhinje, ki jih vsestransko ali le delno uporabljajo, imajo: Covnik, Zacerkovnik in Pider ter Križnik na Dobrovljah, Jeseničnik pod Predkovicco, Polšnar v Polšniku, Savrtnik in Temnišk pod Tešovo, Mohor in Tin(a) v Merinci, Jur v Prosivniku in morda še kdo.

Hiša doživlja še druge fiziognomske spremembe. Pri številnih so že zamenjali visoka dvodelna okna s polknicami s širokimi tridelnimi okni, ki imajo okenske navojnice (rolete).

Novejše in nove hiše, ki jih grade kmetje danes, imajo čedalje bolj meščanski oziroma urbanizirani videz. Tista tipična kmečka hiša s svojstvenimi funkcijami in ličnim videzom, ki smo jo vajeni v pokrajini, zlasti še v hribovskem svetu, je že zapisana spremembam in propadu. Med drugim so zgradili v povojnih letih, še posebej v zadnjem poldrugem desetletju nove hiše: Dobnik, Predovnik in Destovnik na Dobrovljah, Košica in Krevelj na Kaleh, Kapus v Merinci, Tonovc pod Tešovo itd. Gradnjo hiše sta med drugimi zastavila Brezovnik in Paragojnik na Dobrovljah. K temu pregledu pa nismo prišteli vseh novih hiš v nižjih predelih, zlasti

v zaledju Vranskega. Kajti številne hiše so postavili domačini, ki niso več kmetje in so zaposleni v dolinskih obratih nekmetijske proizvodnje.

Prostrani marofi, ki so zgrajeni še pretežno iz kamna in lesa (razen novih), in prekriti z najrazličnejšimi kritinami, so osrednja gospodarska zgradba v okviru kmečkega doma. V njihovi velikosti so ponavadi posebljali gospodarsko trdnost in mogočnost kmetije. Tisti marofi (s hlevi, štalami, listnicami in skednjem, parno in podom nad njimi), ki so bili zgrajeni med obema vojnama, zlasti pa v povojnem času, imajo ponavadi že tudi široki ali veliki platanapušč, pod katerim je prostor za vozove in kmetijske stroje. Marof s širokim platom je prinesel domu še nekaj kozolčevih oken, ki so obrnjena proti jugu ali zahodu. V teh marofih je ponavadi že združena funkcija nekdanjih hlevov, svinjakov in kozolcev.

Današnja doba z intenzivnimi oblikami živinoreje vnaša nove sestavine v gradnjo marofov. Ob novem ali temeljito preurejenem starem marofu je ponavadi že tudi silos. Tudi današnja gradnja marofov je usmerjena v to, da se združi pod eno streho in v eni zgradbi čimveč prostorskih funkcij, ki so bile nekoč raztresene po posameznih stavbah kmečkega doma. Zategadelj najdejo tudi svinjaki svoj prostor v kotu novega marofa.

Kašta, ki je bila namenjena shrambi poljskih in drugih kmetijskih pridelkov, je domala že povsem izgubila svojo prvobitno namembnost (prim. tudi B a š, 1952). Večina kašt, ki so še ohranjene, je z najnovejšo preusmeritvijo poljedelstva izgubila svoj namen. Postale so odlagališče najrazličnejšega orodja in le v izjemno redkih primerih so vanje postavili električne mline.

Večina lesenih svinjakov so podrli in jih nadomestili z novimi, zidanimi iz opeke ali kamna. Pri številnih domačijah so preselili svinjake v nove ali temeljito prenovljene marofe. Ob svinjakih so zgradili svinjske kuhinje z vzdanim kotlom ali brzoparilnikom.

Področje Dobroveljske planote je še v domeni vezanega kozolca - toplarja. Pri večini domov sodi kozolec še v njegov sestavni del poslopij. Kozolec je bil pri večini domačij zadnja stavba, ki so ji namenili prenovitev. Nekateri starejši kozolci so imeli izredno strme strehe, a so jim jih nekoliko sploščili po prvi svetovni vojni. Druga osnovna značilnost se kaže v kritini kozolca. Na številnih se je ohranila nekdanja kritina vse do danes: slama in v redkejših primerih škodlje (ali pravilneje šinkelni). V novejšem času, ko obnavljajo strehe, najčešče zamenjujejo slamo ali škodle z valovitimi sivimi salonitnimi ploščami.

Tudi kozolec je v marsičem spremenil svojo nekdanjo funkcijo. Postavljen je bil za sušenje požetega žita, detelje in sena ter za shrambo krme s travnikov. Danes so okna kozolcev bolj kot kdaj koli doslej napolnjena z deteljami in travami. Prostor po njimi pa služi shranjevanju različnega kmetijskega orodja in strojev.

Večina kozolcev je postavljena v neposredni bližini doma, oziroma marofa kot osrednjega gospodarskega poslopja. Na Volgi in deloma tudi Kaleh so kozolci precej daleč odmaknjeni od domov proti jugu na polje. To daje poseben videz izgledu celotnega naselja.

Na proučevanem delu Dobroveljske planote smo nadalje spoznali, da ima Ropas na Ropasiji najstarejši kozolec, in sicer iz leta 1827. V okviru Otovnikovega doma, ki so ga opustili v začetku sedemdesetih let, je kozolec iz leta 1833. Izredno mogočen in bogato ornamentiran je Destovnikov kozolec iz leta 1876.

Med obema vojnama so pričeli širiti hmelj tudi po dobroveljskih domačijah. In prav iz tega časa so že nekatere hmeljske sušilnice, katerih število se je povečalo po zadnji vojni. Sušilnice hmelja so le v izjemno redkih primerih postavljene kot samostojne zgradbe (npr. Kokovnik). V večini primerov so se naslonile k že obstoječim zgradbam: marofu, svinjaku, hiši in celo kašti. Najštevilnejše so bile na braslovškem delu Dobrovelj, in sicer kar pri 14 domačijah, in na Vologu (Cenet, Boltet, Čulk, Matevc in Miklavc), šest sušilnic je bilo v Jeronimu, tri še danes stojijo na Tešovi, dve v Stopniku, dalje pri Rovšniku nad Obramljami in pri Zgozdniku in Forštnerju nad Podgorjem.

Nekdanji pomen ovčarstva se kaže med drugim tudi v posebnih poslopjih ali prostorih, ki so bili namenjeni manjšemu ali večjemu ovčjemu tropu (lo do 25 ovac pred 1. svetovno vojno). Te zgradbe so imenovali ovčnjake ali hlevce. Ugotovili smo jih pri 10 domačijah. V kolikor so bila to samostojna poslopja, so bila v spodnjem delu zgrajena iz kamna, zgoraj pa lesena.

Ferjače ali fernaže so iz kamna zgrajene stavbe in so sorazmerno precej daleč od doma postavljene na samoto. Imele so jih posamezne samotne kmetije, v strnjenih naseljih (Kale, Tešova, Merinca) pa so bile ali zasebne ali soseskine. Nekaj ferjač stoji še danes, a večina od teh je že v poslednji stopnji razpadanja. Namenjene so bile za sušenje lanu, uporabljali pa so jih tudi za sušenje sadja (krhljev, hrušk in sliv).

Na Dobrovljah so le redke počitniške hišice. V ta namen je preurejena opuščena Tolstnikova hiša nad Kokovnikom, oziroma na vzhodnem pobočju Šunca (821 m). V bližini Hriberška, severno od Jezernika, stoji na gozdni jasi Lokačeva brunarica (s Pobrež pri Rečici ob Savinji). Nekdanjo Strojansko zidanico nad opuščnim Turnškom ima v posesti lovec iz

Skomarja nad Zrečami. Na Pečenikovi gmajni, ki je bila porasla z leščevjem, so v gradnji štiri počitniške hišice Celjanov. Pod Čreto, na Pugrovem, stoji Križnikova brunarica (iz Vranskega). Nekdanjo cerkveno hišo za Čreto preureja njen sedanji lastnik v počitniško hišico (Sajovic iz Goñilškega). S tem smo našteali vse počitniške hišice, ki so postavljene na obravnavanem delu Dobroveljske planote.

Gospodarske spremembe prinašajo novo vsebino v namembnost stavb kmečkega doma. Podoba je, da se večina zgradb le polagoma prilagaja novim zahtevam in potrebam kmečkega gospodarstva. Prav zato so tako številna nesoglasja med fiziognomijo zgradbe in njeno funkcijo. Ta neusklajenost, ki je posledica mnogih gospodarskih sprememb na eni strani in preživelih oblik porazdelitve prostorov po stavbah in njihovih namembnosti na drugi strani, pride marsikje do veljave v zunanjem izgledu kmečkega doma.

9. SKLEP

Kmetije po Dobrovljah, ki zavzemajo 2.392,32 ha kmetijskih in gozdnih površin, se otepajo s številnimi proizvodno-gospodarskimi, prebivalstvenimi in drugimi vsakdanjimi težavami. Izvor teh mnogih nevšečnosti moramo iskati v številnih in različnih ter težavnih pogojih dela in življenja. Tem današnjim značilnostim, ki očrtujejo dobroveljskim domačijam njihovo gospodarsko sposobnost in družbeno veljavnost, smo namenili našo osrednjo pozornost v tem delu.

Splošno gospodarsko stanje hribovskih kmetij po Dobroveljski planoti, kakršnega smo mogli orisati na osnovi številnih, iz različnih virov dobljenih in na terenu samem preverjenih podatkov, ni najbolj razveseljivo ne za današnji čas in ne

za prihodnost. Vzroke za obstoječe gospodarsko in prebivalstveno stanje smo skušali razložiti na osnovi različnih naravnih danosti področja kakor tudi z vidika dosedanjega gospodarskega, predvsem kmetijskega razvoja. Pojasniti smo skušali, da je gospodarski napredek slehernega predela in vsake posamezne kmetije še prav posebej odvisen od številnih dejavnikov, ki izhajajo iz posebnosti "domačega" okolja kakor tudi od osnovnih družbeno-gospodarskih zakonitosti, ki so veljavne za širša področja.

Kmetije po Dobroveljski planoti se razvijajo v različnih geografskih okoljih v najširšem pomenu besede. Odsev njegovih razlik se neposredno kaže v današnji gospodarski usmerjenosti in trdnosti hribovskih domačij. S proučitvijo nismo mogli povsem jasno odgovoriti na vprašanje, zakaj ima zahodna polovica Dobroveljske planote, ki se tudi v reliefnih značilnostih razlikuje od severovzhodnega dela, tako izredno močno razdrobljeno zemljiško posest. Korenine za to bo treba poiskati v zgodovinskih virih in dejstvih, ki kažejo njen dosedanji razvoj. Prepričani smo, da je zemljiško posestna struktura izrednega pomena za gospodarsko stanje sleherne kmetije kakor tudi celotnega območja.

Osnovni motivi za današnjo gospodarsko-prebivalstveno strukturo kmetij in obravnavanega področja kot celote so zakoreninjeni v dosedanjem razvoju ter v sočasnem odnosu, kakršnega ima širša družbena skupnost bodisi do kmetijstva bodisi do hribovskih predelov. Kadar razmišljamo o gospodarski razvitosti in razvejenosti kmetijskega gospodarstva na Dobroveljski planoti, moramo računati z nekaterimi osnovnimi geografskimi danostmi tega hribovitega, a do nedavnega težko dostopnega sveta med Gornjo in Spodnjo Savinjsko dolino. Prometna osamelost, sorazmerno slaba opremljenost naselij z različnimi infrastrukturnimi dobrinami sta največ prispevali, da je bilo dobroveljsko gospodarstvo, še posebej

kmetijstvo s poljedelstvom vred, toliko časa zaprto v krog samooskrbne proizvodnje.

Že v začetku stoletja depopulacija ni obšla dobroveljskih naselij in ne njihovih kmetij. Z izseljevanjem kmečkega prebivalstva se je pričela rahljati dotedanja trdna družinska skupnost, ki je vladala po domačijah. Čedalje več je bilo izseljencev, in praznili so se prostorni dobroveljski kmečki domovi. Novim razmeram, to je predvsem pomanjkanju delovne sile po kmetijah, se je pričelo počasi prilagajati gospodarjenje na zemlji. Vendar imamo vtis, da se je večina dobroveljskih domačij preveč časa ubadala z vprašanji pomanjkanja delovne sile na zemlji, premalo pozornosti in skrbi pa so namenile iskanju novih proizvodnih preusmeritev. Vztrajanje kmetij pri starih obdelovalnih načinih in na prejšnji, podedovani usmerjenosti polikulturnega poljedelstva, seveda ob sočasnem zmanjševanju za delo sposobnega števila kmečkih ljudi, je neobhodno rodilo stagnacijo celotnega dobroveljskega gospodarstva. Podoba je, da je dobroveljsko kmetijstvo predolgo časa vztrajalo v opisanem položaju. K temu so nemalo prispevale tudi splošno veljavne objektivne okoliščine zadnjih desetletij, ko so bila hribovska področja domala že izbrisana iz seznama pomembnejših in potrebnih pridelovalcev hrane. Pravzaprav ugotavljamo, da je zaradi številnih objektivnih razlogov, kot smo jih nakazali, zabredlo kmetijstvo hribovskega svetav resnično inertno situacijo. V tem pogledu tudi Dobrovlje ne predstavljajo nobene izjeme. Zato se ne smemo čuditi, da ni mogoče hitreje preusmeriti hribovskega kmetijstva na nova pota in ga s polno, predvsem z dopolnilno veljavnostjo vključiti v enakopravnejši položaj s kmetijstvom v drugih predelih.

Ko sta elektrika in sodobnejše cestišče dosegla najbolj oddaljene hribovske kmetije, so bili njihovi domovi že na pol prazni in kmetijstvo ali je stagniralo ali pa je celo že nazadovalo. V takšnem nezavidljivem stanju je bila kmetijska

produkcija, ko so prišle sveže spodbude za obuditev in osvežitev proizvodnega potenciala hribovskih kmečkih gospodarstev. Novi načrti za oživitev hribovskih področij izrecno poudarjajo preusmeritev kmetijske proizvodnje v različne panoge živinoreje. Oživljeno kmetijstvo, v kolikor želi, da se bo zakoreninilo v svojem okolju, mora sloneti na obstoječem potencialu kmečke delovne sile in na optimalni izrabi zemljišč in drugih proizvodnih sredstev.

Kritični presoji današnjega stanja dobroveljskega kmetijstva se ne bo izmaknila obstoječa zemljiško-posestna struktura. Prepričani smo, da so zmožne samo največje dobroveljske kmetije (od 20 ha naprej, in takih gospodarstev je 46 na vzhodnem delu planote), ob znatni družbeni podpori uspešno premagati svojo zaostalost in postaviti proizvodnjo na trdnejše osnove, katera bo temeljila na vseh ali vsaj na mnogih posebnostih (domačega) okolja. Prav tako si je težko predstavljati kmetije brez večjih in bogatih gozdov. Na hribovskih domačijah sta se kmetijska zemlja in gozd vzajemno prepletala in dohodkovno dopolnjevala. V tem je tudi ena izmed posebnosti hribovskih domačij, s katero moramo vedno in povsod računati.

Številne najbolj splošne ugotovitve, posplošitve in posebnosti smo zapisali v sklepnih odstavkih posameznih poglavij, zato jih na tem mestu ne velja še enkrat obnavljati. Poudariti pa moramo, da je mogoče obravnavani del Dobroveljske planote na osnovi številnih pokazalcev, ki smo jih pregledno razčlenili in predstavili po posameznih tabelah, razdelili v dva dela: a) razvitejši severovzhodni del, ki gravitira proti Braslovčam in nekaterim drugim večjim krajevnim središčem severnega dela Celjske kotline, in b) jugozahodno polovico planote, ki je z izjemo posameznih gručastih zaselkov in naselij, precej slabše razvita. Zahodni del Dobroveljske planote gravitira proti Vranskemu in Motniku, in

deloma še vedno proti krajevnim središčem v Zadrebki dolini (Kokarje in Nazarje); že od nekdanj pa ima rahle vezi tudi z rudarskim območjem Zagorja ob Savi. Podoba je, da kmetije za Čreto, ki so bile do leta 1978 tesneje povezane s Zadrebko kot Spodnjo Savinjsko dolino, pomenijo v okviru Dobroveljske planote dokaj samosvojo socialno in gospodarsko enoto. Čretljanskih domačij ne moremo primerjati ne z dobrovskimi in ne z jeronškimi.

Današnja gospodarsko-proizvodna razvitost hribovskih domačij v marsikaterem pogledu zavisi od tega, kako so jih usmerjala in materialno podpirala ustrezna dolinska središča. Kajti na osnovi številnih podatkov smo mogli spoznati, da hribovski kmet nima lastne materialne osnove, ki je potrebna za kakršnokoli temeljitejšo modernizacijo proizvodnih sredstev kakor tudi za preusmeritev doseganje proizvodnje. Povsod tam, kjer jo je bil deležen, je bil kmalu opazen viden napredek.

Po zbranih podatkih ugotavljamo, da združna enota Braslovče že dlje časa načrtno pomaga z različnimi krediti dobrovskim kmetijam. V zadnjih letih je dobilo sedem kmetij z Dobrovelj, to je večina tistih, ki so preusmerjene ali pa stopajo na njihovo pot, posojila v skupni vrednosti 1,690.000 din. Krediti so v povprečju znašali od 10.000 din (Uratnik) do 590.000 din (Paragojnik). Prav gotovo smemo v takem načrtnem podpiranju preusmerjanja kmetijske proizvodnje iskati pomembne in odločujoče pospeševalce, ki so pripeljali braslovški del dobroveljskih kmetij, v primerjavi z zahodno polovico, v boljši gospodarski položaj. To se navsezadnje kaže tudi na zunaj v številnih novih ali obnovljenih gospodarskih poslopih, hišah itd.

Na celotnem področju ostaja nerešeno vprašanje zadostnega števila ustrezne kmečke delovne sile. Izredno na široko ostaja odprto vprašanje nasledstva. Pri tem se nismo mogli zadovoljiti z različnimi odgovori, ki smo jih dobili od staršev in od staršev predvidenih otrok - naslednikov. Večina tistih, ki je zaposlena, želi še naprej delati v tovarni, na zemlji pa samo po opravljenem delavniku. Ako se bodo dosedanje težnje razslojevanja kmečkega prebivalstva nadaljevale še v prihodnje z nezmanjšano intenziteto, potem upravičeno pričakujemo, da bo v naslednjih dveh desetletjih ali morda že prej, ostala polovica dobroveljskih domačij brez kmečkih gospodarjev.

Današnja podoba prebivalstva po Dobrovljah je odraz dosejanega demografskega razvoja, razvitosti in usmerjenosti nekdanjega in današnjega kmetijstva, prometne povezanosti s središči neagrarnih dejavnosti, predvsem pa premnogih svojstev geografskega okolja. Človek, ki živi od zemlje kakor tudi gozdni ali tovarniški delavec, ki se vračata po opravljenem delavniku domov, ohranjajo podobo kulturne pokrajine, podedovane iz preteklosti. Šele s tesnejšo prometno povezavo z dolinskimi središči prihajajo tudi k najbolj oddaljenim in samotnim domovom spremembe, ki vplivajo na preobrazbo kmečkega gospodarstva, fiziognomije kmečkega doma in na številne spremembe prebivalstvenih struktur.

Hribovski svet z vsem svojim gozdnim in kmetijskim bogastvom doživlja nenavadno korenite fiziognomske spremembe. Tudi sistemi in oblike hribovskega kmetijstva doživljajo preosnovne iz samooskrbne v usmerjeno in specializirano tržno proizvodnjo. Vzporedno s tem pa se menja obdelovalnim površinam njihova nekdanja namembnost. V hribovih je čedalje močnejše ozelenjevanje njiv na račun naraščanja travnikov in pašnikov ter širjenja gozdov. Vzroki za to niso samo v pomanjkanju delovne sile in tudi ne samo v proizvodnih preusmeritvah kmetij, temveč je k temu precej prispevalo uvajanje in

uveljavljanje kmetijske mehanizacije. Kajti danes ni mogoče več obdelovati s strojem majhnih in kamnitih njiv kakor ne polja na strmih pobočjih. Kljub tolikim spremembam pa se življenje po hribih še ni zaustavilo. Čeprav so samo v zadnjih desetletjih doživele dobroveljske kmetije izredno močno depopulacijo in deagrarizacijo, pa skoroda, še ni domov, kjer bi ugasnila kmečka ognjišča.

- G e r m o v s k e K., 1959, Kladne preobline severovzhodne Slovenije. SAŠO, Dela 11. Ljubljana.
- G e s t r i n. P., 1953, Gospodarska in socialna struktura gorstvarjake posesti po urberju 1426. zgodovinski časopis, VI.-VII. Kosov zbornik, str. 475 - 514, Ljubljana.
- G r a d, K., 1969, Psevdoziljski skladi med Celjem in Vranskim. Geologija, 12, str. 91 - 105, Ljubljana.
- I l o s i č, S., 1950, Slike poljske razdelitve na Slovenskem. SAŠO, Dela 2. Ljubljana, 120 str.
- L e b a n, V., 1962, Vloga sklapanja brakova v depopulaciji vinjskih naselja. Zbornik VI. kongresa geografov FLRS, str. 345-351, Ljubljana.
- M a r k o v i č, R., 1959, Problemi hrbovskega kmeta v celjskem okraju. Celjski zbornik 1958, str. 216-232, Celje.
- M i d v e š, W., Problematika gorskih kmetij ob primeru Topla. Geografski vestnik, XXXII., str. 137 - 152, Ljubljana.
- M e š v e d, J., 1965, Stopnja in vrsta propadanja hrbovskih kmetij v Matički dolini. ČSN, Nove vrste I., str. 139 - 153, Maribor.
- M e š v e d, J., 1967, O vidnih in nevidnih procesih propadanja podružnice podkrajine. Geografski vestnik, XXXIX., str. 139 - 150, Ljubljana.

LITERATURA IN VIRI

- B a š, F., 1952, Kašte na Dobrovljah, Slovenski etnograf, V., str. 18 do 43, Ljubljana
- G a m s, I., 1972, Prispevek h klimatogeografski delitvi Slovenije. Geografski obzornik, XIX., št. 1, str. 1-9, Ljubljana
- G e r m o v š e k, C., 1959, Triadne predornine severovzhodne Slovenije. SAZU, Dela 11, Ljubljana.
- G e s t r i n, F., 1953, Gospodarska in socialna struktura gornjegrajske posesti po urbarju 1426. Zgodovinski časopis, VI.-VII. Kosov zbornik, str. 475 - 514, Ljubljana.
- G r a d, K., 1969, Psevdoziljski skladi med Celjem in Vranskim. Geologija, 12, str. 91 - 105, Ljubljana.
- I l e š i č, S., 1950, Sistemi poljske razdelitve na Slovenskem. SAZU, Dela 2, Ljubljana, 120 str.
- L e b a n, V., 1962, Uloga sklapanja brakova u depopulaciji visinskih naselja. Zbornik VI. kongresa geografov FLRJ, str. 345-351, Ljubljana.
- M a r k o v i č, R., 1959, Problemi hribovskega kmeta v celjskem okraju. Celjski zbornik 1958, str. 216-232, Celje.
- M e d v e d, J., Problematika gorskih kmetij ob primeru Tople. Geografski vestnik, XXXII., str. 137 - 152, Ljubljana.
- M e d v e d, J., 1965, Stopnje in vrste propadanja hribovskih kmetij v Mežiški dolini. ČZN, Nova vrsta I., str. 139 - 153, Maribor.
- M e d v e d, J., 1967, O vidikih in metodah proučevanja podeželske pokrajine. Geografski vestnik, XXXIX., str. 155 - 160, Ljubljana.

- M e d v e d, J., - G a m s, I., 1968, Ojstrica nad Dravogradom. Geografski vestnik, XL, str. 89 - 114, Ljubljana.
- M e d v e d, J., 1970, Tipi in smeri spreminjanja izrabe zemljišča v Pohorskem Podravju, ČZN, Nova vrsta 6, str. 144 - 194, Maribor.
- M e l i k, A., 1933, Kmetiska naselja na Slovenskem. Geografski vestnik, IX., str. 129 - 165, Ljubljana.
- M e l i k, A., 1936, Slovenija. I., Drugi zvezek, Ljubljana.
- M e l i k, A., 1954, Slovenija, II/I, Slovenski alpski svet. Ljubljana.
- M e l i k, A., 1957, Slovenija. II/2, Štajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino. Ljubljana.
- M e z e, D., 1962, Še nekaj geografskih drobcev iz Gornje Savinjske doline. Celjski zbornik 1962, str. 5 - 35, Celje.
- M e z e, D., 1963, Samotne kmetije na Solčavskem. Geografski zbornik, VIII., str. 223 - 280, Ljubljana.
- M e z e, D., 1965, Samotne kmetije v Lučki pokrajini. Geografski zbornik, IX., str. 181 - 244, Ljubljana.
- M e z e, D., 1966, Gornja Savinjska dolina. Nova dognanja o geomorfološkem razvoju pokrajine. SAZU, Dela 20, Ljubljana.
- M e z e, D., 1969, Hribovske kmetije v vzhodnem delu Gornje Savinjske doline. Geografski zbornik, XI., str. 5 - 97, Ljubljana.
- M e z e, D., 1978 a, Učinki povezave gornjesavinjskih hribovskih kmetij s cestami. Celjski zbornik 1977 - 1980 (v tisku).
- M e z e, D., 1980 a, Hribovske kmetije v Gornji Savinjski dolini po letu 1967. Geografski zbornik XIX., str. 7 - 99, Ljubljana.

- M e z e, D., 1980 b, Osnovne smernice za geografsko proučevanje hribovskih kmetij na Slovenskem. Geografski vestnik, LII., str. 145 - 154, Ljubljana.
- M u š i č, A., 1974, Novine in novinski gozdovi. Celjski zbornik 1973-1974, str. 73 - 95, Celje.
- N a t e k, M., 1962, Zemlja in človek po Dobrovljah. Celjski zbornik 1962, str. 36 - 82, Celje.
- N a t e k, M., - M. Ž a g a r, 1966, Prostorsko in časovno vrednotenje zemljiško-posestnih skupin v (agrarni) geografiji. Geografski vestnik, XXXVIII., str. 133 - 143, Ljubljana.
- N a t e k, M., 1977, Neki geografski aspekti posleratne de-
agrarizacije u privredno razvijenim oblastima
(na primeru poljoprivredno razvijene Donje Savinjske doline). Zbornik X. jubilarnog kongresa geografa Jugoslavije..., str. 328 - 333, Beograd.
- N a t e k, M., 1978, Regionalne razlike v razslojenosti kmetijskega prebivalstva Spodnje Savinjske doline. Savinjski zbornik, IV., str. 71 - 107, Žalec.
- N a t e k, M., 1979, Poplavna območja v Spodnji Savinjski dolini. Geografski zbornik, XVIII., str. 7 - 91, Ljubljana.
- N a t e k, M., 1980 a, Nekateri geografski problemi prebivalstva v hribovskih predelih (Na primeru naselij na kraški Dobroveljski planoti). Statističar, II. št. 7 - 8, str. 239 - 250, Beograd.
- N a t e k, M., 1980, Ravljanske ul'ce. Družbenogeografski oris. Celjski zbornik 1977 - 1980, (v tisku), Celje.
- R a k o v e c, I., 1950, O nastanku in pomenu psevdofiljskih skladov. Geografski vestnik, XXII., str. 191 - 214, Ljubljana.

S e i d l, F., 1907, Kamniške ali Savinjske Alpe, njih
zgradba in njih lice. Ljubljana.

KLS III = Krajevni leksikon Slovenije, III.knjiga -
Svet med Savinjskimi Alpami in Sotlo. Ljubljana
1976.

Podatki o p r e b i v a l s t v u so povzeti iz kartoteke
gospodinjstev Matičnega urada Skupščine občine
Žalec.

Vsi zemljiško-posestni podatki temeljijo na prepisu posestnih
listov katastrskega urada Žalec ter z ustreznimi
dopolnitvami katastrskih uradov občin Kamnik,
Mozirje in Velenje.

SEZNAM ZEMLJIŠKIH POSESTNIKOV NA VZHODNEM DELU DOBROVELJSKE PLANOTE

Naselje	Zaščitene kmetije	Mešane kmetije	Nekmečki zemljiški posestniki
DOBROVLJE	Brezovnik Jože - OREŠNIK	Dežnikar Franc - JANŽOVNIK	Miklavc A. - LOJZ NA PUŠI
	Dežnikar Avgust - MATEVŽAK	Dobnik Ivan - VRHOVNIK	Strojanšek F. - MIHA
	Forštner Franc - DOBNIK	Dobrovnik Franc - BREZOVNIK	
	Janžovnik Jože - ROVINIK	Gračnar Alojz - PIDER	
	Janžovnik Ludvik - JEZERNIK	Gračner Franc - ZACERKOVNIK	
	Kokovnik A. - RAMŠAK	Iskrač Anton - KRIŽNIK	
	Kokovnik M. - KOKOVNIK	Matko L. - SELIŠNIK	
	Miklavc Ivana - DOLAR	Miklavc F. - DOLAR NA PUŠI	
	Potočnik V. - DESTOVNIK	Ramšak Maks - MATIJA	
	Ramšak J. - PREDOVNIK	Strojanšek A. - COVNIK	
	Ramšak F. - PARAGOJNIK	Strojanšek D. - HRIBERŠEK	
	Ramšak B. - PLANINŠEK	Strojanšek F. - VRTAČNIK	
	Rovšnik J. - JUG	Turnšek Marija - HLAŠTEJ	
	Strojanšek I. - STROJANŠEK	Turnšek F. - TURNŠEK NA PUŠI	
	Vratnik F. - URATNIK	Vodovnik F. - MEŽNAR	
	Završnik I. - NAPOTNIK	Vratnik F. - SNEŽEČNIK	
		Zahojnik A. - JAVORŠEK	
		Završnik A. - HRIBERNIK	

ČRETA

Punčuh Franc - ŠPAN
Remic F. - ZAHOJNIK
Skok F. - ZAKRAJŠEK
Zahojnik A. - PODPEČAN

PODGORJE (del)

Kolšek F. - FORŠTNER
Lenovšek M. - LEŠNIK
Mogu F. - ZGOZDNIK
Orešnik S. - OLČNIK

STOPNIK (Del)

Kokovnik A. - DEŠNIKAR

PRILOPE

Čvan J. - PLEŠNIK

Čvan An. - ČVAN

Čvan Ivan - PISICNIK

Gotar F. - TONČIČ

Prčevnik J. - SPANOV JOŽE

Kramer F. - ROVŠNIK

Šušnik K. - PANK

Eršnik P. - ANER V GRADU

Čvan J. - PLEŠNIK

Felicijan S. - SAVRINIK

Grabnar I. - JERIN

Goričan A. - NA GRADU

Hrastovec J. - PETERNIŠEK

Reberšek V. - LAJNAR

Hrastovec A. - LAZNIK

Kump A. - PAVLIK, LUPČ

Eršnik Filip

Ordovec M. - KOKOVNIK

Paulič Jože - GRADNAR

Golob V. - POTOČNIK

Pikel Jože

Saleznik M. - TONČIČ

Govirk M. - PIŠK

Planinc M. - STROŽNIK

Ropas M. - LAJNAR

Prelevšek A. - ŠTEFAN

Semprimožnik A. - POLŠNAR

Vranič T. - SKUBER

Novak F. - KORITNIK

TEŠOVA IN
BRIŠE

Blatnik A. - URENIČ
Karo Ivan - TOBAKAR
Pečovnik I. - ŠPANIK
Vadlan P. - ŽUŽMAN
Brišnik A. - BRIŠNIK
Šoštar - KAJBIČ - TOMINŠEK

Pečovnik J. - FERME

Ropas J. - KRNICNIK

Ropas M. - KAPUS

Kropivšek J. - PEČENIK

Semprimočnik M. - KOŠICA

Slapnik M. - TROVČ

Vražič J. - NOVAK

Vrhovnik V. - LICJAN

Tomar F. - BLATNIK

Uškar F. - HUČAR

Kreča I. - JERIN

Čvan Ana - ŠALOMAN

Čvan An. - ČVAN

Čvan Ivan - PISTOTNIK

Gotar F. - TONOVC

Pečovnik J. - ŠPANOV JOŽE

Razboršek F. - KROFIČ

Sušnik K. - FANK

Križnik F. - ANZA V GRABNU

Lesjak P. - TRNSKA

Paul J. - KROČ

Paulič P. - LIPE

Pečovnik J. - JOŽ (LEŠNIK)

Pikel Anton - ŠUREC

Planinc F. - PLANINC

Ropas V. - CIRIL

Reznik L. - LOVČ

Semprimočnik P. - TROVČ

Štek J. - TOMAŽ

Štek M. - POLŠNAR

Štek N. - TONE (ali Sg. KOPAS)

Štrajhar M. - ŠKOFJE

Štrajhar S. - JUR

Župan Angela - TINA

Karo Jože - PEPI

Krivec A. - FLORIN, LIPČ

Križnik Filip

Orehovec M. - BOBOVNIK

Paulič Jože - DRAJCLER

Pikel Alojz - LIVK

Pikel Jože - HORVAT J.

Zaleznik M. - TEMNIŠK

Ocvirk M. - PIŠK - V A.

Pikel V. - BLAŽIČ

Pikel I. - BLAŽIČEV I.

Povnič P. - TROVČ

Tomar Jože

JERONIM

Čvan Jože - ROPAS
 Hrnšak Š. - HRNŠAK
 Hribar M. - JESENIČNIK
 Košica V. - PTICA
 Lesar Ivan - MLAČNIK
 Orehovec L. - PIRNAT
 Pečovnik J. - FERME
 Ropas J. - KRNIČNIK
 Ropas M. - KAPUS
 Kropivšek J. - PEČENIK
 Semprimožnik M. - KOŠICA
 Slapnik M. - TRBOVC
 Vražič J. - NOVAK
 VRHOVNIK V. - LICJAN
 Toman F. - BLATNIK
 Učakar F. - RUČGAR
 Kreča I. - JERIN

Dolinšek A. - TRNOVŠEK
 Drolc A. - MOČNIK
 Drolc F. - KOVČEN
 Florian A. - NACL
 Izlaker F. - KOREN
 Mohor S. - MOHOR
 Krivec R. - TAJNAR
 Kropivšek J. - KREVELJ
 Lesjak F. - TRESKA
 Paul J. - KREČ
 Paulič F. - LIPE
 Pestotnik J. - JOŽ (LEŠNIK)
 Pikel Anton - ŠKRBEC
 Planinc F. - PLANINC
 Ropas V. - CIRIL
 Resnik L. - LOJZ
 Semprimožnik F. - TRBOVC
 Skok J. - TOMAŽ
 Skok M. - POLŠNAR
 Skok M. - TONC (ali Zg.ROPAS)
 Štrajhar M. - ŠKANTE
 Štrajhar S. - JUR
 Zupan Angela - TINA

Blatnik J. - ZEFA
 Čuda Jožefa - ČUDA
 Dolinšek Florjan
 Dolinšek Franc
 Drobež F. - LENCL
 Izlaker Ivan
 Mohor J. - MOHORJEV J.
 Pikel A. - BLAŽIČKOV A.
 Pikel F. - BLAŽIČK
 Pikel I. - BLAŽIČKOV I.
 Poznič F. - TRBOVC
 Toman Jože

VOLOGA

Blatnik J. - MIKLAVC

Florjan K. - BLAŽET

Reberšek F. - BOLTET

Sedelšak A. - ČULK

Slapnik F. - MATEVC

Grašinar I. - PTIC

Hribernik F. - CNEET

Slavnik Jože - PEPI

Slapnik Jože - ŠPAN

Toman Alojz - ŠTEFUN

Košica Viktor - KOČA

